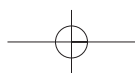
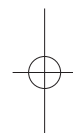
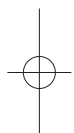
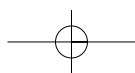
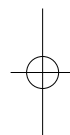
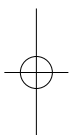

STRATĒGISKĀS
ANALĪZES
KOMISIJA

STRATĒGISKĀS
ANALĪZES
KOMISIJA

CIK DEMOKRĀTISKA IR
LATVIJA

DEMOKRĀTIJAS
MONITORINGS
2005–2007

 ZINĀTNE

UDK 323.1(474.3) (082)

Ci 350

Zinātniskais redaktors JURIS ROZENVALDS

ILZES RAMANES vāka dizains

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem un viedokļiem
atbild autori

ISBN 978-9984-808-07-9

© Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 2007

© Rakstu autori, 2007

© Ilze Ramane, vāka dizains, 2007

© Apgāds "Zinātne", 2007

Saturs

Ievads. No demokrātijas audita uz demokrātijas monitoringu. <i>Juris Rozenvalds</i>	7
<i>Ilze Brands Kehre</i>	
1. Nācija un identitāte.	11
<i>Artūrs Kučs</i>	
2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana.	18
<i>Ilze Brands Kehre</i>	
3. Pilsoniskās un politiskās tiesības	27
<i>Felicianā Rajevska, Alfs Vanags</i>	
4. Ekonomiskās un sociālās tiesības	33
<i>Jānis Ikstens, Andris Runcis</i>	
5. Brīvas un godīgas vēlēšanas	40
<i>Daunis Auers, Jānis Ikstens</i>	
6. Politisko partiju loma demokrātijā	45
<i>Marija Golubeva, Iveta Reinholde</i>	
7. Pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība	49
<i>Anhelita Kamenska, Atis Lejiņš</i>	
8. Civilā kontrole pār karaspēku un policiju	57
<i>Valts Kalniņš</i>	
9. Korupcijas mazināšana	64
<i>Ilze Šulmane, Sergejs Kruks</i>	
10. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā	70
<i>Zinta Miezaine, Māra Šimane</i>	
11. Politiskā līdzdalība	77

6 SATURS

<i>Edvīns Vanags, Inga Vilka</i>	
12. Pārvaldes struktūru atsaucīgums	82
<i>Edvīns Vanags, Inga Vilka</i>	
13. Decentralizācija	86
<i>Žaneta Ozoliņa</i>	
14. Demokrātijas starptautiskās dimensijas	91
Autori	97

Ievads

No demokrātijas audita uz demokrātijas monitoringu

Demokrātijas idejai arvien plašāk izplatoties mūsdienu pasaulē, dažādās diskusijās, kurās demokrātija tiek iztirzāta, jautājumu, **vai** demokrātija ir vajadzīga, aizvien biežāk nomaina jautājums, **kāda** demokrātija ir nepieciešama, ko nozīmē demokrātija dažādās sabiedrības dzīves jomās, cik plašs ir tādu sabiedrisko parādību loks, kam var piemērot demokrātijas kritērijus.

Ir jāņem vērā arī tas, ka pastāv nošķirums starp demokrātiju kā ideālu un demokrātiju kā pastāvošās politiskās iekārtas raksturojumu. Neviena no mūsdienās reāli pastāvošajām demokrātijām nevar lepoties ar pilnīgu demokrātijas ideālu iemiesošanu. Tajā pašā laikā demokrātija nav monuments, kas savā pilnībā un pabeigtībā stāv nemainīgs pāri laikam. Demokrātija nekad nevar būt pilnībā gatava, jo mainīgā sabiedriskā dzīve nepārtraukti rada jaunus izaicinājumus vecajām demokrātiskās līdzdalības formām un demokrātiskās pārvaldes principiem. Demokrātijas būtiska iezīme ir spēja mainīties gan ārejo ietekmju rezultātā, gan – kas īpaši raksturīgi nobriedušām demokrātijām – pašpilnveidoties atbilstoši laikam, mainīgajai pasaulei un sabiedrības vajadzībām.

Viss iepriekšminētais aktualizē demokrātijas pakāpes un demokratizācijas procesa dinamikas kompleksu un detalizētu izvērtējumu, kas ļautu spriest par demokrātijas kvalitāti un tās attīstības tendencēm gan salīdzinošā perspektīvā, gan arī noteiktā sabiedrībā noteiktos vēsturiskos apstākļos.

Lai izvērtētu demokrātijas stāvokli un dinamiku, ir nepieciešamas grodas vadlīnijas, proti, metodika, kas būtu efektīvi pielietojama gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī. Taču vēl pirms tam ir nepieciešama politiskā griba, pētnieciskais potenciāls un ekonomiskās iespējas šādu pētījumu veikt. Latvijā visi šie priekšnoteikumi veiksmīgi īstenojās 2004. gadā, kad nule nodibinātās Stratēģiskās analīzes komisijas paspārnē tika izveidota ekspertu grupa, kurā ietilpa Latvijā pazīstami politologi, juristi, ekonomisti, sociologi, mediju speciālisti, cilvēktiesību pētnieki, politiķi u. c. Izmantojot starptautiski atzīto

IDEA¹ metodoloģiju, viņi veica Latvijas demokrātijas stāvokļa "inventarizāciju", par izejas punktu ņemot 2004. gadu, kas mūsu sabiedrībai bija īpaši nozīmīgs – šajā gadā Latvija bija kļuvusi par pilntiesīgu NATO un Eiropas Savienības dalībvalsti. 2005. gada pavasarī Latvijas demokrātijas audita rezultāti tika publicēti atsevišķā grāmatā latviešu valodā,² bet dažus mēnešus vēlāk arī angļiski.³

Mūsu pētnieku veiktais Latvijas demokrātijas audits ir guvis ievērību gan Latvijā, gan ārpus tās. Ar audita rezultātiem tika iepazīstinātas Latvijas Republikas 8. Saeimas frakcijas, tā atziņas tika izvērsti komentētas Latvijas medijos, arī tirdzniecībā nonākušie grāmatas eksemplāri neiegūla veikalu plauktos. Audita rezultātus plaši izmanto Latvijas sabiedrības pētnieki pašu mājās un ārzemēs, par to interesējas dažādu specialitāšu studenti un arī skolēni, tas ir svarīgs objektīvas informācijas avots par Latviju mūsu valsts diplomātiskajās misijās ārzemēs, kā arī nozīmīgs uzziņu materiāls Latvijā akreditētajiem ārvalstu diplomātiem.

Divus gadus pēc izvērstā un apjomīgā Latvijas demokrātijas audita publicēšanas lasītājiem tiek nodots apjomā krietni mazāks demokrātijas monitorings. Kāda ir atšķirība starp auditu un monitoringu? Latvijas demokrātijas izvērtējuma gadījumā ar auditu tiek saprasts sistēmisks un analītisks demokrātijas attīstības aplūkojums, kura mērķis bija konstatēt un formulēt demokratizācijas tendences, sniegt samērā plašu situācijas aprakstu, veikt sabiedriskās domas aptauju par nozīmīgākajiem demokratizācijas jautājumiem, kā arī formulēt praktiskus ieteikumus situācijas uzlabošanai.

Šāds izvērstā un dziļā demokratizācijas procesu vērtējums jeb audits būtu veicams ik pēc sešiem astoņiem gadiem. Taču tā kā sabiedrība attīstās ļoti dinamiski, tai ir nepieciešams apzināt demokratizācijas procesu gaitu arī īsākā laika posmā, un šim nolūkam kalpo demokrātijas monitorings. Tas

¹ IDEA (*Institute for Democracy and Electoral Assistance*) – starpvaldību organizācija, kuras mērķis ir veicināt demokrātijas attīstību pasaulē. Tās galvenā mītne atrodas Stokholmā (Zviedrija).

² *Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.

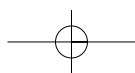
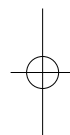
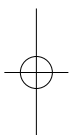
³ *How Democratic is Latvia. Audit of Democracy*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.

balstīts demokrātijas audita metodoloģijā un to sagatavojusi grupa Latvijas ekspertu, kuru vairākums pirms trim gadiem veica demokrātijas auditu mūsu valstī. Uzreiz jāpiebilst, ka monitoringa mērķis ir piezēmetāks – mēs vēlējamies konstatēt, kādās jomās pēdējos divos trīs gados Latvijas sabiedrības demokratizācijas pakāpe ir augusi, kurās tā ir palikusi līdzšinējā līmenī un kurās esam atvirzījušies atpakaļ.

Lai salīdzinājums būtu uzskatāmāks, katras monitoringa sadaļas sākumā ievietota tabula, kur par katru no sadaļā aplūkotajiem jautājumiem lasītājs atradīs 2005. un 2007. gada vērtējumu, kā arī norādi uz procesa tendenci: ↗ (labāk), = (tāpat) vai ↘ (sliktāk). Atsevišķos gadījumos 2007. un 2005. gada vērtējums atzīmes jeb balles ziņā ir vienāds, tomēr, pēc ekspertu domām, iezīmējas uzlabošanās (vai arī pasliktināšanās) tendence, ko parāda augšup vai lejup vērsta bulta. Tabulai sekojošajā komentārā katras sadaļas eksperti sniedz skaidrojumu tabulā fiksētajam vērtējumam. Ņemot vērā monitoringa rezultātu publikācijas ierobežoto apjomu, ko savukārt noteica ierobežotais laiks (aktuāla pētījuma rezultāti jāpublicē maksimāli ātri), autori savā skaidrojumā ir pievērsušies tikai tiem jautājumiem, kas prasa izvērstākus komentārus. Ekspertu piedāvātie vērtējumi un attīstības tendenču raksturojums tika apspriesti darba grupas izbraukuma seminārā 2007. gada aprīlī.

Monitoringā izmantotā IDEA metodoloģija ir orientēta uz demokratizācijas procesu gaitas kvalitatīvu novērtējumu, no tās nevar prasīt tādu kvantitatīvu mērījumu, kas ļautu viegli noteikt Latvijas vietu (punktus) citu demokrātisku valstu vidū vai, teiksim, procentuāli izmērīt demokratizācijas tempus kādā konkrētā jomā. Tas arī nebija darba grupas mērķis. Taču, ja šajā “momentuzņēmumā” fiksētie ekspertu vērtējumi galarezultātā veicinās diskusijas Latvijas sabiedrībā par monitoringā skartajiem jautājumiem – it īpaši tajās jomās, kurās eksperti demokratizācijas procesos saskatīja kritumu vai stagnāciju, – autori varēs uzskatīt, ka savu uzdevumu ir paveikuši.

JURIS ROZENVALDS

ILZE BRANDS KEHRE**1. Nācija un identitāte**

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
1.1.	Cik lielā mērā politiskā nācija un valsts pilsonība aptver visus valsts iedzīvotājus?	Slikti	Slikti	↘
1.2.	Cik lielā mērā tiek atzītas kultūras atšķirības, vai minoritāšu tiesības tiek labi aizsargātas?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
1.3.	Cik liela vienprātība valda sabiedrībā jautājumā par valsts robežām un konstitucionālām normām?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
1.4.	Cik lielā mērā konstitucionālie un politiskie noteikumi veicina to, lai galvenās sociālās šķirtnes tiktu mazinātas vai likvidētas vispār?	Labi	Labi	=
1.5.	Cik taisnīgas un iekļaujošas ir konstitūcijas izmaiņas procedūras?	Labi	Labi	=

Divu gadu laikā no 2005. gada 1. janvāra nepilsoņu skaits samazinājās par 59 200, tomēr uz 2007. gada 1. janvāri vēl arvien 17,2% (392 816) no pastāvīgajiem iedzīvotājiem bija nepilsoņi. Dramatiski ir kritušies naturalizācijas iesniegumu tempi: 2006. gadā tika saņemts 10 581 iesniegums – uz pusi mazāk nekā 2004. gadā, kad tika uzstādīts rekords. 2007. gada četros pirmajos mēnešos iesniegumu skaits nokritās zemāk nekā jebkad kopš 1998. gada referenduma rezultātā

pieņemtajiem pilsonības likuma grozījumiem (ap 270–340 mēnesī, salīdzinot ar 1200–1300 2006. un virs 2000 2005. gadā). Arī nepilsoņu bērnu kā pilsoņu reģistrēšana pieauga ļoti lēni. Un nedaudz vairāk par 6000 šādu bērnu, kas līdz 2007. gada sākumam atzīti par pilsoņiem, kopš tas kļuva iespējams pēc 1998. gada, ir maz, salīdzinot ar vēl apmēram 13 000 bērniem nepilsoņiem. Nepārsteidz, ka naturalizācijas aktivitātes pieaugums laikā, kad Latvija gatavojās iestāties ES, nebija ilgs un ar laiku process palēninājās, jo daudzi, kas vēlējas naturalizēties, to jau izdarījuši, tas šo tendenci nenoliedzami ietekmēja. Arī fakts, ka nepilsoņiem kopš 2006. gada tika dota iespēja uz ES valstīm ceļot bez vīzas, tiek minēts kā faktors, kas neveicināja stimulu naturalizēties. Tomēr ir arī papildu, politisku radīti, faktori, kas, radot naturalizācijai nelabvēlīgu gaisotni, ir negatīvi ietekmējuši procesu.

Saeimā parādījās vairāki ar **pilsonības likumdošanu** saistīti priekšlikumi, kas bija vērsti uz naturalizācijas stingrāku prasību noteikšanu, palēnināšanu vai pat apstādinašanu. 2005. gadā Tieslietu ministrijas darba grupa, kas bija izveidota, kad ministru prezidents pēc gadījuma ar Juriya Petropavlovska naturalizācijas apturēšanu, atsaucoties uz lojalitātes trūkumu, bija aicinājis padarīt stingrāku naturalizācijas procesu, izstrādāja priekšlikumu par likuma grozījumu, kurā iekļauta virkne dažādu normu. Tostarp arī lojalitātes prasība, kas izraisīja asas diskusijas par šī jēdziena interpretāciju. Tieslietu ministre S. Āboltiņa 2005. gada oktobrī atsauca grozījumu projektu, argumentējot, ka, tuvojoties vēlēšanām, nav gaidāms, ka diskusijas par pilsonību varētu būt konstruktīvas. Cits likumprojekts, kuru sagatavoja TB/LNNK, paredzēja apturēt naturalizāciju un pilsonību piešķirt tikai atsevišķos gadījumos un ar atsevišķiem Saeimas lēmumiem. Likumprojekta grozījumi arī paredzēja, ka nepilsoņu bērnus varētu reģistrēt kā pilsoņus tikai tad, ja bērns izglītību apgūst latviešu valodā. Kaut arī priekšlikums Saeimā 2006. gada 8. jūnijā tika noraidīts, tomēr “pret” nobalsoja tikai 20 deputāti (“par” – 10), bet 51 deputāts atturējās. Septembrī TB/LNNK atkārtoti iesniedza Saeimā Pilsonības likuma projektu, kuru 28. septembrī noraidīja ar 21 balsi “pret”, 12 “par”, bet 51 deputāts atkal atturējās. Līdzīgi TB/LNNK iesniegtais Repatriācijas

likuma projekts, pret kuru nobalsoja 19 (8 – “par”), tika noraidīts, 50 deputātiem atturoties no balsošanas. Tā rezultātā tika nosargāta liberālai demokrātijai atbilstoša likumdošana, pēc kuras iekļaušana valstī pilnā mērā ir pieejama pastāvīgajiem iedzīvotājiem, taču tas notika, nevis deputātiem publiski nostājoties pret priekšlikumu un nobalsojot pret to, bet noklusējot, tādējādi iztrūka pozitīvs un iekļaujošs diskurss pret pilsonības un piederības valstij izslēdzošiem signāliem. Šāda pasivitāte neveicina uzticēšanos valdības oficiālajai nostājai, kas it kā veicinot visu nepilsoņu naturalizāciju un pilnīgu iekļaušanu politiskajā nācijā.

Līdz ar to šajā laika posmā publiskais diskurss par pilsonību saasinājās, skaļākas kļuva tās balsis Saeimā, kas atklāti pretojas līdzšinējam naturalizācijas procesam kā pārāk atvērtam. Tas negatīvi ietekmēja gaisotni, parādot pretrunīgu attieksmi pret naturalizāciju, neskatoties uz oficiālās politikas pozitīvo nostāju. Negatīvo gaisotni papildināja ar Naturalizācijas pārvaldi saistīti skandāli sakarā ar darbinieku iespējamu korupciju un pretendentu negodīgu rīcību, kārtojot naturalizācijas eksāmenus. Kļuva stingrāki ne vien naturalizācijas procesa noteikumi, bet TB/LNNK arī ierosināja likuma grozījumus, lai noteiktu kriminālatbildību par krāpšanos, pārbaudēs uzdodoties par citu personu. Šādi Krimināllikuma grozījumi 2007. gada sākumā tika pieņemti, bet pagaidām vēl nav spēkā sakarā ar citu grozījuma pantu, jo likums tika nosūtīts atpakaļ otrreizējai caurlūkošanai.¹ Sekojot korupcijas un krāpšanas skandāliem, tika izstrādāta NP pretkorupcijas programma un rīcības plāns, kā arī 2006. gada augustā uzstādītas videonovērošanas kameras NP reģionālo nodaļu centros.

2007. gada sākumā tika izvirzīts jautājums par nepilsoņu politisko līdzdalību, piedaloties pašvaldību vēlēšanās. Šo jautājumu izteica LPP/LC, bet pretargumenti izskanēja no visām pārējām koalīcijas un opozīcijas labējām partijām, kā arī no visām visaugstākajām amatpersonām – Latvijas Valsts prezidentes Viķes-Freibergas, Ministru prezidenta Kalviša un Saeimas priekšsēdētāja Emša puses. Pamazām paši idejas ierosinātāji nedaudz mainīja pozīciju, un LC politiķi argumentēja, ka šis jautājums būtu jārisina ar referendumu palīdzību. Tas, ka starp

valdībā esošajām partijām tika izvirzīts šis tik sen strīdīgais jautājums, liecina par attīstības iespējām iekļaušanas virzienā, bet ātrā pozīcijas korekcija uz mazāk "izaicinošu" arī norāda, ka spiediens pret šādu iekļaušanas ceļu caur līdzdalību politikā vietējā līmenī vēl ir lielā pārsvarā.

Kā svarīgu un pozitīvu attīstību mazākumtautību tiesībās jāatzīmē fakts, ka 2005. gada maijā Saeima ratificēja Eiropas Padomes Konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību – desmit gadus pēc šīs konvencijas parakstīšanas. Tas, ka ar deklarācijas palīdzību tika atrunāts, ka pie mazākumtautībām var piederēt tikai tie pilsoņi, kas paaudzēm ilgi tradicionāli dzīvojuši Latvijā, sašaurina to cilvēku loku, kas formāli pieder nacionālai minoritātei, neiekļaujot nepilsoņus un arī nodalot pirmskara pilsoņus un to pēctečus no tiem, kas ieguvuši pilsonību naturalizācijas ceļā. Deklarācija arī norāda, ka Latvijā netiks piemērotas konvencijas normas par mazākumtautību valodas lietojumu vietējās administratīvajās institūcijās, kā arī attiecībā uz topogrāfiskām zīmēm un ielu nosaukumiem. Tomēr valdības ziņojums Eiropas Padomei 2006. gadā tika iesniegts laikā – gadu pēc konvencijas stāšanās spēkā, un konvencijas dialoga mehānisma uzsākšana liek domāt, ka dialoga uzlabošana pašā valstī starp valsts vai vairākuma pārstāvjiem un mazākumtautību pārstāvjiem tiks veicināta. Tādēļ konvencijas ratifikācija un stāšanās spēkā ir pozitīvi vērtējama, neskatoties uz formāli sašaurināto tās piemērošanas loku.

2005. gadā iezīmējās jauna tendence, kad Satversmes tiesā izskatīja divus pieteikumus attiecībā uz mazākumtautību izglītību: "reformu" vidusskolās, ar kuru tika noteikts minimālais stundu īpatsvars ar latviešu valodu kā apmācības valodu (atzīstot to par atbilstošu Satversmei, ja tiek ņemti vērā konkrēti norādījumi, piemēram, elastīga normu piemērošana un situācijas izvērtēšana, lai nodrošinātu kvalitātes līmeni),² un valsts atbalsts privātajām skolām tikai tajos gadījumos, ja tajās apmācības notiek valsts valodā (atzīstot šādu praksi par nevienlīdzīgu attieksmi un tādējādi neatbilstošu Satversmei)³.

Romu tautībai nelabvēlīgo situāciju sabiedrībā salīdzinot ar citām tautībām, šis jautājums aplūkojamajā laika posmā guva plašāku

rezonansi un ĪUMSILS ietvaros tika izstrādāta valsts programma situācijas uzlabošanai, kuru 2006. gada 17. oktobrī pieņēma Ministru kabinets.⁴ Tiesas spriedums par labu romu tautības sievietei, kuru nepieņēma darbā,⁵ bija precedents, kad tiesā tika piemērotas jaunās, uz Eiropas Savienības Padomes vienlīdzības direktīvu balstītas darba likuma pret-diskriminācijas normas uz tautības pamata. Šāda attīstība ir pozitīvi vērtējama arī tad, ja līdz reālai situācijas uzlabošanai vēl ir tālu (un valsts programmas efektivitātes līmenis vēl nav zināms).

Negatīvi attīstījās situācija ar rasistiski motivētiem uzbrukumiem un naida izpausmēm publiskajā telpā, īpaši internetā. To atspoguļoja arī pastiprinātā plašsaziņu līdzekļu uzmanība par šim jautājumam, kā arī Drošības policijas pēc Krimināllikuma 78. panta ierosināto lietu skaita palielināšanās: no situācijas, kad bija viena divas lietas gadā, 2005. gadā tika ierosinātas 13 lietas, 2006. gadā šī tendence turpināja pieaugt. 2006. gada oktobrī Saeima bez īpašām diskusijām (un samērā klusi) pieņēma Krimināllikuma grozījumus, kuri pie 48. panta trīs pārdzīvētiem jau noteiktajiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem pievienoja arī rasistiskus motīvus. Neskatoties uz šo un citiem likumu grozījumiem, pie kuriem tika strādāts 2006. un 2007. gadā,⁶ trūkumi likumdošanā tomēr vēl arvien pastāv. Arī praksē – policijai, prokuratūrai un tiesām – vēl arvien pietrūkst zināšanu par šāda veida kriminālpārkāpuma atpazīšanu un izmeklēšanu. Šī situācija ir vērtējama negatīvi.

Mazākumtautību līdzdalības iespējas lēmumu pieņemšanā jautājumos, kas uz tām attiecas, vēl arvien nav apmierinošas (tāpat kā sabiedrības līdzdalība), neskatoties uz to, ka 2006. gada septembrī pirmo reizi valdības iestāde – ĪUMSILS – izveidoja Mazākumtautību nevalstisko organizāciju konsultatīvo padomi, uz kuru mazākumtautību NVO pašas varēja izvirzīt kandidātus. Tomēr šīs padomes iespējas reāli ietekmēt lēmumus nav skaidras. Tajā pašā laikā konsultatīvā padome mazākumtautību izglītības jautājumos, kura vairākus gadus ar mainīgām sekmēm darbojās Izglītības un zinātnes ministrijas paspārnē, izbeidza savu darbību, un IZM pārstāvji puda viedokli, ka izglītības jautājumi jārisina kopējās sistēmas ietvaros, neizvirzot atsevišķus jautājumus mazākumtautību izglītības jomā. Uz jauno

IZM konsultatīvo padomi netika uzaicināti mazākumtautību izglītības eksperti un NVO pārstāvji.

Jautājums par robežlīgumu ar Krieviju turpināja būt aktuāls 2005. gadā, kad 26. aprīlī Latvijas valdība pieņēma vienpusēju deklarāciju par robežlīgumu kā atbildi uz nesen atklātajām iespējamām pretrunām ar Satversmi, ja *de facto* robeža tiktu pārvērsta arī par *de iure* robežu, bet atstājot neatrisinātu jautājumu, vai Satversmē noteiktā valsts teritorijā ietilpst pirmskara Latvijai piederošā Abrene un kurā gadījumā robežu noteikšanai būtu vajadzīga tautas nobalsošana. Savukārt šāds risinājuma piedāvājums izslēdza iespēju, ka Krievija parakstītu līgumu. 2007. gadā robežlīguma jautājums tika izvirzīts no jauna, un pēc atkārtotām karstām debatēm 1. februārī Saeima konceptuāli atbalstīja pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997. gadā parafēto līgumu, pret ko balsoja 26 deputāti, ieskaitot Jaunā laika un TB/LNNK deputātus, kā arī vienu deputātu no Zaļo un zemnieku frakcijas. 27. martā Ministru prezidents un Krievijas premjerministrs parakstīja "Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu", bet partija "Jaunais laiks" iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, lai atbilstība Satversmei tiktu izvērtēta, kam pievienojās atsevišķi TB/LNNK deputāti. Savukārt 17. maijā Saeima ratificēja līgumu ar 70 balsīm "par" un 25 "pret", bet Satversmes tiesas sprieduma vēl nebija. Visā šī procesa laikā norisinājās asas publiskas diskusijas arī ārpus Saeimas. Protestētāju viedoklis no sabiedrības puses bija manāms, bet gan drīzāk skaļuma, nevis daudzskaitlīguma dēļ: pie Saeimas vairākkārt pulcējās aktīvie protestētāji, kad tika apspriests robežlīgums, bet to skaits svārstījās no 50 līdz 100 cilvēkiem, tostarp tādi nacionālradiķāli grupējumi kā Klubs 415 un Visu Latvijai, kuri pauda viennozīmīgu attieksmi pret Abrenes "atdošanu". Valsts pēctecības jautājums, par kura iespējamo teorētisko apdraudējumu aktīvi diskutēja sākotnēji, ar laiku arvien mazāk parādījās kā arguments, tādējādi visdrīzāk norādot, ka par šo jautājumu reālas šaubas nepastāv. Kopumā lielais balsu pārsvars par ratifikāciju, kā arī protestētāju nespēja mobilizēt plašākus pūļus, liecina par to, ka konsenss par valsts robežām nav tik trausls, kā asais

diskusiju tonis lika bažīties. Tajā pašā laikā līdz perioda beigām vēl palika nenoskaidrots Satversmes tiesas viedoklis, partija "Jaunais laiks" un daži citi deputāti diezgan kategoriski vēl palika pie "pret" pozīcijas, bet Krievijas puses vēl nebija līgumu ratificējuši. Šie faktori atstāja zināmas iespējas robežu sakārtošanas procesa atkārtotai apstādināšanai, kamēr par robežu jautājumu vēl arvien nav vispārēja konsensa.

Atsauces

- ¹ 8. Saeimas likumprojekts ar reģ. Nr. 1635, 9. Saeimā Nr. 128, iekļauts likumprojektā ar Nr. 15, pieņemts 3. lasījumā 2007. gada 17. maijā.
- ² Satversmes tiesas lieta Nr. 2004-18-0106, spriedums 2005. gada 13. maijā.
- ³ Satversmes tiesas lieta Nr. 2005-02-0106, spriedums 2005. gada 14. septembrī.
- ⁴ Valsts programma "Čigāni (romi) Latvijā 2007.–2009. gadam", [http://212/70/165/51/doc_upl/valsts_programma_Cigani\(romi\)_Latvija.pdf](http://212/70/165/51/doc_upl/valsts_programma_Cigani(romi)_Latvija.pdf)
- ⁵ S. K. pret SIA "Palso", izskatīta 2006. gada 18. maijā Jelgavas tiesā.
- ⁶ Krimināllikuma 78. un 150. panta grozījumi, kā arī Administratīvo pārkāpumu kodeksa grozījumi.

ARTŪRS KUČS

2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
2.1.	Cik lielā mērā valsts teritorijā darbojas likuma vara?	Labi	Labi	=
2.2.	Cik lielā mērā visas amatpersonas, veicot savas funkcijas, ir pakļautas likuma varai un vai likumdošana ir caurskatāma?	Apmierinoši	Apmierinoši	↗
2.3.	Cik neatkarīgas no izpildvaras ir tiesas un tiesneši, vai tie ir pasargāti ir no jebkāda veida iejaukšanās savā darbībā?	Apmierinoši	Apmierinoši	↘
2.4.	Cik vienlīdzīga un droša ir pilsoņu piekļuve taisnīgai un savlaicīgai tiesai un cik plašas ir viņu iespējas saņemt kompensāciju par vadības kļūdām?	Ļoti slikti	Apmierinoši	↗
2.5.	Cik lielā mērā kriminālprocess un sodu sistēma savā darbībā nodrošina neieinteresētu un vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem?	Apmierinoši	Apmierinoši	↗
2.6.	Cik lielā mērā cilvēki uzticas legālās sistēmas spējai nodrošināt godīgu un efektīvu tiesu?	Slikti	Slikti	↘

Likuma varas pamatprasība ir, lai valsts tiktu vadīta saskaņā ar likumiem, kurus noteiktā procedūrā pieņēmis tautas ievēlēts parlaments, vai arī citiem normatīvajiem aktiem, kuru pieņemšanai

bijis atbilstošs deleģējums. Gadījumos, kad likumdevējs pats rīkojas prettiesiski, izdodot Satversmei neatbilstošus tiesību aktus, Latvijas Republikas Satversme un citi tiesību akti paredz iespējas tiesu varas institūcijām šādas darbības novērst, atzīstot tiesību aktus vai to daļas par spēkā neesošiem, ja tie neatbilst likumu hierarhijai.¹ Kā vēl viens varas atzars likumdevēja varas līdzsvarošanai likumdošanas procesā šogad jāmin arī Latvijas Valsts prezidenta institūts, jo valsts prezidente 2007. gada 10. martā pirmoreiz izmantoja Satversmes 72. pantā garantētās tiesības apturēt kāda likuma publicēšanu. Šis lēmums attiecās uz grozījumiem valsts drošības iestāžu likumos, kurus Saeima pieņēma steidzamības kārtībā, neskatoties uz to, ka prezidente Saeimai tos bija nodevusi otrreizējai caurlūkošanai un ka vairāki tiesību eksperti un nevalstiskās organizācijas² izteica šaubas par šādu grozījumu pieņemšanas nepieciešamību steidzamības kārtībā, kā arī pauda bažas par likumprojekta negatīvo ietekmi uz drošības iestāžu darbības efektivitāti.

Saistībā ar vēl vienu likuma varas elementu – likumu pieejamību, kas ir būtiski, lai ikviena persona varētu paredzēt no tiesību aktiem izrietošās tiesības un pienākumus, situācija ir līdzīga tai, kāda bija iepriekšējā pētījuma periodā.³ Taču aktuāls joprojām ir jautājums par tiesu spriedumu pieejamību. Tiesu spriedumi atklāj normu saturu un piemērošanas veidus praksē. Tādēļ piekļuve visiem tiesu spriedumiem ir būtiska ikvienam indivīdam, lai izprastu tiesu prakses virzību attiecībā uz kādu tiesību institūtu vai normu. Tomēr pagaidām tas ir iespējams tikai *Lursoft* Latvijas tiesu nolēmumu datu bāzē par samaksu, kas vidusmēra iedzīvotājam liedz izmantot šādu iespēju.⁴ Taču situācija pakāpeniski uzlabojas. Piemēram, tiesu portālā www.tiesas.lv ir pieejami visu līmeņu administratīvo tiesu spriedumi, kas pieņemti pēc 2007. gada 1. janvāra. Administratīvo tiesu prakses pieejamības nodrošināšana ir būtiska, jo tieši šīs tiesas absolūtā vairumā gadījumu risina strīdus starp indivīdiem un valsts varas institūcijām saistībā ar dažādu indivīda pamattiesību aizskārums. Portālā un Augstākās tiesas mājaslapā ir pieejami arī tiesu nolēmumi civillietās un krimināllietās, kas sabiedrībā izraisījuši plašāku interesi. Uzlabojumi ir vērojami arī attiecībā uz Satversmes tiesas nolēmumu pieejamību,

jo tiesas mājaslapā šobrīd ir pieejami ne tikai spriedumi, bet arī lēmumi par lietas ierosināšanu un tiesvedības izbeigšanu.

Saistībā ar amatpersonu pakļautību likuma varai jāuzsver tiesu, prokuratūras un KNAB aktīvā darbība, īpaši pēdējo divu gadu laikā, kas apliecina, ka nelikumīgas vai apšaubāmas rīcības gadījumā izmeklēšanai vai sodam var tikt pakļautas jebkura līmeņa valsts amatpersonas.⁵ Būtiski atzīmēt, ka ierosinātās lietas novedušas arī pie amatpersonu vai ietekmīgu uzņēmēju notiesāšanas, tajā skaitā ar reālu brīvības atņemšanu. Amatpersonu pakļautību likuma varai nodrošina arī mediju un nevalstisko organizāciju pastiprinātā interese par iespējamām valsts amatpersonu prettiesiskām darbībām.

Tomēr līdzīgi kā iepriekšējā pētījuma periodā nereti vērojama formāla attieksme pret likuma varas principa ievērošanu. Tas izpaužas mēģinājumos bez plašākām diskusijām un pamatojuma sniegšanas sabiedrībai pieņemt individu intereses būtiski ietekmējošus tiesību aktus, radot aizdomas par darbību kādas personu grupas interesēs. Kā piemēru var minēt sasteigtos un kritiski vērtētos grozījumus ar valsts drošības iestādēm saistītajos likumos un 2007. gada martā Saeimā aktualizētos grozījumus par ierobežojumu atcelšanu attiecībā uz partiju pirmsvēlēšanu kampaņu tēriņiem. Aizdomas par iespējami subjektīvām interesēm partiju finansēšanas kārtības grozīšanā rada tas, ka vairākas Saeimā pārstāvētas partijas varētu tikt sodītas par pašreiz spēkā esošo likuma normu pārkāpšanu 9. Saeimas pirmsvēlēšanu kampaņas laikā.

Likumu caurskatāmību apgrūtina arī to dažādā piemērošana un interpretācija tiesu praksē. Taču 2006. gadā Augstākā tiesa sākusi veidot judikatūras datu bāzi, kuras mērķis ir "palīdzēt tiesnešiem lietas izspriešanā analogiskos gadījumos, samazināt lietu izskatīšanas laiku, kā arī veicināt vienveidīgu un stabilu tiesu praksi."⁶ Tiesību normu satura caurskatāmību veicina arī fakts, ka Augstākās tiesas mājaslapā ir pieejami ekspertu pētījumi par tiesu praksi attiecībā uz tiesību normu piemērošanu specifiskās sabiedrības dzīves jomās.

Vērtējot tiesu neatkarību no izpildvaras un cita veida iejaukšanās, jāuzsver, ka lielākā problēma ir tiesu varas institucionālās neatkarības

vājās garantijas. Pirmkārt, joprojām nav īstenota tiesu varas un izpildvaras nodalīšana attiecībā uz tiesu budžeta plānošanu un administrēšanu. Tiesu varas administrēšana un budžeta plānošana, izņemot Augstāko tiesu, ir tiesu administrācijas kompetencē, kura darbojas tieslietu ministra padotībā. Tiesu administrāciju bija plānots piesaistīt Tieslietu padomei no 2005. gada, taču tā joprojām nav izveidota. Otrkārt, kavēšanās ar padomes izveidošanu rada trūkumus tiesu varas attiecībās ar citiem varas atzariem, jo nav neatkarīgas institūcijas, kas pārstāvētu tiesu varu.

Jaunais Tiesu iekārtas likumprojekts paredz Tieslietu padomes veidošanu kā “[..] konsultatīvu un koordinējošu institūciju, kura piedalās tiesu sistēmas politikas un stratēģijas attīstībā un tiesu sistēmas pilnveidošanā.”⁷ Likumprojektā ir neskaidras padomes funkcijas un nepietiekami nostiprināta tās loma kā tiesu varas autonomijas un neatkarības garantam. Turklāt tiesu varas neatkarība būtu jāsaista ar finansējumu, kura administrēšanu pārņemtu pašas tiesas.⁸ Bažas par to, ka likumprojekts vājina tiesu varas neatkarību un pastiprina izpildvaras dominanti pār tiesu varu, izteicis arī Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Piemēram, pretēji šobrīd pastāvošajai kārtībai, kad par apgabaltiesu priekšsēdētāju un to vietnieku iecelšanu amatā lemj Saeima, jaunais likumprojekts šīs funkcijas deleģē tieslietu ministram. Ministram piešķirtas arī tiesības lemt par tiesnešu skaitu katrā tiesā, bet Ministru kabinetam tiesības reorganizēt un likvidēt rajona (pilsētas) tiesas un noteikt to skaitu.⁹

Likumdevēja un izpildvaras iespējas ietekmēt tiesnešu neatkarību var tikt saistītas arī ar tiesnešu iecelšanas procedūru. Piemēram, precīzu kritēriju trūkums tiesību aktos attiecībā uz nepieciešamajām prasībām Satversmes tiesas tiesnešu kandidātiem radīja jautājumus par dažu izpildvaras nominēto un parlamenta valdošās koalīcijas apstiprināto kandidātu piemērotību šim amatam un neatkarību turpmākajā darbībā. Vēl viens riska faktors, kas var ietekmēt atsevišķu tiesnešu darbību, ir likumā paredzētā procedūra, ka Saeima lemj par rajona tiesnešu iecelšanu amatā bez termiņa ierobežojuma pēc pārbaudes perioda beigām.

Raksturojot taisnīgas un savlaicīgas tiesas nodrošināšanu ikvienam indivīdam, jāuzsver, ka nopietna problēma joprojām ir ilgstošie tiesas procesi un lietu nesavlaicīga izskatīšana. Tiesu amatpersonu izteikumi un darbība liecina, ka tiesas apzinās šo problēmu. Atsevišķos gadījumos, kad konstatēta lietu nesavlaicīga izskatīšana vai kavēšanās ar lietas nosūtīšanu izskatīšanai apelācijas instancē, pret tiesnešiem ir ierosinātas arī disciplinārlietas.¹⁰ Krimināllietu paātrinātu izskatīšanu veicina arī jaunais Kriminālprocesa likums,¹¹ kurš ievieš vairākas vienkāršotas lietu izskatīšanas formas.¹² Kriminālprocesa likums paredz arī prioritāti to lietu izskatīšanā, kurās iesaistīti nepilngadīgie, un lietās, kad personai piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts piespiedu līdzeklis.

Uzlabojumi vērojami attiecībā uz tiesas pieejamības nodrošināšanu maznodrošinātām personām. Saeima ir pieņēmusi Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu, saskaņā ar kuru iepriekšminētai personu grupai tiek paredzētas tiesības saņemt juridisko palīdzību strīdu risināšanai ārpus tiesas un tiesā, kā arī juridiskās konsultācijas aizskarto vai apstrīdēto personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai.¹³ Šīs funkcijas īstenošanai ir izveidota Juridiskās palīdzības administrācija. Taču kā problēma joprojām minama valsts nodrošināta juridiskā palīdzība kriminālprocesā. Lai gan tiesības uz aizstāvi ir paredzētas Satversmes 92. pantā un Kriminālprocesa likumā¹⁴ un Juridiskās palīdzības administrācija sniedz juridisko palīdzību arī krimināllietās, valsts garantētais atalgojums nav pietiekams, lai piesaistītu nepieciešamo aizstāvju skaitu. Tādēļ nereti valsts nodrošinātā aizstāvība nav pietiekami efektīva. Kā viens no šīs problēmas risinājumiem būtu valsts advokatūras izveidošana, garantējot personām kvalitatīvu juridisko palīdzību kriminālprocesā neatkarīgi no to mantiskā stāvokļa. Turklāt likums neparedz atbalstu personām, kas vēlas vērsties Satversmes tiesā saistībā ar iespējamo pamattiesību aizskārumu. Šajā gadījumā persona var vērsties pēc atbalsta tikai nevalstiskajās organizācijās vai tiesībsarga birojā.

Personu iespējas saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām uzlabo "Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu

atlidzināšanas likuma”¹⁵ pieņemšana, kas konkretizē Administratīvā procesa likuma 8. nodaļā paredzētās personas tiesības prasīt atlīdzinājumu par zaudējumu vai morālo kaitējumu, kas tai radies prettiesiska administratīvā akta piemērošanas vai iestādes faktiskās rīcības rezultātā. Tiesu prakse liecina, ka personas var efektīvi vērsties pret valsts pārvaldes iestādēm, prasot morālā kaitējuma atlīdzību, kas radies iestāžu prettiesiskas darbības rezultātā, arī pamatojoties uz Civillikuma normām.¹⁶ Iedzīvotāju aizsardzību pret valsts pārvaldes iestāžu kļūdām uzlabos arī tiesībsarga institūcijas izveide, jo paraleli Valsts Cilvēktiesību biroja funkciju pārņemšanai tiesībsarga mandāts ietver arī uzraudzību pār labas pārvaldības principa īstenošanu valsts pārvaldē.

Sabiedrības uzticība tiesu sistēmai šobrīd ir vēl nedaudz zemāka nekā iepriekšējā pētījuma periodā,¹⁷ jo 2006. gada rudenī veiktās socioloģiskās aptaujas dati liecina, ka tikai 32% respondentu uzticas tieslietu sistēmai.¹⁸ Pēdējā gada laikā plašsaziņas līdzekļos ir izskanējusi informācija par vairākiem tiesas procesiem, kuros ir radušās aizdomas par tiesnešu ieinteresētību lietu iztiesāšanā. Taču pozitīvi vērtējams fakts, ka pašas tiesu varas institūcijas un tiesībaizsardzības iestādes ir aktīvi reaģējušas uz šādiem gadījumiem, lai noskaidrotu aizdomu pamatotību. Pirmoreiz KNAB ir uzsācis kriminālvajāšanu pret divām tiesnesēm saistībā ar iespējamu kukuļņemšanas faktu.¹⁹ Tiesnešu disciplinārkolēģija arī ir ierosinājusi vairākas lietas, kurās izskanējusi informācija par tiesnešu iespējamo ieinteresētību lietas iztiesāšanā.²⁰ Domājams, ka pašu tiesu varas amatpersonu ierosinātās disciplinārlietas par kolēģu iespējamiem pārkāpumiem un tiesu nolēmumi, piemērojot bargus sodus sabiedrībā zināmiem uzņēmējiem un valsts amatpersonām, atspoguļosies arī sabiedrības uzticības tiesām reitingā. Uzticību tiesām varētu veicināt arī administratīvo tiesu aktīvā darbība indivīda un mazāk aizsargāto sabiedrības grupu pamattiesību aizsardzībā, kā arī tiesu nolēmumu plašāka pieejamība.

Faktori, kas joprojām kavē sabiedrības uzticību godīgai un efektīvai tiesu sistēmas darbībai, saistāmi gan ar vienotas judikatūras trūkumu, gan faktu, ka ne visās tiesās lietu sadalē tiek ievērots nejausības

princips.²¹ Visbeidzot, neuzticību tiesu sistēmai vairo arī vājā sadarbība starp tiesām un plašsaziņas līdzekļiem. Lai gan tiesnesis nav tiesīgs komentēt lietu tās izskatīšanas laikā, lēmumu pieņemšanas motīvu izskaidrošana pēc sprieduma pasludināšanas sabiedrības intereses skarošās lietās ļautu labāk izprast tiesas nolēmuma pamatotību un klīdinātu aizdomas par tiesas neobjektivitāti konkrētās lietas izskatīšanā.

Atsauces

- ¹ Piemēram, no 2001. gada ikvienam individuālam ir tiesības griezties ar sūdzību Satversmes tiesā, norādot, ka viņam piemērotā tiesību norma pārkāpj Satversmē noteiktās pamattiesības. Iespējas griezties Satversmes tiesā pastāv arī vispārējās jurisdikcijas tiesām, ja tām rodas pamatotas šaubas, ka piemērojamā tiesību norma neatbilst augstākstāvošai normai.
- ² Skat., piemēram, KNAB sabiedriskās konsultatīvās padomes paziņojums. 2007. gada 19. marts. Pieejams: www.delna.lv (Pēdējo reizi skatīts 19.04.2007.)
- ³ "Cik demokrātiska ir Latvija", Demokrātijas audits, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2005, 2. nodaļa, "Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana", 35.–43. lpp.
- ⁴ Saskaņā ar Latvijas tiesu nolēmumu mājaslapā pieejamās informācijas spriedumu meklēšanas rezultāti maksā Ls 0,50, bet viena sprieduma apraksts Ls 1,18. Pieejams: www.lursoft.lv (Pēdējo reizi skatīts 19.04.2007.)
- ⁵ Piemēram, 2006. gada otrajā pusē KNAB ir nosūtījis materiālus kriminālvaļāšanas uzsākšanai attiecībā uz 10 pašvaldību amatpersonām, tajā skaitā diviem pagasta padomes priekšsēdētājiem un piecām pilsētu domes amatpersonām, diviem tiesnešiem, tajā skaitā rajona tiesas priekšsēdētāju, ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītāju un citām augstām valsts amatpersonām. Plašāk skatīt: Korupcijas °C. Pārskats par korupciju un pretkorupcijas politiku Latvijā, Nr. 4., 2006. gada otrais pusgads, 2007, 8. lpp. Pieejams: www.politika.lv (Pēdējo reizi skatīts 19.04.2007.)
- ⁶ Guļāns A. Runa Latvijas tiesnešu konferencē 2007. gada 9. martā. Pieejama: www.at.gov.lv (Pēdējo reizi skatīts 19.04.2007.)
- ⁷ Tiesu iekārtas likumprojekta 106. pants. Pieejams: http://www.saeima.lv/saeima9/mek_reg_fre (Pēdējo reizi skatīts 01.06.2007.)
- ⁸ Skat. Tiesu iekārtas likumprojektā Tieslietu padomes funkcijas neskaidras. 12.04.2007. Pieejams: www.tiesas.lv (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)

- ⁹ Augstākā tiesa neredz vajadzību pēc jauna Tiesu iekārtas likuma. 03.05.2007. Pieejams: www.delfi.lv (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)
- ¹⁰ Piemēram, 2007. gada 4. aprīļa sēdē Tiesnešu disciplinārkolēģija uzlika disciplinārsodu, rājienu, Daugavpils tiesas priekšsēdētājam par krimināllietas savlaicīgu nenosūtīšanu izskatīšanai apelācijas instances tiesai. Pieejams: www.tiesas.lv (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)
- ¹¹ Publicēts: Latvijas Vēstnesis, nr. 74, 11.05.2005.
- ¹² KPL 385. panta "Pirmstiesas kriminālprocesa veidi" pirmā daļa paredz, ka "Kriminālprocesa gaitā procesa virzītājs izvēlas vienu no pirmstiesas procesa veidiem: 1) virzīt kriminālprocesu, lai to izbeigtu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības; 2) virzīt kriminālprocesu, lai piemērotu prokurora priekšrakstu par sodu; 3) virzīt kriminālprocesu neatliekamības kārtībā; 4) virzīt kriminālprocesu saīsinātā procesa kārtībā; 5) virzīt kriminālprocesu vienošanās procesa piemērošanai; 6) veikt izmeklēšanu un kriminālvajāšanu vispārējā kārtībā." Pieejams: <http://pro.nais.lv/naiser/text.cfm?&KEY=0103012005042132777&waiting=Yes&RequestTimeout=500> (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)
- ¹³ Publicēts: Latvijas Vēstnesis, nr. 52, 01.04.2005.
- ¹⁴ KPL 83. pants paredz obligātās aizstāvības gadījumus, bet 81. pants nosaka aizstāvības nodrošināšanu citos gadījumos, veicot atsevišķas procesuālas darbības.
- ¹⁵ Publicēts: Latvijas Vēstnesis, nr. 96, 17.06.2005.
- ¹⁶ Kā piemēru var minēt I. Jaunalksnes prasību pret Latvijas Republiku, ko tiesa nolēma apmierināt, piedzenot no valsts par labu prasītājam simts tūkstošus latu. Šāds kompensācijas apmērs, kā norāda tiesa, domājams pildīs preventīvas funkciju un atturēs valsts iestādes no līdzīgas rīcības nākotnē.
- ¹⁷ 2004. gadā Baltijas Sociālo zinātņu institūta veiktās aptaujas dati liecināja, ka tiesu sitēmai neuzticas 50,9% respondentu, bet pozitīvu atbildi sniedza 35,6% aptaujāto. // Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 26.7. tabula.
- ¹⁸ Pieejams: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_lv_nat.pdf (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)
- ¹⁹ Rutks A., Sākta kriminālvajāšana pret tiesnesēm Polikarpovu un Tāleri. LETA, 2007. gada 26. februāris. Pieejams: <http://www.leta.lv/lat/arhivs> (Pēdējo reizi skatīts 01.06.2007.)
- ²⁰ Tomsons D., Disciplinārkolēģija: Vrublevskaļ vajadzēja izvēlēties – atteikt draudzenei-advokātei cemošanos vai atteikties skatīt lietu. LETA, 2007. gada

26 ARTŪRS KUČS

15. maijs. Pieejams: <http://www.leta.lv/lat/arhivs> (Pēdējo reizi skatīts 01.06.2007.)

²¹ Skat., piemēram, Liepājas tiesas priekšsēdētāja skaidrojumu saistībā ar pret viņu ierosināto disciplinārlietu, kurā viņš norāda, ka no izlozes principa lietu sadalē ir atteikušies, jo tas šķitis neefektīvs un neparocīgs, tādēļ lietu sadale uzticēta priekšsēdētājam. Pieejams: Izsaka rājienu Daugavpils tiesas priekšsēdētājam Ernestam Jokstam un Liepājas tiesas priekšsēdētājam Ilgvaram Jaunģelžem. 2007. gada 4. aprīlis. www.tiesas.lv (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)

ILZE BRANDS KEHRE

3. Pilsoniskās un politiskās tiesības

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
3.1	Cik lielā mērā cilvēki ir pasargāti no fiziskās vardarbības un cik lielā mērā viņi izjūt bailes no šādas vardarbības?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
3.2.	Cik efektīva un vienlīdzīga ir pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvību aizsardzība?	Apmierinoši	Apmierinoši	↘↗
3.3.	Cik lielā mērā ir garantētas ikviena tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
3.4.	Cik brīvas no aizskārumiem un iebiedēšanas ir personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli?	Labi	Apmierinoši	↘
3.5.	Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētas problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā, cik lielā mērā tām ir piešķirta politiskā prioritāte un sabiedrības atbalsts?	Apmierinoši	Apmierinoši	=

Pulcēšanās brīvības jautājumi aplūkojamajā laika posmā kļuva vēl aktuālāki gan likumdošanas jomā, gan praksē (atļaujas rīkot gājienus, arī pasākumu norise, kā arī pretēju viedokļu paudēju iespējamā konfrontācija un policijas uzdevumi šādās situācijās).

Iekšlietu ministrijas darba grupā tika izstrādāti likuma "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" grozījumi, kurus Saeima 2005. gadā pieņēma, neskatoties uz ekspertu iebildumiem pret to nesamērīgi ierobežojošo raksturu. Pēc likuma izsludināšanas opozīcijas deputāti iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, un 2006. gada 23. novembrī Satversmes tiesa lielāko daļu no apstrīdētajām normām atzina par Satversmei neatbilstošām. Tiesa pat atzina, ka pastāvošā norma, kad pašvaldībai jāprasa atļauja rīkot šāda veida pasākumus, ir pretrunā ar Satversmē noteikto pulcēšanās brīvību un norādīja, ka atļaujas prasīšanas vietā jābūt noteiktām procedūrām, ka par plānoto gājieni vai sapulci vienkārši ir jāpaziņo pašvaldībai. Arī likuma grozījumus, kas aizliedz rīkot šos pasākumus tuvāk par 50 metriem no konkrētām ēkām (valdības, parlamenta, pašvaldību u. c.), atzina par anti-konstitucionāliem. Kaut arī šis tiesas spriedums ir atzīstams kā ļoti pozitīvs, tomēr tiesas norādījums, ka jaunas, Satversmei atbilstošas, normas ir jāpieņem līdz 2007. gada jūnijam nozīmē, ka neilgi pēc sprieduma atsākās iekšlietu institūciju jaunu likuma grozījumu izstrāde. Jaunos grozījumus Saeima pieņēma 2007. gada 26. aprīlī, izsludināti 11. maijā. Šajos grozījumos ir iekļauta norma, ka pašvaldība var izdot saistošus noteikumus par sapulču, gājieni un piketu rīkošanas kārtību un norisi atsevišķās vietās. Šādas plaši noteiktas tiesības varētu radīt rūpes par pulcēšanās brīvības ievērošanu arī turpmāk, jo lēmumu tiesiskums būs atkarīgs no pašvaldības izpratnes par leģitimitāti un samērīgu ierobežošanu. Visticamāk, kamēr šī izpratne nostabilizēsies, strīdīgi jautājumi vēl aizvien nonāks tiesās. Likums organizatoriem uzliek arī atbildību iesniegt pieteikumu pašvaldībai ne vēlāk kā desmit darbdienu pirms plānotā pasākuma (ir iespējami izņēmumi, kad šis termiņš ir 24 stundas). Pašvaldība var aizliegt rīkot pasākumu ne vēlāk kā piecas dienas pirms plānotā termiņa, bet, tikai pamatojoties uz likumā noteiktiem, Satversmei atbilstošiem leģitīmiem mērķiem. Tieši šo pamatu interpretācija līdz šim ir bijusi pretrunīga. Aizliegumu var pārsūdzēt administratīvā rajona tiesā, kurai šādu pieteikumu jāizskata trīs dienu laikā un kuras lēmums stājas spēkā līdz ar tā pieņemšanu. Iepriekšējie pārsūdzības termiņi, kas

varēja radīt situāciju, kad lietu izskata, kad noteiktais pulcēšanās datums jau pagājis vai arī kad tas nestājas spēka nekavējoties, tādējādi ir novērsts. Izņemot reizes, kad likuma noteiktajos gadījumos pieteikums tiek iesniegts ne vēlāk kā 24 stundas pirms pasākuma. Šādos gadījumos ir grūti istenojamas pārsūdzības iespējas, kas rezultējas ar faktu, ka pasākums paredzētajā laikā tomēr var notikt.

Administratīvās tiesas šajā periodā arvien biežāk saskārās ar sūdzībām par pulcēšanās brīvības nesamērīgiem ierobežojumiem vai protesta akciju dalībniekiem uzliktajām administratīvajām sankcijām par dažādiem pārkāpumiem pasākuma laikā. Kaut arī tiesās nokļuva un veiksmīgi tika pārsūdzēti aizliegumi rīkot 16. marta gājienus, īpaša mediju un sabiedrības uzmanība tika pievērsta precedentu gadījumiem ap Rīgas praidu 2005. un 2006. gadā. 2005. gadā organizatori administratīvajā tiesā veiksmīgi pārsūdzēja Rīgas domes lēmumu neizsniegt atļauju šādam gājenam, bet 2006. gadā pirmā instances administratīvā tiesa atzina aizliegumu par pamatotu, balstoties uz dažādu drošības iestāžu ziņojumiem, kurus uzskatīja par slepeniem un kuri tādēļ nebija pieejami plašākai sabiedrībai. Tomēr 2007. gada 12. aprīlī Administratīvā apgabaltiesa atzina par prettiesisku Rīgas izpilddirektora vietnieka lēmumu aizliegt gājienu, atzīstot iepriekšējo lēmumu par prettiesisku. Šī sprieduma argumenti ir konkrēti un detalizēti izstrādāti un norāda gan uz pašvaldības, gan policijas atbildību nodrošināt pulcēšanās brīvību. Gadījumos, ja uz kādu no Satversmē paredzētajiem ierobežošanas pamatojumiem pulcēšanās tiek ierobežota, nepietiek ar vispārējiem argumentiem un iespējamām nelabvēlīgām sekām, lai šādus ierobežojumus uzturētu, iestādēm, pirms tās pieņem aizliegumu, ir rūpīgi jāizvērtē konkrētā situācija un jāizanalizē tās dažādās iespējamās sekas. Šāda attīstība ar tiesu palīdzību neapšaubāmi veicina pieaugošo izpratni par pamatbrīvībām atbilstoši starptautiskajiem standartiem, kā arī šo brīvību ievērošanu praksē, tādēļ tā ir vērtējama pozitīvi. Taču tiesas lēmumi negarantē tiesību ievērošanu nedz likumdošanas turpmākā attīstībā, nedz praksē (tajā skaitā gan no pašvaldību, gan arī no tiesībsargājošo iestāžu puses). Jāvēro, vai un kā pašvaldības izmantos likumā paredzētās

iespējas noteikt īpašus regulējumus atsevišķās vietās. Visticamāk, ka vienprātības panākšanas process par pulcēšanās brīvības izpratni vēl kādu laiku turpināsies, tāpat kā šo pamattiesību ievērošana praksē. Salīdzinot ar 2005. gadu, apskatāmajā laika posmā situācija vispirms pasliktinājās, bet pēc tiesu spriedumiem, kā arī jaunajiem, mazāk ierobežojošiem likuma grozījumiem ir pamats domāt, ka situācija pamazām sāk uzlaboties.

Attiecībā uz biedrošanās brīvību problēmas vēl pastāv, kaut arī policijas tiesības veidot arodbiedrības tika atzītas, un likums, kas tās ierobežoja, 2005. gadā tika grozīts. Tomēr robežsardzei apvienošanās arodbiedrībā vēl arvien ir liegta, kas kā tiesību ierobežojums ir vērtējams negatīvi. Arī vārda brīvības jomā šajā laika posmā tika ierosinātas tiesu lietas, tajā skaitā par naida kurināšanu, kā arī necieņas izrādīšanu pret valsti, šie jautājumi tika apspriesti arī publiski. Saeimā tika iesniegti likumprojekti, kas paredzēja paplašināt kriminālsodāmību par necieņas izrādīšanu pret valsti vai okupācijas noliegšanu, taču tie neguva atbalstu. Tomēr šīs diskusijas un tiesu lietas norāda, ka arī vārda brīvības robežas izpratne nav stabila, ka iezīmējas tendence palielināt arī šīs brīvības ierobežošanas iespējas. Kopumā situācija no iepriekšējā perioda tomēr daudz neatšķiras.

Ikviena tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru šajā laika periodā nav īpaši mainījušās. Citu valodu nekā valsts valodas lietojums vēl arvien ir jūtīgs jautājums, un valsts valodas loma ir nostiprināta likumā. Praksē ir pazīmes, kas varētu liecināt, ka Valsts valodas centra pārbaudes un indivīdu sodīšana par valsts valodas nezināšanu pietiekamā līmenī pastiprinās pēdējā gada laikā, aktualizējot jautājumu gan par proporcionālām valsts valodas zināšanas prasībām (saskaņā ar nepieciešamo līmeni attiecīgajā darbā), kā arī metožu izvēli – to efektivitāti un samērīgumu, lai nodrošinātu valsts valodas lietošanu darbavietās.

Interpretācija, ka valsts iestādes nedrīkst sniegt informāciju nevienā citā kā valsts valodā, izņemot pēc konkrēta pieprasījuma, vēl arvien ir spēkā. VCB panākumi 2006. gadā, kad, sūdzoties par VVC 18. septembrī uzlikto naudas sodu par brošūru izplatīšanu krievu un

angļu valodā, tā panāca atzinumu, ka šī iestāde tiek piepūlcēta tām, kuras nepieciešamības gadījumos saskarsmē ar saviem klientiem var lietot arī citas valodas, vēl nav nostiprinājušies, jo nesēn Tieslietu ministrijas izstrādātais informatīvais ziņojums par šo jautājumu tiešā veidā atspēko VCB iepriekšējos argumentus.

Vēl arvien pastāv atšķirības starp "tradicionālām reliģijām" un citām, turklāt interpretācija, kas ir tradicionāla un kas – netradicionāla (piemēram, islāms), atšķiras no interpretācijas reģionālā un pasaules līmenī, ieskaitot Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kur visas pasaulē ilgstoši pastāvējušās reliģijas tiek uzskatītas par ticībām, kas bauda reliģijas brīvības aizsardzību.

Kaut arī vēl arvien, salīdzinot ar daudzām citām (mazāk demokrātiskām) valstīm, Latvijā personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli, nav apdraudētas un var brīvi strādāt, tomēr jāatzīmē satraucošas pazīmes, kad publiskajā telpā gan atsevišķi politiķi, gan negatīvi noskaņoti aktīvisti ir atklāti aicinājuši vienā vai otrā veidā ierobežot cilvēku un organizāciju aktivitātes vai to finansēšanas iespējas. Daudzkārt presē izskanējuši argumenti par Džorža Sorosa finansētām nevalstiskām organizācijām un it kā to miglainajiem mērķiem, kam būtu jāpievērš drošības iestāžu uzmanība. Kādu brīdi šie bieži atkārtotie argumenti iespējams radīja nelabvēlīgāku vidi pilsoniskās sabiedrības izaugsmei. Vēl satraucošāka ir situācijas attīstība, kad cilvēki, kas atbalsta geju un lesbiešu vienlīdzīgu tiesību ievērošanu, un to aizstāvības organizācijas nereti publiski ir piedzīvojuši gan aizskārumus, gan iebiedēšanas mēģinājumus. Rīgas praida 2006 aizliegums un agresīvā gaisotne, kura pavādīja un ierobežoja to pavadošos pasākumus, kas tika organizēti, ir ļoti negatīva tendence. Kā gājiena aizlieguma pamatojums tika izteikts iespējams apdraudējums, kaut arī tika atzīts, ka potenciālās varmākas visdrīzāk pieder pie mazskaitlīgiem, radikāli noskaņotiem grupējumiem. Tas vien, ka šis arguments tika izmantots kā pamatojums gājiena aizliegumam, liecina par iebiedēšanas iespēju pieaugumu. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu 2007. gada Rīgas praidis jūnija sākumā iezīmēja situācijas uzlabošanos, galvenokārt, pateicoties politiķu un policijas adekvātākai reakcijai,

nevis ekstrēmi noskaņotu grupu un to agresīvo argumentu izžušanai no publiskās telpas.

Problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā ir iemantojušas ievērojamu plašsaziņas līdzekļu uzmanību, kas norāda uz šo jautājumu prioritātes pieaugumu. Sūdzības tiesās – it īpaši Satversmes tiesā par pulcēšanās brīvību, kā arī sūdzības administratīvajās tiesās par administratīvo un valsts institūciju rīcību – ir pozitīvi vērtējama parādība, jo tās ierobežo Saeimas, valdības un pašvaldību iespējas pieņemt prettiesiskus lēmumus. Tomēr jāatzīst, ka tam vajadzētu būt ļoti liela izņēmumam, lai Saeimas pieņemts likums nokļūtu līdz Satversmes tiesai. Tas norāda uz Saeimas kvalitatīvu likumu pieņemšanas kapacitātes trūkumiem.

FELICIANA RAJEVSKA, ALFS VANAGS

4. Ekonomiskās un sociālās tiesības

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
4.1.	Cik lielā mērā darba un sociālā aizsardzība bez diskriminācijas ir pieejama visiem iedzīvotājiem?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
4.2.	Cik efektīvi un vienlīdzīgi cilvēkiem ir nodrošinātas dzīves pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni?	Slikti	Slikti	=
4.3.	Cik lielā mērā iedzīvotāju veselība ir aizsargāta visās dzīves jomās un posmos?	Ļoti slikti	Slikti	↗
4.4.	Cik plašas un aptverošas ir tiesības uz izglītību, ieskaitot izglītību pilsoņu tiesībās un pienākumos?	Labi	Apmierinoši	↘
4.5.	Cik brīvas ir arodbiedrības un citas ar darba jautājumiem saistītās asociācijas savu biedru organizēšanā un viņu interešu pārstāvēšanā?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
4.6.	Cik stingri un skaidri ir korporāciju darbības noteikumi, cik efektīvi korporācijas tiek regulētas sabiedrības interesēs?	Apmierinoši	Labi	↗

Sociālā aizsardzība Latvijā bez diskriminācijas ir pieejama visiem. Taču valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielums netiek pārskatīts regulāri, kā to prasa MK noteikumi¹: "Pabalsta apmēru pārskata

Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā LR CSP noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu". Sākoties 2006. gadam, sociālā nodrošinājuma pabalsts tika palielināts no Ls 35 līdz Ls 45. 2007. gadā sociālā nodrošinājuma pabalsta summa palika nemainīga, tie paši Ls 45 mēnesī, neskatoties uz straujajiem ekonomikas izaugsmes tempiem, inflāciju virs 8% un iztikas minimuma pieaugumu no Ls 112 2006. gada janvārī līdz Ls 122 2006. gada decembrī un Ls 130 2007. gada maijā.

Kavēšanās ar pabalsta apmēra regulāru pārskatīšanu jūtami ietekmē ne tikai invalīdu, bet arī Latvijas pensionāru labklājību. Minimālā vecuma pensija nedrīkst būt zemāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pielietojot koeficientu 1.1, 1.3, 1.5 vai pat 1.7 atkarībā no nostrādāto gadu skaita.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielums jūtami ietekmē gandrīz visu Latvijas pensionāru labklājību. Divas reizes gadā atbilstoši cenu pieaugumam tiek indeksētas tikai tās pensijas, kuru lielums nepārsniedz trīs sociālā nodrošinājuma pabalstus, tas ir, Ls 135. 2007. gada aprīļa indeksācijai bija pakļautas pensijas, ko saņēma 538 300 personu jeb 94% no kopējā pensionāru skaita². Liela daļa pensionāru sevi uztver kā diskriminētu grupu, kas rada nestabilitāti sabiedrībā. Algu, sociālo iemaksu un līdz ar to arī sociālā budžeta pieaugums 2005. un 2006. gadā liecina par finansiālo resursu pietiekamību ja ne situācijas pilnīgai atrisināšanai, tad tās būtiskai uzlabošanai gan.

Minimālās algas palielinājuma pamatprincipi tika definēti arī MK noteikumos.³ Saskaņā ar tiem minimālajai algai pakāpeniski jāpalielinās septiņu gadu laikā, līdz tā sasniedz 50% no vidējās algas. Šādā veidā Latvija pietuvināsies standartiem, kurus noteikusi Eiropas Sociālā harta. Saskaņā ar OECD rekomendācijām minimālajiem strādājošā ienākumiem būtu jālidzinās 68% no vidējās darba samaksas valstī.⁴ Reālie procesi mūsu valstī virzās tieši pretējā virzienā: minimālā alga aizvien vairāk atpaliek no iepriekšējā gada vidējās algas valstī: 41,6% – 2004. gadā, 37,9% – 2005. gadā, 36,6% – 2006.⁵ gadā.

2007. gada minimālā alga (Ls 120) sastāda 39% attiecībā pret vidējo algu 2006. gada jūnijā, *uz papīra* pirms nodokļu nomaksas tā sasniedz 1 eiro stundā. Lielā iedzīvotāju emigrācija uz Īriju, Lielbritāniju un citām ES valstīm ir ne tikai pārvietošanās brīvības principa realizācija, bet arī cilvēku reakcija uz sociālo nedrošību mūsu valstī.

Eiropas Savienības darba aizsardzības politikas pamatprincips ir preventīvo pasākumu organizēšana darba devējiem, darbiniekiem un sabiedrībai kopumā. Būtiskākais, kas ir mainījies kopš 2005. gada, ir cilvēku informēšanas pasākumi un iespējas uzzināt par savām tiesībām. Darba aizsardzības prasību ievērošana joprojām ir nopietna problēma. Situācija kopš 2005. gada būtiski nav mainījusies.

Izvērtējot situāciju, cik efektīvi un vienlīdzīgi cilvēkiem ir nodrošinātas dzīves pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni, jāsecina, ka vislabākā situācija ir ar ūdens nodrošināšanu. Atbilstošāka pārtika aizvien vairāk tiek saistīta ar veselīgu pārtiku, par ko liecina 2006. gadā pieņemtais lēmums aizliegt bērnu dārzos un skolās tirgot neveselīgu pārtiku. ES subsidētajā piena programmā skolām iesaistījušās aptuveni 30% vispārējās izglītības iestāžu. Līdz ar iestāšanos ES ir cēlušās cenas daudziem pārtikas produktiem, kas to pieejamību ir samazinājis iedzīvotājiem ar zemu ienākumu līmeni. Atbilstoša pārtika un uzturs netiek nodrošināts tai iedzīvotāju daļai, kas atrodas zem nabadzības līmeņa un kuras līdzekļi nav atbilstoši, lai iegādātos nepieciešamos pārtikas produktus. Nabadzības riska koeficients 2005. gadā bija 19%.

Satversmē tiesības uz mājokli nav nostiprinātas. Satversmes tiesa 2005. gada nogalē atcēla īres griestu regulēšanu denacionalizētajos namīpašumos ar 2007. gada 1. janvāri. Īres griestu atcelšana radījusi papildu spriedzi namīpašnieku un īrnieku attiecībās. Pašlaik denacionalizētajos namīpašumos dzīvo ap 3% Latvijas iedzīvotāju. Rīgas dome ievieša pašvaldības pārcelšanas pabalstu: Ls 10 000 ģimenei plus Ls 3000 katram ģimenes loceklim. Ģimene, kurā ir divi ģimenes locekļi, var saņemt Ls 16 000. Tas ir vērtējams ļoti pozitīvi. Taču uz tādu atbalstu var pretendēt tikai tās ģimenes, kuru ienākumi uz vienu cilvēku nepārsniedz Ls 200. Ar tādiem ienākumiem pat ar pirmo

iemaksu ir diezgan grūti saņemt kredītu bankā bez papildu garantijām. Kā negatīvu tendenci jāmin pašvaldību dzīvojamā fonda celtniecības tempu sarukšana. Valsts iesaistīšanās pakāpe konflikta risināšanā ir minimāla un neatbilst problēmas svarīgumam.

Iedzīvotāju veselība ir aizsargāta Latvijas likumdošanas normās. Tiek skaidrāk formulēti naudas plūsmas principi un kārtoti ārstu un medmāsu darba apmaksas jautājumi. Kopš 2005. gada ārstu skaits palielinājies no 3207 līdz 3314 speciālistiem, palielinājies ambulatoro aprūpes iestāžu kopējais skaits – no 2991 līdz 3183 iestādēm,⁶ savukārt slimnīcu skaits samazinājies – no 109 uz 106. Skaidri iezīmējas vidējā medicīniskā personāla trūkums.

Arī iedzīvotāju veselības stāvokļa uzlabošanās tik isā laikā panākt neizdevās. Iedzīvotāju mirstības līmenis 2005. gadā bija 14,2 (2004. gadā – 13,8) un joprojām ir virs vidējā ES rādītāja. Iedzīvotāju vidējais paredzamais dzīves ilgums 2005. gadā bija 65,6 gadi vīriešiem (67,1 – 2004. gadā); sievietēm – 77,4 gadi (77,2 – 2004. gadā)⁷. Veselības aprūpes finansējums no valsts budžeta joprojām paliek zems: 2006. gadā veselības aprūpei Latvijā piešķirti 3,68% no IKP⁸. Kopumā 35% Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka 2005. gadā viņiem ir pietrūcis līdzekļu, lai aizietu pie ārsta. Visvairāk šādu cilvēku (50%) ir vecuma grupā virs 60 gadiem.⁹ Problēmas ar veselības aizsardzību visos dzīves posmos joprojām ir smagas, un uzlabojumi pēdējo divu gadu laikā ir minimāli.

Neskatoties uz atsevišķām pozitīvām iezīmēm izglītības jomā, kopumā jāsecina, ka situācija ir pasliktinājusies. Vispārējās situācijas attīstība vidējās izglītības sfērā ļauj runāt par “krīzi”. Latvijā noteiktām cilvēku grupām nav pieejama tām nepieciešamā formālā un neformālā izglītība katrā dzīves posmā un jomā, tajā skaitā otrās iespējas izglītība. “Nav noteikta valsts atbildība par izglītības iegūšanas iespējām cilvēkiem mūža garumā neatkarīgi no vecuma, dzimuma, iepriekšējās izglītības, dzīves vietas, etniskās piederības, ienākumu līmeņa, funkcionāliem traucējumiem. Tā rezultātā palielinās sociālā noslāņošanās un bezdarbnieku skaits, jo ir ierobežotas iespējas mācīties daudzām sociālām grupām: ģimenēm ar zemu ienākumu līmeni,

cilvēkiem bez pamata prasmēm, sievietēm, kuras ilgstoši kopušas bērnus, jauniešiem, īpaši laukos, cilvēkiem virs 50 gadiem, personām, kas atrodas ieslodzījuma vietās, cilvēkiem ar nepabeigtu vidējo un pamata izglītību, profesionālo izglītību un bez izglītību apliecināša dokumenta, personām ar funkcionāliem traucējumiem, cilvēkiem ar integrācijas problēmām darba tirgū un sabiedrībā, it īpaši laukos¹⁰. Šī problēma kopumā tiek skatīta un "2007. gada 23. februārī Ministru kabinets pieņēma dokumentu "Mūžizglītības politikas pamatnostādnes 2007.–2013. gadam", kura ilgtermiņa mērķis ir nodrošināt izglītību mūža garumā atbilstoši iedzīvotāju interesēm, spējām un reģionu sociāli ekonomiskās attīstības vajadzībām. Pamatnostādnes nosaka rīcības, kas Latvijā veido sabiedrību, kas mācās un ar izglītības starpniecību pilnveido demokrātiju, uzlabo šīs sabiedrības labklājību un konkurētspēju starptautiskā kontekstā"¹¹. Tomēr jāatzīst, ka ministrijas interese par problēmu jau gadiem paliek tikai sarunu līmenī un aktīva darbība pamatnostādņu ieviešanai netiek veikta.

Varam runāt par vairāku dimensiju krīzi izglītības sistēmā: skolotāju algas ievērojami atpaliek no citu publiskā sektora darbinieku algām, pietrūkst skolotāju, skolotājiem, kas strādā, ir pārāk liela slodze un viņi uzskata, ka to darbs nedz finansiāli, nedz morāli netiek novērtēts. 2007. gada aprīlī vairāk nekā 6000 skolotāju parakstīja atklātu vēstuli varas institūcijām. Kopš tā laika regulāri turpinās plašas protesta akcijas un saieti. Tiek runāts pat par streika iespējamību, ja skolotāju prasības netiks atbilstoši risinātas. Turklāt vēl aizvien notiek informācijas noplūde, kas saistīta ar centralizētajiem eksāmeniem vidusskolās. Tas savukārt mazina uzticību diplomiem.

Netiek apkopota vispārējās izglītības statistika par izglītības pieejamību un izglītības rezultātiem (atzīmēm) pa iedzīvotāju etniskajām grupām. Līdz ar to pārprasta politiskā korektuma dēļ valstī trūkst adekvātas informācijas par to, vai visu etnisko grupu pārstāvjiem ir vienādi pieejama kvalitatīva izglītība. Tā saucamā otrās iespējas izglītība, kas paredzēta tiem, kuri ir izkrituši no pamatizglītības, nenodrošina vispārīzglītojošo priekšmetu pasniegšanu pienācīgā apjomā – tas savukārt liedz cilvēkiem iespēju turpināt izglītību nākotnē.

Arodbiedrību kopējā situācija nav īpaši mainījusies. Tomēr ir tikusi panākta lielāka brīvība, t. i., 2006. gada 1. janvārī pēc divu gadu ilgas cīņas LR policisti ieguva tiesības dibināt savu arodbiedrību. Tādējādi 2006. gada 7. janvārī tika izveidota Latvijas Apvienotā policistu arodbiedrība (LAPA).

Ir samazinājies kopējais arodbiedrību biedru skaits. 2006. gadā Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (LBAS) pārstāvēja tikai 165 000 darbinieku, kas ir par 13% mazāk nekā 2003. gadā, kad tās pārstāvēto cilvēku skaits bija 180 000. 1998. gadā tās pārstāvēto skaits bija vēl lielāks – 252 000 darbinieku. Kolektīvo darba līgumu skaits ir stabils. Ja 2001. gadā 2436 uzņēmumos, kuru darbinieki bija LBAS, bija noslēgts kolektīvais darba līgums, 2006. gadā tādu bija 2405. Kolektīvo līgumu slēgšanas prakse novērojama uzņēmumu līmenī, taču pēdējā laikā iezīmējas sociālā dialoga attīstība arī reģionālā līmenī. Līdz 2006. gada 1. janvārim Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības dalīborganizācijas bija noslēgušas 59 reģionālās vienošanās ar Latvijas pašvaldībām: Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība, Valsts iestāžu, pašvaldību, uzņēmumu un finanšu darbinieku arodbiedrība un Kultūras darbinieku arodbiedrību federācija.

2006. gada 31. maijā tika noslēgta vienošanās par sadarbību starp Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Darba devēju konfederāciju un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību. http://www.lbas.lv/pdf/vienos_parsadarbibu.pdf Šāda līmeņa sociālo dialogu veicināja ESF finansējums kapacitātes paaugstināšanai. Tā ietvaros LBAS saņēma 0,617 miljonus latu, LDDK – 0,6 miljonus latu un LPS – 0,416 miljonus latu.

Uzņēmumu regulēšanas jomā var konstatēt, ka atbilstošās institūcijas līdz ar pieredzi savu darbību ir uzlabojušas. Šīs institūcijas ir: Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija (SPRK), Finanšu un kapitāla tirgus komisija un Konkurences padome. SPRK ir daudz strādājusi jaunā regulēšanas ietvara elektronisko komunikāciju jomā ieviešanai. Šī ietvara mērķis ir panākt, lai sektora darbība publiskajā jomā ir mazāk apgrūtināta nekā iepriekšējās regulējošās sistēmas ietvaros. Telekomunikāciju pakalpojumu cenas turpina kristies, neskatoties

uz to, ka kopējais inflācijas līmenis turpina augt. Konkurences padome ir aktīvi izmeklējusi iespējamās negodīgas un konkurenci kavējošas rīcības gadījumus. Gadījums ar negodīgu cenu noteikšanu Rīgas lidostā ir nonācis līdz pat valdībai.

Atsauces

- ¹ 2003. gada 29. jūlija pieņemtie Ministru kabineta Noteikumi Nr. 430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību".
- ² www.delfi.lv (Pēdējo reizi skatīts 31.03.2007.)
- ³ *Kārtība, kādā nosakāma un pārskatāma minimālā mēneša darba alga*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 413, Rīga, 2003, 22. jūl. Izdoti saskaņā ar Darba likuma 61. panta trešo daļu. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=77636> (Pēdējo reizi skatīts 21.11.2004.)
- ⁴ *Informatīvais pārskats par galvenajām sociālās politikas pārmaiņām 2002. gadā*. LR Labklājības ministrija. Rīga, 2004., 40. lpp. <http://www.lm.gov.lv>
- ⁵ Avots: *Kārtība, kādā nosakāma un pārskatāma minimālā mēneša darba alga*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 413, Rīga, 2003, 22. jūl. Izdoti saskaņā ar Darba likuma 61. panta trešo daļu. <http://www.csb.lv>; autores aprēķini
- ⁶ Centrālā Statistikas pārvalde: Veselības aprūpes pamatrādītāji 2006. gada beigās, <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=2310>
- ⁷ Centrālā Statistikas pārvalde: jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/Saveshow.asp>
- ⁸ Veselības ministrija: Informācija par 2005. un 2006. gada budžetu, http://phoebe.vm.gov.lv/faili/aktualitates/nozares_ak/Prezentacijas/Informacija_par_2005gada_2006gada_budzetu.pdf
- ⁹ Pārskats par tautas attīstību 2004/2005, <http://www.politika.lv/index.php?id=3377>
- ¹⁰ Nacionālais ziņojums par Eiropas Komisijas programmas "Izglītība un apmācība 2010" izpildes progresu Latvijā. IZM, Rīga 2007, 4. lpp.
- ¹¹ Turpat.

JĀNIS IKSTENS, ANDRIS RUNCIS

5. Brīvas un godīgas vēlēšanas

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
5.1.	Cik lielā mērā iecelšanu pārvaldes un likumdevēja varas amatos nosaka uz sāncensības principiem balstīti tautas vēlēšanu rezultāti, cik bieži valdošās partijas vai atsevišķi darbinieki tiek nomainīti vēlēšanu rezultātā?	Ļoti labi	Apmierinoši	↘
5.2.	Cik aptverošas un visiem pilsoņiem pieejamas ir reģistrācijas un balsošanas procedūras, cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības un partiju kontroles, cik tās ir pasargātas no iebiedēšanas un ļaunprātīgas izmantošanas ?	Labi	Labi	=
5.3.	Cik godīgas ir kandidātu un partiju reģistrācijas procedūras un cik lielā mērā tiem ir nodrošināta vērā ņemama piekļuve medijiem un citiem līdzekļiem saziņai ar vēlētājiem?	Slikti	Slikti	=
5.4.	Cik efektīvu izvēli vēlētājiem nodrošina vēlēšanu un partiju sistēma, cik vienlīdzīgi viņu balsis tiek ņemtas vērā, cik lielā mērā likumdevējas varas struktūra un izpildvaras uzbuve atspoguļo vēlētāju izvēli?	Labi	Labi	=
5.5.	Cik lielā mērā likumdevēja vara atspoguļo vēlētāju sociālo sastāvu?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
5.6.	Cik liela elektorāta daļa piedalās vēlēšanās un cik lielā mērā visi politiskie spēki valstī un ārpus tās atzīst vēlēšanu rezultātus?	Ļoti labi	Ļoti labi	=

Kaut arī absolūtais vairākums Saeimas vēlēšanu bija noritējušas bez nopietniem pārkāpumiem, 2006. gada vēlēšanas raksturoja notikumi, kurus virkne politikas vērotāju un juristu nodēvēja par likumpārkāpumiem. Tos acīmredzot noteica 2004. gadā ieviestie priekšvēlēšanu tērīņu ierobežojumi – 20 santīmi uz vienu balsstiesīgo pilsoni. Šo ierobežojumu ieviešanas rezultātā atsevišķas partijas – Tautas partija, Latvijas Pirmās partijas un savienības “Latvijas ceļš” kopējais saraksts – saņēma vērienīgu trešo pušu pozitīvo publicitāti, to apmaksāja nevalstiskās organizācijas, kuras bija izveidojušas ar šīm partijām cieši saistītas personas.

Kaut gan vairākas partijas, kas 2006. gada Saeimas vēlēšanās nepārvareja 5% barjeru, apstrīdēja vēlēšanu rezultātus tiesā, Augstākās tiesas Senāta Administratīvās palātas tiesneses Veronika Krūmiņa, Dace Mita un Jautrīte Briede izmantoja juceklīgu argumentāciju, lai minēto prasību noraidītu. Tomēr tiesa pieņēma blakuslēmumu, vērsot Ministru kabineta uzmanību uz nepieciešamību izveidot efektīvu vēlēšanu norises tiesiskuma kontroles mehānismu. Jāpiezīmē, ka Saeima vienbalsīgi apstiprināja deputātu mandātus, bet Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs sniegs savu vērtējumu minētajai publicitātes praksei 2007. gada otrajā pusē.

Saeimas vēlēšanu strīdīgo rezultātu dēļ ir grūti runāt par sabiedrības politisko simpātiju noturīguma nostiprināšanos. Tomēr jāteic, ka pēcvēlēšanu koalīcijas kodols saglabājās nemainīgs un tajā ietilpa Tautas partija, Zaļo un zemnieku savienība, kā arī Latvijas Pirmā partija apvienojumā ar savienību “Latvijas ceļš”. Taču šāda stabilitāte var izrādīties mānīga, ja pret Ventspils pilsētas domes ilglaicīgo vadītāju Aivaru Lembergu uzsāktā kriminālprocesa ietvaros apstiprināsies informācija par vērienīgu finanšu resursu piešķiršanu partijām un atsevišķiem politiķiem daudzu gadu garumā. Šādas informācijas apstiprināšana arī radītu būtiski atšķirīgu kontekstu līdzšinējiem secinājumiem par vēletāju rīcību Latvijā un par valdības stabilitāti, kuras līmenis nav būtiski mainījies kopš 2004. gada. Tomēr opozīcijas ignorēšanas tradīcija, kas izveidojās deviņdesmito gadu vidū, nav mazinājusies.

Kaut arī Eiropas Savienības parlamenta izraudzīšanai 2004. gadā ieviesto Vēlētāju reģistru tika plānots izmantot arī Saeimas vēlēšanās, politiķi atteicās no šīs ieceres politiskās konkurences dēļ – reģistra izmantošana sniedz papildu atbalstu partijām ar gados vecākiem un spēcīgāk motivētiem atbalstītājiem.

Neraugoties uz Centrālās vēlēšanu komisijas pasākumiem, kas vērsti uz vēlētāju ietekmēšanas mazināšanu, vairāku pašvaldību vēlēšanās 2005. gadā tika fiksēti balsu pirkšanas gadījumi, kuru dēļ tika rīkotas atkārtotas Rēzeknes pilsētas domes vēlēšanas. Savukārt 2006. gada Saeimas vēlēšanu plašāk zināmais vēlētāju gribas izkropļošanas gadījums līdztekus t. s. trešo personu aģitācijai bija vēlēšanu rezultātu falsifikācija Balvu rajona Kubulu pagastā. Saeimā ievēlētais Juris Boldāns (TB/LNNK) ir viena no galvenajām šīs krimināllietas figūrām.

Iespējams, ka 2007. gadā Ministru kabinets iesniegs Saeimai likuma grozījumus, kas atļaus pilngadīgajiem pilsoņiem, kas izcieš ar brīvības atņemšanu saistītu sodu, īstenot savas aktīvās vēlēšanu tiesības Saeimas vēlēšanās. Šie grozījumi izriet no Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 6. oktobra sprieduma lietā "Hirsts pret Apvienoto Karalisti".

Ja partiju un kandidātu reģistrācijas procedūras nav radijušas diskusijas, tad plašsaziņas līdzekļu pieejamība turpina atrasties gan juridisku, gan politisku diskusiju centrā un, iespējams, ir kļuvusi vēl mazāk līdzsvarota. Par to liecina ne tikai tiesu iesaiste, lai precizētu dažādu partiju sarakstu pārstāvju līdzdalības iespējas Latvijas TV priekšvēlēšanu diskusiju raidījumā "Milžu ciņas", bet arī t. s. trešo personu vērienīga iesaistīšanās 2006. gada vēlēšanu kampaņā. Kaut arī atsevišķas partijas, kuriozas loģikas vadītas, pēc vēlēšanām ir piedāvājušas atteikties no kampaņas tēriņu ierobežojumiem, gan sabiedrības, gan atsevišķu valsts institūciju spiediena rezultātā šis priekšlikums visdrīzāk tiks noraidīts.

Jāpiezīmē, ka apvienības "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā" sarakstā balotējās laikraksta *Čas* galvenā redaktore Ksenija Zagorovska un izdevniecības nama *Fenster* vadītājs Andrejs Kozlovs. Šajā kontekstā ir grūti iedomāties, ka sabiedriskās politikas centra

Providus konstatētais PCTVL pieminēšanas nomācošais biežums krievu valodā iznākošajos nacionālajos laikrakstos ir gluži vienkārši sagādīšanās.

Politisko pārstāvniecību Saeimā iegūst tikai tās partijas, kuras visos vēlēšanu apgabalos ir saņēmušas vismaz 5 procentus no balsu kopskaita. Šāda sistēma nav sevišķi izdevīga mazajām partijām, kuras bieži vien savāc tikai dažus desmitus tūkstošu vēlētāju balsu, bet galvenokārt ir izdevīga vidēji lielām partijām, pilnībā tām nenodrošinot absolūti precīzu proporcionālu pārstāvniecību. Tā, piemēram, no 19 politisko partiju sarakstiem, kas piedalījās 9. Saeimas vēlēšanās, 5 procentu barjeru pārvarēja 7 politiskās partijas vai to apvienības, kas kopā savāca 804 107 balsis, savukārt 87 558 vēlētāji neguva politisko pārstāvniecību. Šis apstāklis un tas, ka 9. Saeimas vēlēšanās tika būtiski pārsniegti vēlēšanu izdevumi, daļā vēlētāju radīja neapmierinātību ar vēlēšanu iznākumu.

Vispirms jāatzīmē, ka vēlēšanas ir individuāla izvēle, taču tai raksturīgs kolektīvs iznākums un kolektīva aktivitāte. Vēlētājs, izdarot savu izvēli, vadās pēc saviem apsvērumiem. Vēlēšanu gadījumā individuālā izvēle pārvēršas kolektīvajā, un uzvarētāji ir tie, kam izdevies panākt lielāku kolektīvo atbalstu. Šis demokrātijas raksturīgās iezīmes nezināšana vēlētājos rada neapmierinātību ar vēlēšanu rezultātiem.

Plusiņi un mīnusīņi partiju biļetenos vēlētājam dod iespēju diezgan efektīvi iejaukties politisko partiju vadības izveidoto Saeimas deputātu amatu pretendentu izkārtojumā, jo tādejādi var mainīt partiju kandidātu prioritātes. 9. Saeimas vēlēšanas šo vēlētāju izvēli pierādīja – netika ievēlēti vairāki pazīstami politiķi, kuru darbību 8. Saeimas laikā bija aizēnojuši skandāli. Starp plašāk pazīstamajiem var minēt Ingridu Ūdri (ZZS) un Jāni Straumi (TB/LNNK).

Latvijā vēlēšanas ir tiešas, proporcionālas un vienlīdzīgas. Bieži vien, diskutējot par vēlēšanu iznākumu, tiek atzīmēts, ka vēlēšanas nenodrošina proporcionālu politisko pārstāvniecību, ar to galvenokārt domājot, ka partiju pārstāvniecība nav adekvāta iegūto balsu skaitam. Taču šajās diskusijās netiek pievērsta uzmanība faktam, ka

vēlēšanas nenodrošina arī proporcionālu sociālā sastāva, t. i., dzimuma, etnisko, reliģisko u. c. pārstāvniecību. Ļoti būtiska neatbilstība vērojama dzimuma pārstāvniecībā, jo sievietes Saeimā ir pārstāvētas daudz mazāk nekā vīrieši. Turklāt varam atzīmēt arī faktu, ka no vairākām partijām sievietes Saeimā vispār nav pārstāvētas. Īpašu izpēti uzmanību pelna jautājums par sieviešu pārstāvniecību politisko partiju sarakstos. Līdzīga situācija vērojama, analizējot etnisko sastāvu.

9. Saeimas vēlēšanas notika 2006. gada 7. oktobrī, tajās piedalījās 60,98 procenti balsstiesīgo Latvijas vēlētajū. Aktivitāte Latvijā bija 61,88 procenti, bet ārvalstīs 22,38 procenti. Tika pieņemti 19 saraksti, no kuriem mandātus ieguva 7 saraksti: Tautas partija – 23 mandātus, Zaļo un zemnieku savienība – 18 mandātus, “Jaunais laiks” – 18 mandātus, Saskaņas centrs – 17 mandātus, Latvijas Pirmās partijas un Latvijas ceļa vēlēšanu apvienība – 10 mandātus, apvienība Tēvzemei un Brīvībai/LNNK – 8 mandātus, politisko organizāciju apvienība “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” – 6 mandātus.

Kā diezgan saraucošs fakts ir jāatzīmē vēlētajū aktivitātes samazināšanās, ko zināmā mērā var izskaidrot ar to, ka Latvijas vēlētajam kopš 2001. gada pašvaldību vēlēšanām katru gadu ir bijusi jāizdara politiskā izvēle: 2001. gadā – pašvaldību vēlēšanas, 2002. gadā – 8. Saeimas vēlēšanas, 2003. gadā – referendums par iestāšanos ES, 2004. gadā – Eiropas Savienības parlamenta vēlēšanas, 2005. gadā – pašvaldību vēlēšanas, 2006. gadā – 9. Saeimas vēlēšanas. Šāds biežums un zemā aktivitāte var liecināt par zināmu politisko apātiju, kuru tomēr mazina augstā aktivitāte parakstu vākšanā par drošības iestāžu likuma grozījumiem.

LR Saeimas vēlēšanas parasti ir bijušas starptautiskās sabiedrības uzmanības centrā. Vēlēšanās kā novērotāji allaž ir piedalījušies EDSO un ES dalībvalstu pārstāvji, kā arī dažādu valstu zinātnieki. Parasti vērtējums par vēlēšanām ir bijis pozitīvs, tās ir atzītas kā brīvas un demokrātiskas.

DAUNIS AUERS, JĀNIS IKSTENS

6. Politisko partiju loma demokrātijā

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
6.1.	Cik brīvi partijas var veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem?	Labi	Labi	=
6.2.	Cik efektīva ir partiju sistēma valdību veidošanā un to stabilas darbības nodrošināšanā?	Slikti	Slikti	=
6.3.	Cik brīvi opozīcija vai pie varas neesošās partijas var organizēties likumdevēja ietvaros, cik efektīvi tās var darboties, nodrošinot valdības atbildīgumu?	Labi	Labi	=
6.4.	Cik godīgi un efektīvi ir likumi, kas regulē partiju disciplīnu Saeimā?	Labi	Labi	=
6.5.	Cik lielā mērā partiju biedri spēj ietekmēt partijas politiku un kandidātu izvēli?	Slikti	Slikti	=
6.6.	Cik lielā mērā partiju finansēšanas sistēma novērš partiju atkarību no šaurām interesēm?	Ļoti slikti	Ļoti slikti	=
6.7.	Cik lielā mērā partiju atbalsts tiek saņemts no dažādām etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām grupām?	Slikti	Slikti	=

Tāpat kā 2005. gadā politiskās partijas Latvijā var brīvi veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem. No

2007. gada 1. janvāra likums "Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām", kas regulēja partiju pamatstruktūru un tiesiskās aktivitātes, tiek aizvietots ar "Politisko partiju likumu". Pastāvošajām politiskajām organizācijām (partijām) un to apvienībām jāpārreģistrējas jaunā politisko partiju reģistrā līdz 2007. gada beigām. Būtiskākās reformas dod iespēju Eiropas Savienības pilsoņiem kļūt par Latvijas politisko partiju biedriem (kā paredz Eiropas Savienības parlamenta vēlēšanu likums) un definē partijas biedru samazināšanos zem 150 biedriem kā pamatu partijas darbības izbeigšanai.¹ Partiju skaits turpina pieaugt. 2004. gada beigās LR Uzņēmumu reģistrā bija reģistrētas 63 politiskās organizācijas un apvienības, 2007. gada maijā jau ir reģistrētas 70.

Tabula

**Parlamentā pārstāvēto partiju biedru skaits
1998., 2003./04. un 2006. gadā**

Partija	1998.	2003./2004.	2006. ²
Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija	2,076	2,700	2,500
Sociāldemokrātu savienība	–	543	–
Tautas partija	1,816	1,800	1,705
Tēvzemei un Brīvībai/LNNK	1,703	2,200	1,908
"Latvijas ceļš"	890	1,415	1,104
Jaunā partija	400	–	–
"Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā"	800	375	500
"Jaunais laiks"	–	400	1,100
Latvijas Pirmā partija	–	1,350	2,488
Zaļo un zemnieku savienība	–	352/1,200	585/1,500
"Saskaņas centrs" (apvieno Tautas saskaņas partiju, "Jauno centru", Sociālistisko partiju un Daugavpils pilsētas partiju)	–	–	3,000

Šķiet, ka partiju iekšienē arī nav notikušas lielas izmaiņas. Dalības limenis partijās vēl arvien ir ļoti zems, neskatoties uz to, ka Latvijas Pirmās partijas priekšsēdētājs Ainārs Šlesers 2007. gada janvārī nāca klajā ar priekšlikumu veidot centrisku partiju uz Latvijas Pirmās partijas/“Latvijas ceļa” un četru reģionālo partiju apvienības pamata ar vismaz 10 000 biedru.³ Apkopojot partiju pašu sniegtos datus par biedru skaitu (skat. tabulu), var redzēt, ka būtiskas izmaiņas biedru skaitā ir redzamas tikai “Jaunajā laikā” un Latvijas Pirmajā partijā. Ņemot vērā faktu, ka Latvijā nepastāv vienots partiju biedru reģistrs (tātad partiju sniegtie dati par biedru skaitu nav pārbaudāmi) un ka liels skaits biedru daļēji leģitimē partiju, partiju sniegtie dati par biedru skaitu ir jāuzlūko ar zināmu skepsi.

Kopš Latvijas Demokrātijas audita publicēšanas 2005. gadā, Latvija ir pieredzējusi tikai vienu, Aigara Kalvīša, valdību (laika posmā no 1993. gada jūlija līdz 2004. gada nogalei Latvijā bija desmit valdības). Pievienojot TB/LNNK valdošai koalīcijai, pozīcijas partijas spēja nodrošināt valdības kontinuitāti arī pēc 2006. gada Saeimas vēlēšanām. Centriski labējā, ekonomiski liberālā un daļēji nacionālistiskā ideoloģija, kas bija visu valdību pamatā no 1993. līdz 2004. gadam, nav mainījusies. Toties šī stabilitāte nav pārlicinoša, jo valdības tiek veidotas, balstoties uz neskaidrām ekonomiskām un personīgām interesēm, nevis ideoloģijām vai programmām (arī valdība, kas tika sastādīta pēc 9. Saeimas vēlēšanām).

Formāli opozīcijai ir labas iespējas efektīvi organizēties likumdevēja ietvaros, kaut gan ir ļoti grūti nodrošināt valdības atbildīgumu bez nopietna mediju vai Latvijas Valsts prezidenta (piemēram, Valsts drošības likums) atbalsta.

Partiju disciplīnu Saeimā regulējošajā likumdošanā nav veiktas būtiskas izmaiņas, neraugoties uz atsevišķu partiju priekšlikumiem ierobežot deputātu starpfrakciju mobilitāti.

2006. gadā pieņemtais Politisko partiju likums ir solis partiju pārvaldes struktūru homogenizēšanas virzienā, taču tas maz ietekmē deputātu kandidātu izvēles delikāto jomu. Tāpēc nav iemesla uzskatīt, ka pēdējo divu trīs gadu laikā šajā jomā ir notikušas būtiskas

pārmaiņas. Partijas ierindas biedru ietekme uz partijas politiku dažādās partijās savukārt ir atšķirīga, to nosaka ne vien partijas finansēšanas modelis un partijas iekšējās demokrātijas tradīcijas, bet arī tās izveidotais saikņu modelis ar sabiedrību.

Neraugoties uz vēlēšanu izdevumu ierobežojumiem, kas tika ieviesti 2004. gadā, ir grūti runāt par politikas un uzņēmējdarbības merkantīlās saiknes vājināšanos. Šādu stagnāciju nosaka ne vien nesamērīgi zemie priekšvēlēšanu tēriņu griesti un kampaņas izmaksu inflācija, bet arī nepietiekami efektīvā partiju un kampaņu finansēšanas uzraudzības kārtība, kas faktiski neparedz ātru reaģēšanu uz iespējamajiem pārkāpumiem. Turklāt jāuzsver, ka pēc politiskās piederības principa izraudzītā Nacionālā radio un televīzijas padome turpina būt neefektīva, nepietiekami vērsties pret privātajiem elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem, kas priekšvēlēšanu kampaņu laikā pārkāpuši spēkā esošo likumdošanu.

Lietišķo pētījumu aģentūras Nikolo grupa veiktās LR pilsoņu aptaujas dati pēc 9. Saeimas vēlēšanām apstiprināja jau iepriekš pastāvējušo tendenci: diviem lielākajiem etniskajiem segmentiem – latviešiem un austrumslāviem – atbalstīt atšķirīgas politiskās partijas, kas ļauj runāt par etniskās šķirtnes konsolidāciju Latvijas politikā.

Atsauces

- ¹ Politisko partiju likums. www.ur.gov.lv (Pēdējo reizi skatīts 08.06.2007.)
- ² Dati apkopoti no LETA arhīva. Saskaņas centra dati ņemti no Elmāra Barkāna raksta "Partijas: spēcīgas organizācijas vai interešu klubi?" *Nedēļa*, 2006. gada 12. jūnijs. Pārpublicēts www.tvnet.lv (Pēdējo reizi skatīts 02.05.2007.)
- ³ LETA. "Šlesers aicina apvienot centriskās partijas un Latvijas sabiedrību". 2007. gada 27. janvārī.

MARIJA GOLUBEVA, IVETA REINHOLDE

7. Pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
7.1.	Cik lielā mērā vēlētas pārvaldes struktūras spēj ietekmēt vai kontrolēt to jautājumu risināšanu, kuriem ir būtiska nozīme cilvēku dzīvē, un cik tās ir informētas, organizētas un ar resursiem nodrošinātas šo funkciju veikšanai?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
7.2.	Cik lielā mērā sabiedrība uzticas pārvaldes struktūru un to politiskās vadības efektivitātei?	Ļoti slikti	Ļoti slikti	=
7.3.	Cik efektīva un pārskatāma ir kontrole, ko vēlētie līderi un viņu pilnvarotās personas īsteno pār administratīvo personālu un citām izpildstrukturām?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
7.4.	Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja iespējas ierosināt, izvērtēt un labot likumdošanu?	Slikti	Slikti	=
7.5.	Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja iespējas izvērtēt izpildvaras darbu un prasīt pārskatu par tās darbu?	Slikti	Apmierinoši	↗
7.6.	Cik stingras ir procedūras nodokļu politikas un valsts izdevumu apstiprināšanai un uzraudzībai?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
7.7.	Likumdošana, kas garantē iedzīvotājiem pieeju valdības informācijai.	Slikti	Apmierinoši	↗

Vēlēto politiķu spēja kontrolēt un ietekmēt politiku ir atkarīga no vairākiem faktoriem, tajā skaitā politiķu neatkarības, politiķu un ierēdņu kapacitātes un valsts pārvaldes kapacitātes kopumā, kā arī stingras un caurskatāmas likumdošanas esamības, kas reglamentē leģitīmus politikas plānošanas mērķus un valsts ieņēmumu un izdevumu kontroli. Politiķu neatkarības jomā būtiska ir partiju sponsoru ietekmes ierobežošana, ko teorētiski nodrošina pašreizēja likumdošana, nosakot ziedojumu un vēlēšanu tēriņu griestus, bet ko politiskās partijas salīdzinoši veiksmīgi apiet. Tajā pašā laikā Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina – 68,3% iedzīvotāju uzskata, ka “likumā ir jānosaka, kāda ir maksimālā summa, cik viena partija drīkst iztērēt vienās vēlēšanās.”¹ Vēlēto politiķu (Saeimas) un valsts pārvaldes politikas plānošanas un vērtēšanas kapacitāte joprojām paliek zema, par ko liecina gan likumdevēju nespēja kritiski izvērtēt valdības pieņemtus svarīgus lēmumus, gan ministriju nespēja tikt galā ar lielo politikas plānošanas darba apjomu ES struktūrfondu kontekstā. Savukārt likumdošana, kas reglamentē valsts aģentūru darbību, civildienesta struktūru, pieeju informācijai un citus valsts pārvaldei būtiskus jautājumus, tiek pakāpeniski uzlabota, bet nepietiekamā apjomā un nepietiekami ātri, lai nodrošinātu demokrātisku kontroli un caurskatāmu pārvaldi visās jomās.

Iepriekšējā pārskata periodā tika konstatēts, ka iedzīvotāju uzticēšanās valdībai un politiķiem kopumā ir zema. Jāatzīst, ka arī pēdējos trijos gados būtiskas izmaiņas nav notikušas, ir saglabājies zems uzticēšanās līmenis, politisko notikumu ietekmē tas svārstās par dažiem procentiem. Saskaņā ar Eirobarometra datiem 2005. gada rudenī Latvijā tikai 29% respondentu ir uzticējušies valdībai, kas līdzinās vidējam rādītājam ES, kamēr uzticēšanos parlamentam izteica tikai 25% respondentu, kas ir zemākais rādītājs ES². Taču turpmākie Eirobarometra pētījumi uzrāda uzticēšanās kritumu, jo 2006. gada pavasarī Latvijas parlamentam uzticējušies tikai 21%, bet valdībai tikai 25% respondentu³.

Runājot par uzticēšanos, SKDS veiktie pētījumi uzrāda vēl vienu interesantu tendenci. Arvien mazāk Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka

ar protesta akcijām (demonstrācijām, streikiem, piketiem, petīcijām) var ietekmēt valdības lēmumus. Šajā gadījumā dati rāda, ka 2006. gada vasarā 54,4% respondentu uzskatīja, ka ar protestiem nevar ietekmēt valdības lēmumus, kamēr 1999. gada vasarā šādu viedokli pauda tikai 45,3 % respondentu⁴.

Skatot zemos iedzīvotāju uzticēšanās datus kontekstā ar pieaugošo sabiedrības neticību protesta instrumentu efektivitātei, jāmin arī Latvijas Valsts prezidentes ierosinātā parakstu vākšana referenduma organizēšanai par drošības iestāžu likumos veikto grozījumu atcelšanu, kad tika savākts nepieciešamais parakstu daudzums. Masu medijos ir izskanējis viedoklis, ka parakstoties iedzīvotāji izsaka arī savu neuzticēšanos valdībai.

Viena no akūtākajām problēmām iepriekšējā pārskata periodā bija publiskās aģentūras un to neskaidrais statuss. 2001. gadā Saeima pieņēma Publisko aģentūru likumu, nosakot, ka aģentūras uzdotās funkcijas veic atbilstoši likumam vai Ministru kabineta noteikumiem un pārvaldes līgumam, ko noslēdz ministrs ar aģentūras direktoru. Taču praksē aģentūras darbības rezultativitāte un resursu izlietošanas caurspīdības kontrole ir atkarīga no konkrētās ministrijas. 2007. gada februārī Valsts sekretāru sanāsmē tika izsludināti Publisko aģentūru likuma grozījumi, kuri publiskās aģentūras faktiski pielīdzina civildienesta iestādēm. Respektīvi, tiek paredzēts, ka aģentūras direktors tiks iecelts amatā un atbrīvots no amata saskaņā ar Valsts civildienesta likumu un aģentūras direktoru varēs disciplināri sodīt saskaņā ar Valsts civildienesta ierēdņu disciplināratbildības likumu.⁵ Šobrīd nav zināms, kādā formā grozījumi tiks apstiprināti Saeimā, taču tie paredz stingrāku kontroli pār aģentūrām, kas apliecina, ka Latvijas administrācija nav gatava darboties tai piešķirtās rīcības brīvības ietvaros.

Rietumu demokrātijas valstīs sastopas ar parlamenta lomas samazināšanos politikas procesā. Saeimas izskatīšanai iesniegto likumprojektu proporcija nepārprotami norāda uz valdības darba apjoma palielināšanos likumu izstrādē, kamēr deputātu un Saeimas komisiju paveiktais samazinās. Līdz ar to turpina pastāvēt arī problēma

ar ierēdniecības, kas nodrošina gan normatīvo aktu izstrādi, gan arī aktīvi ir iesaistījusies dalībvalsts saistību nodrošināšanā ES līmenī, kapacitāti

Tabula

Iesniegto likumprojektu apjoms procentos

Iesniedzējs	6. Saeimas laikā	7. Saeimā laikā	8. Saeimas laikā
Deputāti	27,98 %	21,15%	21,36%
Saeimas komisijas	18,24 %	13,8%	10,08 %
Ministru kabinets, tajā skaitā 81. punkta kārtībā	53,48 %	64,84%	68,46 %
Prezidents	0,3 %	0,14%	0,10%
10% vēlētāju	–	0,07%	–
Kopā:	100 %	100 %	100 %

Avots: Saeimas Kancelejas Dokumentu nodaļa, www.saeima.lv/Likumdošana/likumdosana_stat7.html (pēdējo reizi skatīts 13.09.2004.); 8. Saeimas statistika, www.saeima.lv/deputati/statistika_par_8.htm#i22 (pēdējo reizi skatīts 30.04.2007.); Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2000/2001, Rīga: UNDP, 2001.

Likumdevēju iespējas ierosināt, izvērtēt un labot likumdošanu joprojām ir ierobežotas. Saeimas zemā politikas veidošanas kapacitāte, kas ir saistīta ar nepietiekamu analītisko bāzi (konsultantu, palīgu mazo skaitu vai nepietiekamu piesaisti) ir pretrunā ar likumdevēju vēlmi saglabāt parlamenta kā galvenā valsts politikas noteicēja lomu.

Par to, ka Saeimas kapacitāte nav pietiekama, lai saskatītu nopietnus trūkumus izpildvaras likumdošanas iniciatīvās, liecina gadījums ar Drošības dienestu likuma grozījumiem, kurus Ministru kabinets pieņēma, izmantojot Satversmes 81. pantā paredzēto iespēju pieņemt likumus, un Saeima apstiprināja 2007. gada martā, neskatoties uz prezidentes vēstuli, kas brīdināja par likumprojekta potenciāli kaitīgo

ietekmi uz demokrātiju. Gan Saeima, gan Ministru kabinets vēlāk atzina likumprojekta problemātisko dabu, bet tikai pēc tam, kad prezidente ierosināja ļaut tautai izlemt par grozījumu lietderību un sākās parakstu vākšana par referendumu.

Bez Saeimas zemās politikas veidošanas kapacitātes likumdevēju neatkarību vēl apgrūtinā apstākļi, ka likumdevēji pārsvarā balso frakcijās saskaņā ar partiju vēlmēm, tādējādi nodrošinot, ka vairākums gandrīz vienmēr atbalsta valdības iniciatīvas svarīgos politikas jautājumos, nevis nodrošina kritisku likumprojektu vērtēšanu.

Iepriekšējā pārskata periodā tika konstatēts, ka parlaments kopumā neiedziļinās publiskās pārvaldes darbā, kaut arī tā rīcībā ir tādi formālie mehānismi kā pieprasījumi un jautājumi valdībai. Tāpat tika konstatēts, ka vairumā gadījumu parlamenta interese par publisko pārvaldi aprobežojas ar jaunas valdības apstiprināšanu vai neapstiprināšanu. Kopumā 8. Saeimas laikā deputāti Ministru kabinetam uzdeva 154 jautājumus, no kuriem atbildes tika sniegtas uz 153, kā arī bija 22 pieprasījumi, no kuriem 20 noraidīti⁶. Neapšaubāmi, ka daļa no pieprasījumiem tika pārveidoti par jautājumiem, uz kuriem atbildes var gūt mutiski vai pēc katras kārtējās sēdes beigām. Būtībā parlaments tā arī neizmanto jautājumus un pieprasījumus, lai gūtu informāciju, ar kuras palīdzību varētu izvērtēt izpildvaras darbu.

Taču ir jāuzsver arī pozitīvās izmaiņas pēdējo divu gadu laikā. 2007. gada 3. maijā Saeima pieņēma grozījumus Satversmē un izslēdza no Satversmes 81. pantu⁷. Līdz ar to valdībai tika atņemtas tiesības Saeimas sesiju starplaikā pieņemt noteikumus ar likuma spēku. Turklāt šāds lēmums tika pieņemts pēc tam, kad valdība akceptēja grozījumus Valsts drošības iestāžu likumā, Nacionālās drošības likumā un likumā Par valsts noslēpumu, kas izraisīja diezgan lielu rezonansi sabiedrībā. Turklāt grozījumi Satversmē tika izdarīti situācijā, kad izpildvara zināmā mērā bija pārkāpusi pieļaujamās robežas un parlamentam bija iespēja kaut nedaudz, tomēr apliecināt savas iespējas kontrolēt izpildvaru.

Valsts izdevumu kontrole ir atkarīga ne tikai no tā, cik veiksmīgi tiek ierobežota ļaunprātīga valsts resursu izmantošana, bet arī no tā,

cik efektīva ir valsts pārvalde kopumā. Efektīvu valsts līdzekļu tērēšanu budžeta ietvaros apgrūtina aizkavētā vidējā termiņa budžeta ieviešana un politikas plānošanas un efektivitātes vērtēšanas atrautība no budžeta plānošanas un izlietojuma novērtējuma. Kā norādīts Politikas plānošanas pamatnostādņu ieviešanas novērtējuma ziņojumā, "visas institūcijas uzsver sasaistes trūkumu starp politikas plānošanu un valsts budžeta veidošanu, kas pašos pamatos grauj politikas plānošanas sistēmu."⁸ Tas, protams, arī pašos ierēdņos rada noraidošu attieksmi pret plānošanas nepieciešamību un lietderību, kas rezultējas vājā politikas plānošanā.

Valsts izdevumu kontroli no likumdevēju un sabiedrības puses apgrūtina arī necaurskatāmā ierēdņu atalgojuma sistēma, uz ko norāda, piemēram, Valsts Kontroles ziņojumi par ierēdņu atalgojumu dažādos valsts pārvaldes resoros.⁹ Kamēr valsts pārvaldē nodarbināto atalgojuma sistēma nepakļaujas skaidriem un vienotiem noteikumiem, kas būtu saistīti ar valsts pārvaldes efektivitāti un būtu saprotami politikas veidotājiem un sabiedrībai, ir pārāgri runāt par valsts izdevumu demokrātisku kontroli.

Kā valsts izdevumu jomu ar īpaši stingrām kontroles procedūrām var izdalīt ES struktūrfondu jomu, kurā darbojas īpaši izdevumu kontroles un uzraudzības noteikumi. Pateicoties nevalstiskā sektora un Valsts kancelejas iesaistei procedūru izstrādē un nacionālo programmu vērtēšanā un uzraudzībā, uz doto brīdi tika sasniegta lielāka skaidrības un caurskatāmības pakāpe struktūrfondu līdzekļu sadalē nekā 2004.–2005. gadā, šī procesa sākumā. Tomēr atsevišķu ministriju ierobežota kapacitāte traucē efektīvu struktūrfondu līdzekļu ieguldīšanu valsts sektorā.

2007. gada janvārī uz Valsts Cilvēktiesību biroja bāzes tika izveidota tiesībsarga institūcija un tika apstiprināts tiesībsargs – amatpersona. Tādējādi Latvijā tika izveidota ombudsmeņa institūcija, kas ir pierasta Rietumu demokrātijas valstīs. Viena no tiesībsarga funkcijām ir izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principu ievērošanu valsts pārvaldē¹⁰. Tā kā tiesībsargu amatā apstiprina Saeima, likumdevēja rokās faktiski ir vēl viens instruments, kā netieši uzraudzīt

izpildvaras institūciju darbu. 2007. gada pirmajos trijos mēnešos tiesībsargs bija saņēmis jau 1501 iedzīvotāju sūdzību, no kurām 120 bija saistītas ar iespējamu labās pārvaldības principu pārkāpšanu¹¹.

Iepriekšējā demokrātijas audita laikā tika konstatēts, ka Latvijā ir pieņemts Informācijas atklātības likums, NVO centra pārstāvjiem ir iespējams piedalīties Valsts sekretāru sanāksmēs, ministrijām un daudzām padotības iestādēm ir interneta mājaslapas. Pārskata periodā šajā jomā ir notikušas dažas pozitīvas izmaiņas. Pirmkārt, normatīvie akti ir pieejami internetā bez maksas. Otrkārt, lielākai daļai valsts pārvaldes iestāžu un aģentūru ir mājaslapas, kurās ir pieejama ļoti plaša informācija par iestādi, tās funkcijām un sniegtajiem pakalpojumiem. Treškārt, sabiedrībai ir dota iespēja sekot līdzi normatīvo aktu projektiem, sākot ar to izsludināšanu valsts sekretāru sanāksmē, līdz pat pieņemšanai Ministru kabinetā, jo Ministru kabineta mājaslapā var iepazīties ar tiesību aktu projektiem, pētījumiem un publikācijām. Taču vēl arvien interneta vidē nav pieejami tiesas spriedumi.

Vāja politikas plānošanas kapacitāte valsts pārvaldē savienojumā ar biežu kadru mainību sektorā veido labvēlīgu augsni manipulācijām ar valsts politiku, kad prioritātes var mainīt, mainoties ministram, bet politikas ieviešanas rezultātu novērtējums izpaliek. Rezultātā sabiedrība neredz loģisku saikni starp politikas mērķiem un rezultātiem un nevar novērtēt politiķu darbības efektivitāti.

Vidējā termiņa budžeta neesamība ierobežo valsts pārvaldes efektivitāti un apgrūtina demokrātisko kontroli pār valsts izdevumiem. Tāpēc nepieciešama pēc iespējas ātrāka pāreja uz vidējā termiņa budžetu. Valsts pārvaldes zemā kapacitāte traucē efektīvi plānot un ieviest politiku un novērtēt iepriekšējās politikas rezultātus. Nepieciešams strauji celt vēlētās pārvaldes politikas plānošanas un vērtēšanas kapacitāti.

Atsauces

¹¹ SKDS, *Attieksme pret priekšvēlēšanu kampaņas tēriņu ierobežošanu*. Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2007. gada marts, 7. lpp., http://www.providus.lv/upload_file/Dokumenti_feb07/SKDS_aptauja.pdf (Pēdējo reizi skatīts 04.06.2007.)

- ² Eurobarometer 64. *Public Opinion in the European Union. Autumn 2005.* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_lv_exec.pdf (Pēdējo reizi skatīts 03.05.2007.)
- ³ Eurobarometer 65. *Public Opinion in the European Union. Spring 2006.* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb65/eb65_lv_exec.pdf (Pēdējo reizi skatīts 03.05.2007.)
- ⁴ *Arvien mazāka daļa Latvijas iedzīvotāju tic aktīvas protestēšanas efektivitātei.* www.skds.lv/doc/SKDS_protesti_072006.doc (Pēdējo reizi skatīts 03.05.2007.)
- ⁵ *Grozījumi Publisko aģentūru likumā. Izsludināti Valsts sekretāru sanāksmē 2007. gada 22. februārī.* <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=30282850> (Pēdējo reizi skatīts 03.05.2007.)
- ⁶ 8. Saeimas statistika, www.saeima.lv/deputati/statistika_par_8.htm#i22 (Pēdējo reizi skatīts 30.04.2007.)
- ⁷ *Saeima no Satversmes svītro 81. pantu.* LETA ziņas. www.leta.lv (Pēdējo reizi skatīts 03.05.2007.)
- ⁸ Nicolo grupa. *Politikas plānošanas pamatnostādņu ieviešanas novērtējums.* Ziņojums, 2005., 19. lpp.
- ⁹ Latvijas Republikas Valsts kontrole. Revīzijas ziņojumi. <http://www.lrvk.gov.lv/?id=1759&temaid=315> (Pēdējo reizi skatīts 20.05.2007.)
- ¹⁰ Tiesībsarga likums. Spēkā no 2007. gada 1. janvāra. www.likumi.lv (Pēdējo reizi skatīts 20.04.2007.)
- ¹¹ Šā gada trijos mēnešos tiesībsargs saņēma 1500 iedzīvotāju sūdzības. www.vcb.lv/default.php?open=jaunumi&this=050407.284 (Pēdējo reizi skatīts 21.04.2007.)

ANHELITA KAMENSKA, ATIS LEJIŅŠ

8. Civilā kontrole pār karaspēku un policiju

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
8.1.	Cik efektīva ir civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un cik brīva no militārās iejaukšanās ir politiskā dzīve?	Labi	Labi	=
8.2.	Cik lielā mērā policija un drošības iestādes ir publiski atbildīgas par savu darbību?	Apmierinoši	Apmierinoši	↗
8.3.	Cik lielā mērā armijas, policijas un drošības dienesta struktūras atspoguļo visas sabiedrības sociālo struktūru?	Labi	Labi	=
8.4.	Cik brīva ir valsts no paramilitāro vienību, privāto armiju, kriminālo grupējumu darbības centieniem veidot militāras kliķes?	Apmierinoši	Apmierinoši	=

Grozījumi Latvijas Nacionālās drošības un Latvijas Valsts drošības iestāžu likumos bija pārbaudījums demokrātijas briedumam. 2006. gada nogalē valdība steidzamības kārtā, izmantojot Satversmes 81. punktā paredzētās tiesības, pieņēma minētos grozījumus, kas izsauca politisko vētru un izraisīja domstarpības starp Valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu, Ministru kabinetu un Saeimu. Koalīcijas valdība, ignorējot Latvijas Valsts prezidentes, opozīcijas un ekspertu viedokli, pieņēma grozījumus, kas nebija pieņemami ne vien daļai politiķu, speciālistu un sabiedrības, bet arī raisīja šaubas ES un NATO dalībvalstīs. Visi

šie faktori ietekmēja Latvijas Valsts prezidentes lēmumu izmantot veto tiesības, tādējādi apturot grozījumu stāšanos spēkā un paverot ceļu referendumu rīkošanai par to noraidīšanu vai pieņemšanu. Tas bija unikāls gadījums Latvijas iekšpolitikā, jo 214 000 pilsoņu parakstījās par referendumu sasaukšanu. Šī spiediena rezultātā strīdīgie grozījumi tika atcelti un uzsākts darbs pie jaunas likumu paketes izstrādāšanas, iesaistot opozīciju.

Joprojām paliek atklāti jautājumi, kāpēc valdībai bija vajadzīgi "brāķa" labojumi Latvijas drošības likumos, kāpēc tie bija jāpieņem steidzamības kārtā, kāpēc likumdevēji bija gatavi tik viegli pieņemt grozījumus bez kritiska vērtējuma, uz kāda pamata valdība apgāja Nacionālo Drošības padomi grozījumu gatavošanā.

Nākotne rādis, vai notikumi ap grozījumiem drošības likumos ir uzskatāmi par apliecinājumu tendencei stiprināt izpildvaras pozīcijas uz kontrolējamā parlamenta un paklausīgā prezidenta rēķina, kas neizbēgami izjauktu varas atzaru līdzsvaru valsts demokrātiskajā uzbūvē, vai arī tiem ir bijis gadījuma raksturs.

Policijas atbildībai sabiedrības priekšā ir divas pamata dimensijas: tiesībsargājošo institūciju atbildība par tās sniegtajiem pakalpojumiem – noziedzības kontroli, kārtības nodrošināšanu un dažādiem citiem pakalpojumiem iedzīvotājiem un vietējai sabiedrībai, un individuālu policijas darbinieku atbildība par apiešanos ar indivīdiem, īpaši attiecībā uz spēka pielietošanu, vienlīdzīgu apiešanos ar visām iedzīvotāju grupām u. c. Daudzos svarīgos aspektos institūcijas un darbinieka līmeņa atbildības dimensijas sakrīt.¹

Kaut arī dažos jaunākajos politikas dokumentos teikts, ka Iekšlietu ministrijas dienesti tiks pārveidoti no "tikai represīvām iestādēm arī par servisa sniedzējām institūcijām, kas kalpo sabiedrībai"², Latvijas policija joprojām ir militarizēta un represīva institūcija bez ilgtermiņa attīstības vīzijas, par vienīgo policijas darba vērtēšanas mērķi izvirzot atklāto noziedzīgo nodarījumu skaitu. Tās darbība ir reaktīva un reti preventīva, bez pienācīgas izpratnes par nepieciešamību līdzsvarot sabiedrības, policijas vadības un politiskās varas izvirzītās prioritātes, kas raksturīga policijas darba organizācijā

Rietumu demokrātijās. Policijas atvērtība un atklātība sabiedrības priekšā pieaug lēni, un Valsts policijas ikgadējie darbības plāni ir ierobežotas pieejamības informācija. Tikai 2007. gada maijā valstī pirmo reizi tiek nopietni diskutēts un plānots par *community policing* (uz vietējo sabiedrību vērstu policijas darba metožu) ieviešanu vairākās Rīgas pašvaldības policijas pilotvietās.³

Pārskata periodā nedaudz ir palielinājusies sabiedrības neuzticība policijai – 2006. gada rudenī tai neuzticējās vairāk nekā puse – 51% – iedzīvotāju, bet uzticējās 40%.⁴ Latvijā neuzticība policijai ir ievērojami lielāka nekā Eiropas Savienībā kopumā, kur policijai neuzticas 31% iedzīvotāju, savukārt uzticas divkārt vairāk – 64%.⁵

Pārskata periodā Saeima pieņēmusi vairākus normatīvos aktus, kas nostiprina aizturēto personu tiesības. 2005. gada 1. oktobrī spēkā stājās Kriminālprocesa likums, kas aizturēšanas laiku policijā saīsina no 72 uz 48 stundām, detalizēti fiksē aizturēto personu tiesības, tajā skaitā tiesības nekavējoties uzaicināt aizstāvi, saņemt advokātu sarakstu, pieprasīt, lai par aizturēšanu informē trešo pusi, saņemt aizturēšanas protokola kopiju un rakstveida informāciju par aizturētā tiesībām un pienākumiem u. c. Šīs normas samazina iespējami ļaunprātīgas apiešanās iespējas, taču līdz šim nav pētīts, kā šīs tiesības tiek realizētas praksē.

Nav notikušas nekādas diskusijas par neatkarīgas iestādes izveidi, kas izskatītu sūdzības par policijas darbinieku prettiesisku rīcību, un absolūti lielāko daļu sūdzību izskata iestādes, kas atrodas tiešā VP un Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Pēc VP statistikas 2005.–2006. gadā saņemti 4567 iesniegumi un veiktas 2862 dienesta pārbaudes, no kurām lielākā daļa bijusi par dienesta pienākumu nepildīšanu, profesionālās ētikas normu neievērošanu un vardarbību pret personu. 289 dienesta izmeklēšanas bijušas par policijas vardarbību pret personu, taču tikai piecos gadījumos (1,7%) vardarbības fakts apstiprinājies un disciplināri sodīti desmit darbinieki, tajā skaitā Rīgas pilsētā no 100 dienesta izmeklēšanām vardarbības fakts apstiprinājās tikai vienā gadījumā.⁶ Detalizēta statistika par ierosinātām lietām un to iznākumu nav pieejama, atsevišķi netiek apkopota statistika

par nāves gadījumiem policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās. Kopumā Latvijas policijā turpina dominēt t. s. "sapuvušā ābola" teorijai raksturīgā pieeja jautājumā par policijas darbinieku prettiesisku rīcību, kad sodīts tiek vainīgais policijas darbinieks, bet netiek veikti sistēmiski un organizatoriski uzlabojumi.

Ir maz zināmu gadījumu, kad no policijas vardarbības cietusī persona saņēmusi kompensāciju, taču 2006. gadā, kaut arī vienpadsmit gadus pēc notikuma, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta no Valsts policijas piedzina turpat 4500 latus par aizturētās personas piekautšanu Daugavpils policijas iecirknī 1995. gada janvārī.⁷

Pārskata periodā bažas turpinājuši izraisīt policijas vardarbības gadījumi, kas beigušies letāli. 2007. gada jūnija sākumā Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa bijušajam Rīgas Galvenās policijas pārvaldes 29. nodaļas kriminālpolicijas darbiniekam piesprieda brīvības atņemšanu uz astoņiem gadiem par 23 gadus veca aizturēta jaunieša nogalināšanu policijas iecirkņa telpās 2005. gada februārī.⁸ Savukārt jau četrus gadus kopš apelācijas sūdzības iesniegšanas nav notikusi tiesas sēde Rīgas Apgabaltiesā lietā, kurā četri policijas darbinieki tika apsūdzēti tišā smagu miesas bojājumu nodarīšanā čigānu tautības vīrietim, kas noveda pie cietušā nāves.

2005. gada 21. oktobrī stājās spēkā Aizturēto personu turēšanas kārtības likums, pirmo reizi likumā fiksētas aizturēto personu sadzīves apstākļu normas, taču vienlaikus ir noteikts pārejas periods līdz 2008. gada 31. decembrim par īslaicīgas aizturēšanas vietās (ĪAV) ierīkojamām telpām un sadzīves apstākļiem. Līdz šim problemātisks ir bijis efektīva sūdzību izskatīšanas mehānisma trūkums par apstākļiem policijas izolatoros. Saskaņā ar VP datiem 2005. gadā 14 no 28 (ĪAV) atbilda starptautiskajiem standartiem.⁹

2006. gada 4. maijā Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā "Kadiķis pret Latviju" konstatēja, ka Latvija pārkāpusi Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 3. pantu (spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas apiešanās aizliegums) un 13. pantu (tiesības uz efektīvu aizsardzību) attiecībā uz personu turēšanas apstākļiem Liepājas pilsētas un rajona policijas pārvaldes izolatorā un ka valstī nepastāv

efektīvs sūdzību izskatīšanas mehānisms par apstākļiem ieslodzījuma vietās, tajā skaitā ĪAV. Latvijai sūdzības iesniedzējam bija jāsamaksā 7000 eiro kā morālā kaitējuma atlīdzība.¹⁰ Tomēr pēdējos gados novērojama pozitīva virzība personu turēšanas apstākļu pakāpeniskā uzlabošanā vairākās policijas ĪAV.

Policijas iestāžu neatkarīgu uzraudzību veic prokuratūra, tiesībsargs, bijušais Valsts cilvēktiesību birojs, kā arī NVO, tomēr tā nav pietiekami efektīva. Prokuratūra daudzviet Latvijā šauri izprot likumā noteikto prasību par Prokuratūras likumā noteikto uzraudzību pār ĪAV.¹¹ Pagātnē VCB ir saskāries ar grūtībām bez iepriekšējas informēšanas apmeklēt atsevišķas policijas ĪAV, taču grozījumi Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā un Tiesībsarga likumā, kas pieņemti 2007. gada pavasarī, to pilnvaro brīvi apmeklēt slēgta režīma iestādes. No 2004. līdz 2006. gadam NVO Latvijas Cilvēktiesību centrs veica monitoringa vizītes uz turpat 20 policijas ĪAV, pēcāk izdodot "Monitoringa ziņojumu par slēgtajām iestādēm Latvijā," kurā sniegts detalizēts ĪAV apstākļu apraksts.

2007. gada jūnijā no Valsts policijā strādājošiem 9972 darbiniekiem 6474 jeb 64,9% bija latvieši, 2308 jeb 23,14% – krievi, 282 jeb 2,82% – baltkrievi, 218 jeb 2,2% – poļi, 209 jeb 2,2% – ukraiņi, 87 jeb 0,92% – lietuvieši u. c. Tātad arī pārskata periodā Valsts policijā ir ievērojams mazākumtautību pārstāvju īpatsvars – 35% no visiem policijas darbiniekiem.¹² 2006. gadā Iekšlietu ministrija (IeM) un Daugavpils 16. vidusskola parakstīja vienošanos par vispārējās vidējās izglītības profesionāli orientēta virziena mazākumtautību programmas izstrādi, pēc kuras skolēnus sagatavotu turpmākai apmācībai robežsarga, policista un ugunsdzēsēja profesijai.¹³ Neskatoties uz policijas darbinieku nereti akcentēto specifiku darbā ar čigāniem, Valsts policijā nav bijuši nekādi organizēti mēģinājumi piesaistīt policijas darbam romu tautības pārstāvjus, tajā strādāja tikai viens čigāns.

Informācija par etnisko sastāvu dažādu pilsētu pašvaldību policijā ir ierobežota, jo tiek apgalvots, ka dati par tautībām netiek apkopoti, tomēr pašvaldību policiju iecirkņos novērojams lielāks latviešu īpatsvars nekā Valsts policijā. 2005. gada sākumā lielākā daļa no

721 Rīgas pašvaldības policijas darbiniekiem 575 jeb 79,75% bija latvieši, 12,06% – krievi, 2,08% – baltkrievi, 1,39% – poļi, 1,24% – ukraiņi.¹⁴ Ventspils pašvaldības policijā no 75 pašvaldības policijas darbiniekiem nebija neviena mazākumtautību pārstāvja un nevienas sievietes.¹⁵

Laika periodā no 2001. gada turpat par 8% pieaudzis Valsts policijā strādājošo sieviešu īpatsvars, kas 2007. gada jūnijā bija 2294 jeb 28,44% no kopējā personāla skaita, un ir pieaudzis nodarbināto sieviešu skaits gan Kriminālpolicijā, gan Kārtības policijā.¹⁶

Atsauces

- ¹ Walker, S. *The New World of Police Accountability*. California: SAGE publications, 2005, p. 7.
- ² Iekšlietu ministrijas darbības stratēģija 2007.–2009. gadam, apstiprināta Ministru kabinetā 24.10.2006., pieejama <http://www.iem.gov.lv/iem/2nd/?id=3754&cat=34>
- ³ Dzenovska I.; Avota I. Policija, lūdzu atvērt(ibu)! www.politika.lv 2007. gada 24. aprīlī. Dzenovska I. Demokrātiska, uz pakalpojumu sniegšanu un sabiedrību orientēta policija Latvijā. Ziņojums konferencē “Policijas un sabiedrības līdzatbildība un sadarbība demokrātiskā valstī”, Sabiedriskās politikas centrs *Providus*, 2007. gada 16. maijā.
- ⁴ 2004. gada decembrī policijai neuzticējās 47,5% valsts iedzīvotāju, bet uzticējās 42,5%.
- ⁵ Eurobarometrs 66. Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā. Rudens 2006. Ziņojums par Latvijas valsti, 11. lpp., pieejams http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_lv_nat.pdf Latvijā kopumā ir zema uzticība valsts institūcijām, tiesām neuzticas 50%, bet uzticas 32% iedzīvotāju, parlamentam uzticas 25%, neuzticas 67%.
- ⁶ Pārskats par Valsts policijā veiktajām dienesta pārbaudēm un to rezultātā konstatētajām dienesta (darba) disciplīnas pārkāpumiem 2005., 2006. gadā; Informācija saņemta no Valsts policijas Iekšējās drošības biroja.
- ⁷ Narbutis R. Valsts policija samaksā piekautajam Kirinam 4427 latus. LETA, 2006. gada 9. oktobrī.
- ⁸ Pankovska E. Bijušajam policistam par aizturēta jaunieša nogalināšanu piespriež astoņu gadu cietumsodu. LETA, 2007. gada 7. jūnijā.

- ⁹ Likumprojekta "Aizturēto personu turēšanas kārtības likums" anotācija, pieejama http://www.mk.gov.lv/doc/2005/IeManot_080906.doc
- ¹⁰ Kadiķis C. LETTONIE/*Requête no 62393/00/ (04.05.2006.)*
- ¹¹ Skat. sikāk, Kamenska A. Independent Detention Monitoring in Latvia. Riga: Latvian Centre for Human Rights, 2006, pp. 61–69.
- ¹² Kopējā policijas darbinieku skaitā ir iekļauti arī brīvīguma darbinieki. Pēc Valsts policijas personāla biroja vadītāja A. Velša sniegtās informācijas 2007. gada 12. jūnijā.
- ¹³ 26 mazākumtautību skolēnus sagatavos robežsargu, policistu un ugunsdzēsēju profesijām, LETA, 06.09.2006.
- ¹⁴ Rīgas Pašvaldības policijas rakstiska atbilde Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centram 2005. gada februārī.
- ¹⁵ No tikšanās ar Ventspils pašvaldības policijas priekšnieku J. Arāju 2005. gada 15. februārī.
- ¹⁶ Pēc Valsts policijas Personāla biroja vadītāja A. Velša sniegtās informācijas 2006. gada 12. jūnijā.

VALTS KALNIŅŠ

9. Korupcijas mazināšana

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
9.1.	Cik efektīva ir valsts amatu nošķiršana no amatpersonu privātajām interesēm?	Slikti	Slikti	=
9.2.	Cik efektīvi ir pasākumi, kuru mērķis ir pasargāt amatpersonas un sabiedrību no iesaistīšanās kukuļošanā?	Slikti	Apmierinoši	↗
9.3.	Cik lielā mērā vēlēšanu, kandidātu un vēlēto pārstāvju finansēšanas procedūras ir pasargātas no pakļaušanās atsevišķu grupējumu interesēm?	Apmierinoši	Slikti	↘
9.4.	Cik lielā mērā tiek novērsta uzņēmumu interešu ietekme uz publisko politiku, vai uzņēmēji ir pasargāti no iesaistīšanās korupcijā?	Ļoti slikti	Ļoti slikti	=
9.5.	Cik lielā mērā sabiedrībā valda pārliecība, ka amatpersonas un valsts dienesti nav saistīti ar korupciju?	Slikti	Slikti	=

Latvijā pastāv funkcionējošs tiesiskais regulējums, kas ierobežo interešu konfliktus un attiecas uz visām valsts amatpersonām. Kopš 2005. gadā veiktā Demokrātijas audita likumā Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā nav izdarīti principiāli grozījumi un tas saglabājis gan savas priekšrocības, gan trūkumus.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, kontrolējot šī likuma īstenošanu, ir uzkrājis ievērojamu pieredzi, taču vairākas problēmas ir palikušas neatrisinātas. Likums vēl aizvien ierobežo interešu konfliktus, kas saistīti ar valsts amatpersonu tuvākajiem radniekiem. Tomēr, to šauri interpretējot, šis normatīvais akts pieļauj nesodītu darbību interešu konflikta situācijā, ja tajā iesaistīti cilvēki, kas nav tuvākie radnieki, bet, piemēram, kam ar valsts amatpersonu ir kopīga mājsaimniecība. Likumu ir arī grūti piemērot, lai novērstu tādu politiku lēmumus, kas atbilst valsts sagrābšanas jēdzienam, un tā piemērošanas prakse ir neskaidra attiecībā uz Saeimas deputātu, Ministru kabineta locekļu, pašvaldību deputātu darbībām interešu konflikta situācijā, kad tie piedalās politisku lēmumu vai normatīvo aktu pieņemšanā, lemj par amatpersonu iecelšanu vai atalgojuma apmēru. Vēl aizvien nav atrasts optimāls kontroles mehānisms par amatpersonu pieņemtām dāvanām, kuru apjoms ārpus amata pildīšanas gada laikā no vienas personas nedrīkst pārsniegt vienu minimālo mēnešalgu. 2007. gada aprīlī Saeima 2. lasījumā pat pieņēma likuma grozījumu projektu, kas paredz vispār neattiecināt ierobežojumus uz minētajiem politisko amatpersonu lēmumiem atcelt dāvanu apmēra ierobežojumus.

Saskaņā ar KNAB informāciju 2006. gada otrajā pusgadā "par likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" [...] noteikto ierobežojumu neievērošanu pie administratīvās atbildības sauktas 42 valsts amatpersonas" – galvenokārt par noteikumu neievērošanu, kas valsts amatpersonai aizliedz veikt "darbības, kurās šī valsts amatpersona, tās radnieki vai darījumu partneri ir personiski vai mantiski ieinteresēti. Raksturīgākie valsts amatpersonu pārkāpumi – prēmiju piešķiršana sev pašiem vai saviem radniekiem, kontroles vai uzraudzības funkciju veikšana jautājumos, kuros šī valsts amatpersona, tās radnieki vai darījuma partneri ir personiski vai mantiski ieinteresēti (piemēram, pieņemot darbā radniekus, kas atrodas amatpersonas tiešā pakļautībā, līgumu slēgšana ar radniekam vai darījuma partnerim piederošu uzņēmumu). [...] Valsts amatpersonas bieži neņem vērā, ka valsts amatpersonas

amata savienošanai ar citu amatu nepieciešams saņemt arī attiecīgās valsts vai pašvaldības iestādes vadītāja vai viņa pilnvarotas personas rakstveida atļauju.”¹ Saistībā ar interešu konflikta novēršanas likuma pārkāpumiem “2006. gada otrajā pusgadā 30 valsts amatpersonām lūgts atlīdzināt valstij nodarītos zaudējumus Ls 36817,50 apmērā.”²

Krimināllikumā noteiktie noziedzīgo nodarījumu sastāvi un paredzētie sodi kopumā atbilst starptautiskajiem standartiem un Latvijas situācijai. 2006. gada februārī Saeima pieņēma grozījumus Krimināllikumā, kas par neatļautu labumu pieņemšanu ļauj sodīt arī privātā sektorā strādājošas personas, kas pilnvarotas kārtot citas personas lietas, kā arī valsts un pašvaldību struktūru darbiniekus, kas nav valsts amatpersonas. 2006. gadā divu tiesnešu aizturēšana par iespējamu kukuļņemšanu norāda, ka tiesiskais regulējums, neraugoties uz likumā noteikto tiesnešu neaizskaramību, ļauj vērsties pret korupcijā iesaistītiem tiesnešiem.

Pēc sabiedriskās politikas centra *Providus* datiem par noziedzīgiem nodarījumiem valsts institūciju dienestā atzītas par vainīgām 79 personas 2004. gadā, 132 personas 2005. gadā, 127 personas 2006. gadā.* Šajā laikā notiesāti 6 tiesu izpildītāji, 3 prokurori**, 3 pagastu priekšsēdētāji, 4 izglītības un bērnu iestāžu vadītāji, 2 valsts/pašvaldību uzņēmumu direktori***, 2 Saeimas deputāti, VID ģenerāldirektors, VID Galvenās muitas pārvaldes direktora vietnieks u. c. amatpersonas.³

Demokrātijas auditā kā kukuļošanas ziņā īpaši nozīmīgas problēmu jomas tika aplūkotas būvniecība, valsts iepirkumi, tiesu sistēma un veselības aprūpe. Pēdējos gados nav liecību par situācijas būtiskām izmaiņām būvniecībā un iepirkumu jomā. Būvniecības procesa regulējums vēl aizvien ir necaurskatāms un pretrunīgs. Savukārt iepirkumos lieli korupcijas riski (lai arī ne vienmēr reāla korupcija) ir

* 2004. un 2005. gadā tiesātas vēl 10 personas, bet par rezultātiem trūkst ziņu.

** Tiesāts vēl viens prokurors, bet par rezultātu trūkst ziņu.

*** Tiesāts vēl viens uzņēmuma direktors, bet par rezultātu trūkst ziņu.

gandrīz neizbēgami, jo tajos valsts amatpersonām nereti ir uzticēta lēmumu pieņemšana par ļoti lielām naudas summām. Tiesu sistēmā divu tiesnešu aizturēšana par iespējamu kukuļņemšanu, aktīvs tiesnešu disciplinārās kolēģijas darbs, kā arī pēdējos gados pieaugušais tiesnešu atalgojums, prestižs un konkurence uz tiesnešu amatiem, domājams, mazina kukuļošanas risku.

Ciņā pret korupciju nozīmīgas ir izmeklēšanas saistībā ar Ventspils mēra darbībām un tā saukto digitālās televīzijas ieviešanas projektu, kur nozīmīgām personām uzrādītas apsūdzības un kuras, ja apsūdzētās personas izrādīsies vainīgas, būs nozīmīgs solis ciņā pret valsts sagrābšanu. Tikpat nozīmīga bija arī kukuļošanas atklāšana Jūrmalas mēra vēlēšanās, kur jau ir notiesājōšs spriedums.

Kopš 2004. gadā pieņemtajiem grozījumiem partiju finansēšanas likumā, kas nosaka stingrus ierobežojumus ziedotājiem, caurskatāmību partiju finansēs un partiju priekšvēlēšanu izdevumu griestus, notikušas Eiropas Savienības parlamenta vēlēšanas 2004. gadā (uz tām gan griesti neattiecās), pašvaldību vēlēšanas 2005. gadā un 9. Saeimas vēlēšanas 2006. gadā.

2005. gada pašvaldību vēlēšanu kampaņas laikā politiskās partijas izdevumu griestus vairumā gadījumu ievēroja. Taču pēc *Providus* datiem 9. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas laikā Tautas partija – gan izvietojot reklāmu pati, gan reklāmas izvietōšanai izmantojot “Sabiedrību par vārda brīvību”, – likumā noteiktos kampaņas izdevumu ierobežojumus pārsniedza piecas reizes, iztērējot Ls 1 438 447 (likums atļāva Ls 279 053). LPP/LC, gan izvietojot reklāmu pati, gan izmantojot citas, ar partiju saistītas, personas, likumā noteiktos kopējos kampaņas izdevumu griestus pārsniedza trīs reizes, iztērējot Ls 902 988. Savukārt LSDSP, reklāmu izvietojot tikai savā vārdā, ierobežojumu pārkāpa 1,6 reizes.⁴ Šos pārkāpumus atzina arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments.⁵

Latvijā nav tieša regulējuma attiecībā uz privāto interešu pārstāvēniecību politisko lēmumu pieņemšanā (lobēšanu). Regulēti tiek atsevišķi šo attiecību aspekti, piemēram, ierobežojumi valsts amatpersonām gūt papildu ienākumus un pieņemt dāvanas, procedūras

nevalstisku aktieru iesaistīšanai politisko dokumentu un likumprojektu izstrādē u. c. 2007. gada sākumā Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs izstrādāja koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā", kas kā iespējamus risinājumus paredz lobētāju reģistra izveidi, rakstiska pamatojuma prasību priekšlikumiem, ko iesniedz Saeimā izskatāmajiem likumprojektiem, Saeimas komisiju darba caurskatāmības pastiprināšanu, ētiskas lobēšanas pamatprincipu un pieļaujamo valsts amatpersonu ietekmēšanas formu noteikšanu katras valsts vai pašvaldību institūcijas atsevišķajā vai publiskās varas subjektu kopējā ētikas kodeksā u. c.

Viena no ilgstošākajām problēmām, kas Latvijā apgrūtina korupcijas kontroli, ir lielais nezināmas izcelsmes naudas daudzums valsts amatpersonu rīcībā un ekonomikā vispār. Daži šīs problēmas aspekti pēdējos gados ir risināti, piemēram, ieviešot pienākumu deklarēt skaidru naudu 10 000 eiro vai lielākā apmērā, vedot to pāri robežai.⁶ 2007. gada maijā Saeima pirmajā lasījumā pieņēma Fizisko personu mantiskā stāvokļa deklarēšanas likumprojektu, taču tā efektivitāte būs atkarīga no projekta pilnveidojumiem līdz galīgai pieņemšanai.

Pasaules Bankas 1999. un 2002. gada pētījumi liecināja par augstu valsts sagrābšanas līmeni Latvijā. Taču 2005. gadā trešo reizi atkārtotais pētījums beidzot norādīja, ka aptaujātie uzņēmumi norāda uz valsts sagrābšanas ietekmes samazināšanos.⁷

Kopš 2005. gada janvāra Latvijā nav veiktas aptaujas, kas būtu salīdzināmas ar agrāk veiktajiem pētījumiem. 2006. gadā veiktajā starptautiskajā aptaujā 81% Latvijas iedzīvotāju atzinuši, ka dzīvojam korumpētā valstī; no sešām jomām (valdība, veselības aprūpe, bizness, tiesu vara, pārvalde, politiskās partijas) vislielākais skaits respondentu – 17% – tieši valdību atzina par sektoru, kurā kukuļošana ir izplatīta visvairāk. Tajā pašā laikā 90% respondentu pilnībā vai daļēji piekrīt, ka valstij (valdībai), nevis tautai būtu jācīnās pret korupciju un kukuļošanu.⁸

Atsauces

- ¹ Informatīvais ziņojums "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību no 2006. gada 1. jūlija līdz 31. decembrim", 5., 6. lpp. http://www.knab.gov.lv/uploads/pdf/KNABzino_050207.pdf (Pēdējo reizi skatīts 11.05.2007.)
- ² Turpat, 6. lpp.
- ³ Kalniņš V. Korupcijas apkarošanas bilance – iztiesāšana no 2004. līdz 2006. gadam. // Korupcijas °C. Pārskats par korupciju un pretkorupcijas politiku Latvijā. Nr. 4. Sabiedriskās politikas centrs *Providus*, 2007. 19.–22. lpp. <http://www.politika.lv/index.php?f=1108> (Pēdējo reizi skatīts 15.05.2007.)
- ⁴ Korupcijas °C. Pārskats par korupciju un pretkorupcijas politiku Latvijā. Nr. 4. Sabiedriskās politikas centrs *Providus*, 2007. 7. lpp. <http://www.politika.lv/index.php?f=1108> (Pēdējo reizi skatīts 15.05.2007.)
- ⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA – 5/2006. <http://www.at.gov.lv/fails.php?id=671> (Pēdējo reizi skatīts 15.05.2007.)
- ⁶ Likums "Par skaidras naudas deklarēšanu uz valsts robežas". Pieņemts 13.10.2005.
- ⁷ Anderson, J. H., Gray, C. W. Anticorruption in Transition 3. Who is succeeding... and Why? The World Bank, 2006. Pp 17–18. <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/ACT3.pdf> (Pēdējo reizi skatīts 15.05.2007.)
- ⁸ GfK Praha – Institute for market research. http://www.gfk.hr/press1_en/corruption2.htm (Pēdējo reizi skatīts 15.05.2007.)

ILZE ŠULMANE, SERGEJS KRUKS

10. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
10.1.	Cik neatkarīgi no valdības ir masu mediji, cik lielā mērā tie ir sadalīti starp dažādiem īpašniekiem, cik pasargāti tie ir no citu valstu un starpnacionālo korporāciju ietekmes?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
10.2.	Cik lielā mērā masu medijos ir pārstāvēti dažādi viedokļi, cik pieejami tie ir dažādām sabiedrības grupām?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
10.3.	Cik efektīvi ir masu mediji un citas neatkarīgās struktūras valdības un korporāciju darbības izvērtēšanā?	Slikti	Apmierinoši	↗
10.4.	Cik pasargāti ir žurnālisti no viņu darbību ierobežojošiem likumiem, iebiedēšanas, kā arī fiziskas un garīgas ietekmēšanas?	Slikti	Slikti	=
10.5.	Cik pasargāti ir pilsoņi no mediju uzmākšanās un iejaukšanās viņu privātajā dzīvē?	Labi	Labi	=

Aplūkojamajā periodā izmaiņu **mediju likumdošanā** nav bijis. 2005. gada beigās Saeima noraidīja divus radio un televīzijas likumu projektus, bet Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija vēlreiz apliecināja, ka televīzijas abonementmaksas Latvijā ieviestas netiks.

2006. gadā Satversmes tiesa apstiprināja NRTP tiesības izdot administratīvos aktus, regulējot gan komerciālās, gan sabiedriskās raidorganizācijas. Ar šo likuma normu nebija apmierināti komerciālie raidītāji.

Saeimas pirmsvēlēšanu gadā, kā arī pirms prezidenta pārvēlēšanām, vērojama saspīlēta politiskā gaisotne. Diskursu par medijiem ietekmējušas divu politisko grupu un to atbalstošo mediju konfrontācijas attiecības. No vienas puses, ir valdības koalīcijas partijas un NRA, *Latvijas Avīze*, LNT; no otras – partija “Jaunais laiks”, laikraksts *Diena* un LTV ziņu raidījums *Panorāma*.¹ No Saeimas vairākuma un valdību atbalstošo mediju puses izskanējuši pārmetumi par tendenciozu ziņu atspoguļojumu un Džordža Sorosa ietekmi uz Latvijas politiku, ko viņš īstenojot ar dažu NVO, kuru viedokli paužot *Diena*, LTV un Latvijas Radio ziņas, starpniecību. Kritiķi nav atsaukušies uz satura analīzes datiem un nav minējuši starpniecību žurnālistikas kvalitātes trūkuma konceptuālās izpausmes. Saeimas deputāti publiski apšaubīja žurnālistu un sabiedrisko organizāciju tiesības kritizēt likumdevēja un izpildvaras darbu.² Politiskās elites neapmierinātība ar mediju darbību izraisa centienus sašaurināt publisko sfēru, reducējot to uz valsts politisko sfēru, kurā leģitīmās tiesības ir tikai valsts varas vienvirziena lejupejošai komunikācijai. Tiek apstrīdētas žurnālistu kā sabiedrības viedokļa pārstāvētāju tiesības, kā arī NVO tiesības runāt par politiku, ietekmējot mediju dienaskārtību. Jaucot publiskās sfēras kritisko viedokli ar lobēšanu vai korupciju, politiķi uzstāj, ka šādas komunikācijas tiesības ir tikai politiskajām partijām. Pēc politiķu uzskatiem sabiedrību veido privātā sfēra, kurā darbojas sociālajās grupās neorganizēti indivīdi, un valsts sfēra ar pārvaldes institūcijām.³

Pirms vēlēšanām Tautas partija un koalīcija LPP/LC izplatīja savus politiskos paziņojumus nepolitisku sabiedrisko organizāciju “Par vārda brīvību” un “Pa Saulei” vārdā. KNAB konstatēja, ka tās ir tieši saistītas ar partijām un to reklāmas kampaņas ir uzskatāmas par priekšvēlēšanu reklāmas tēriņu ierobežojumu pārkāpumu.

Nav palielinājusies sabiedrības pieejamība informācijai par **mediju īpašniekiem**. Joprojām nav skaidrības, kam pieder populārākais

dienas laikraksts *Latvijas Avīze*. 2007. gadā telekompānija LNT ir nonākusi R. Mērdokam piederošā starptautiskā koncerna *News Corporation* uzņēmuma *News Corp Europe* īpašumā. Vēl R. Mērdoks ir iegādājies 70% telekompānijas TV5 daļu. Līdz ar to Latvijā darbojas divi ārzemju kapitāla kontrolēti nacionālie komerciālie televīzijas tīkli ar diviem kanāliem latviešu un krievu valodā katrs.

Nemot vērā redakcionālās neatkarības tradīcijas trūkumu, LNT ģenerāldirektora un valdes priekšsēdētāja Artura Ēķa parādsaistības Andrim Šķeļem, kuru joprojām uzskata par neformālo Tautas partijas līderi, kā arī LNT iesaistišanos politiskajā cīņā iepriekšējos gados, bažas rada šīs televīzijas ziņu raidījuma atkarība no politiskās ietekmes.

Digitālās televīzijas projekta īstenošana ir apstājusies pēc tam, kad darījumā ar kontraktoru KML valdība saskatīja korupcijas pazīmes. 2006. gadā valdība atbalstīja DTV attīstības koncepciju uz virszemes apraides platformas. Pilnībā atteikties no analogās apraides plānots 2010. gada beigās, taču konkrēti darbi vēl nav uzsākti.

Viedokļu daudzveidība medijos un mediju pieejamība joprojām vērtējama apmierinoši. Koalīcijas un opozīcijas partiju diskusijas un lēmumi par partiju finansējumu tieši ietekmē arī žurnālistu praksi. Piemēram, mazāk ierobežota partiju pirmsvēlēšanu finansējuma gadījumā medijiem bija tendence paļauties uz partiju apmaksātām reklāmām un neveidot savu atšķirīgu mediju politiku dažādo politisko spēku reprezentācijā pirms vēlēšanām. Pārlietu lieli ierobežojumi pirms 2006. gada Saeimas vēlēšanām (un nepilnības likumdošanā) izraisīja tendenci izmantot iespējamās slēptās reklāmas vai partiju sabiedrisko attiecību speciālistu sagatavotos materiālus. Dienas laikrakstu žurnālisti atzinuši tiešu žurnālistu līdzdalību partiju un kandidātu publicitātes nodrošināšanā⁴, vēlēšanās aktīvi iesaistījušies ne tikai žurnālisti, bet arī dienas laikraksta *Čas* galvenā redaktore un izdevniecības *Fenster* īpašnieks un VS izdevējs. Tādējādi preses diskursā atbalsts attiecīgajiem politiskajiem spēkiem kļuvis vēl nepastarpinātāks, ļaujot pašiem kandidātiem iekļūt medijos un tikt pozitīvi prezentētiem. Aplūkojot visus medijus kopumā, jāatzīst, ka viedokļu daudzveidība parādās, bet viena izdevuma ietvaros tā

auditorija var gūt ierobežotu, emocionālu, nevis analītisku un dziļu problēmu traktējumu.

Auguši **interneta pieejamības** rādītāji. 2006. gadā par 12% pieaudzis interneta lietotāju skaits, tā pieejamība māsaimniecībās palielinājusies līdz 42%. Daudz maz izlīdzinājusies interneta lietošana reģionos.⁵ Tomēr platjoslas internets Latvijā vēl ir maz pieejams – 2006. gada jūlijā tikai 7%. Pēc CSP datiem 96% iedzīvotāju nedēļas laikā ir izmantojuši vismaz vienu no medijiem. Laikrakstu un žurnālu lasīšanai iedzīvotāji velta salīdzinoši mazāk laika nekā internetam, radio vai TV. Laikrakstu tirāža no 2002. līdz 2006. gadam ir kritusies par 17%, kas ir lielākais kritums ES dalībvalstīs.

Politiku praktizēto balsu uzpirkšanas mehānismu atklāšana Jūrmalā un Rēzeknē, Sallijas Benfeldes pētnieciskās publikācijas žurnālā *Nedēļa*, Aivara Lemberga darbības un apcietināšanas atspoguļošana – šie ir piemēri, kas parāda, ka **mediju efektivitāte valdības un korporāciju darbības izmeklēšanā ir palielinājusies**. Žurnālisti padara publiski pieejamus varas ļaunprātīgas izmantošanas, korupcijas, līdzekļu izšķērdēšanas gadījumus, reizēm balansējot uz likumības un ētikas robežas. Tas ir apliecinājis žurnālistu drosmi publiskot augsta līmeņa amatpersonu pretlikumīgos darījumus, bet ne vienmēr viņu prasmi veikt izpēti, atrast un analizēt informāciju, jo daži atklātie gadījumi drīzāk ir politiku izmantotās informācijas nopludināšana, nevis politiskās cīņas ierocis un apliecinājums žurnālistu profesionalitātei. Drošības likumprojektu apspriešana un diskusijas par prezidenta ievēlēšanas procedūru un kandidātu piemērotību ir parādījušas gan mediju vēlmi kritiski izvērtēt valdošās koalīcijas darbību, gan viedokļu dažādību, gan arī žurnālistu atšķirīgu izpratni par savu lomu un tās īstenošanas niansēm.

Žurnālistu brīvība no likuma ierobežojumiem tāpat kā iepriekšējā periodā vērtējama kā neapmierinoša. Priekšvēlēšanu gadā mediju konfrontācija radījusi jaunu fenomenu: tiesu prasības atklāt informācijas avotus. Pirmais gadījums bija labvēlīgs žurnālistam: tiesa noraidīja KNAB lūgumu atklāt NRA avotus, kas sniedza ziņas par “Jaunā laika” līdera E. Repšes lietu.⁶

2007. gadā NRA žurnālistam U. Dreiblatam tiesa piesprieda 10 minimālo mēnešalgu naudassodu par atteikšanos atklāt informācijas avotu publikācijai, kurā atspoguļotās telefonsarunas parāda politiskās saiknes starp kādu biznesmeni un Saeimas deputātiem. U. Dreiblats ir iesniedzis sūdzību Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

Tiesa pieprasījusi arī LTV raidījumam *De facto* nosaukt informācijas avotus sižetā par prokuratūras veikto kratīšanu *Ventspils naftas* birojā Rīgā krimināllietā pret Ventspils mēru A. Lembergu.⁷ Žurnālists L. Lapsa pats bija pieteicies tiesai kā informācijas avots.

2007. gadā tiesa apmierināja LTV žurnālistes I. Jaunalksnes prasību pret Latvijas valsti, par labu žurnālistei piedzenot 100 000 latu. Atklātībā bija nonākuši Jaunalksnes telefonsarunu atšifrējumi (tās internetā publicējis žurnālists L. Lapsa). Sarunas tika noklausītas sankcionēti pēc VID Finanšu policijas pieprasījuma. Taču Ģenerālprokuratūra atzina, ka pārkāpts likums, tiesnese tikusi maldināta, bet Finanšu ministrija un Valsts ieņēmumu dienests iejaucies žurnālistes privātajā dzīvē. Šādi fakti var ietekmēt žurnālistu vēlmi un iespējas iegūt nozīmīgu avotu uzticēšanos un informāciju. Redzams arī, ka vairāku mediju žurnālistiem trūkst profesionālās kopienas izjūtas un solidaritātes. Kolektīva solidaritāte netika pausta arī Krievijas žurnālistes A. Poljtkovskas nāves gadījumā.

Žurnālistu brīvība ir cieši saistīta ar pašorganizāciju. Medijiem kā publiskās sfēras dalībniekiem pašiem jākonstruē savas leģitimitātes apstākļi, kas auditorijai apliecinātu žurnālistu atbildīgu attieksmi pret informācijas vākšanu un apstrādi.⁸ Aplūkojamajā periodā turpinājusies mediju profesionāļu konfrontācija. Žurnālisti nespēj abstrahēties no savu mediju politiskajām ideoloģijām, lai vienotos par profesionālās darbības principiem, kvalitatīvas preses, objektivitātes un ētikas kritērijiem. Kavēklis tam ir arī redakcionālās autonomijas tradīcijas trūkums.⁹

Sabiedriskajā televīzijā saspīlējumu iezīmēja konflikts starp ziņu dienestu un vadību. Dienesta reformēšanas centienus LTV vadība skaidroja ar iekšējiem saimnieciskajiem mērķiem, bet ziņu žurnālisti to uztvēra kā politisko izrēķināšanos ar redakciju, kas kritiski izvērtē

valdības darbu analitiskajā pārraidē *De facto*.¹⁰ Redakcijai tika izteikti pārmetumi, ka kritiskie sižeti TV "apzināti veido negatīvu Latvijas tēlu pasaulē un iedzen cilvēkus depresijā".¹¹

Tiesas spriedumos konstatēts nepatiesas informācijas izplatīšanas fakts LTV ziņās, bet četru *De facto* pārraižu analīze uzrāda tendenciozu filmēšanu, informācijas avotu šaurību un viedokļu nesabalansētību.¹²

Daļa dienas laikrakstu žurnālistu uzskata, ka viņiem jābalstās tikai uz vispārcilvēciskās morāles principiem, nevis profesionālo ētiku, tāpēc Latvijā nav vajadzīgs vai konkurences un atšķirīgo žurnālistikas tradīciju dēļ nav iespējams vienots ētikas kodekss. Ļoti atšķirīgi tiek vērtēta arī jau pieminētā prakse savienot žurnālista un politiķa lomas, kā arī pašregulējošas žurnālistu organizācijas nepieciešamība.¹³

2007. gada pavasarī pēc piecpadsmit bezdarbības gadiem tika pārvelēta Žurnālistu savienības vadība. Jaunais priekšsēdētājs profesors komunikāciju jomā A. Dimants ir paudis apņēmību rūpēties par profesionālo vidi.

Publiskas personas dzīvesbiedres vērsšanās tiesā par žurnāla iejaukšanos privātajā dzīvē (bez viņas atļaujas publicējot fotogrāfiju par personisku dzīves gadījumu publiskā vietā – pie Dzemdību nama) veicinājusi diskusiju par profesionālo ētiku. 2006. gadā tiesa piedzina 3000 latu kompensāciju no laikraksta *Subbota* izdevēja par goda un cieņas aizskaršanu (par bijušās karabāzes iemītnieku raksturošanu ar vairākiem aizskarošiem izteikumiem).¹⁴

Tiesībsarga institūcijas radīšana devusi iespēju pilsoņiem sūdzēties par iejaukšanos privātajā dzīvē un citiem trūkumiem, nevēršoties tiesā. Šie piemēri rāda, ka pilsoņu iespējas cīnīties pret mediju iejaukšanos viņu privātajā dzīvē joprojām vērtējamas kā labas.

Atsauces

¹ Šo konfrontāciju ilustrē politiķu un žurnālistu attieksme pret seksuālo minoritāšu publiskajiem pasākumiem Rīgā. Skat. Kruks S. (2007) *Konflikta saasināšana: politiķu, žurnālistu, atbalstītāju un pretinieku diskursi par Rīgas praidiem*. Tīks publicēts BSZI.

- ² Blūmfelds A. (2006) "Gatavojas analizēt LTV ziņu sižetus", NRA 16. februārī; Saeimas komisija un NRTP kritizē LTV darbu, LETA, 2006. gada 24. oktobrī; Intervija Latvijas radio 1. programmā, 2006. gada 24. oktobrī, plkst. 18:00; Saeimas deputāti kritizē LTV un LR par zemajiem reitingiem, LETA 2007. gada 9. maijā.
- ³ Skat., piem., Saeimas priekšsēdētāja I. Emša uzrunu parlamentam 2007. gada 4. maijā; Berķis A. (2007) "NRTP loma sabiedrības interešu pārstāvībā". Runa NRTP forumā "Kam tā televīzija un radio?", Rīga 19. janvārī. URL: <http://www.nrtp.lv/resources/File/jaunumi/Berka%20runa%20forumam.doc>
- ⁴ *Vesti Segodnja* žurnāliste I. Šulmanes nepublicētā intervija promocijas darbam.
- ⁵ TNS Latvia. *Nacionālais mediju pētījums: internets, rudens 2006.* 07.08.2006.–15.10.2006.
- ⁶ "Tiesa neliek NRA atklāt informācijas avotus Repšes lietā" (2006), delfi.lv 23. marts.
- ⁷ Tiesa liek LTV publiskot informācijas avotus sižetam par kratišanu pie Lemberga, LETA, 2006. gada 4. septembrī.
- ⁸ Wolton D. (1989) "La communication politique: construction d'un modèle", *Hermès* 4. Wolton, D. (1995) "Les contradictions de la communication politique", *Hermès* 17/18, 107–123.
- ⁹ 2007. gadā tika publicēts dokuments, kas norāda uz NRA īpašnieka spējām tieši ietekmēt redakcijas politiku: Rulle B. (2007) "Pārdotā vara", *Diena* http://vdiena.lv/lat/politics/printed/paardotaa_vara13_apr.
- ¹⁰ LTV Ziņu dienests reformās saskata izrēķināšanos par politiskā pasūtījuma nepildīšanu (2006), delfi.lv 31. janvārī.
- ¹¹ Eksperti: Sabiedrība nepietiekami iesaistās mediju kontrolē, LETA, 2006. gada 19. janvārī.
- ¹² Kruks S. (2007), "Raidījuma *De facto* satura analīze (11., 25. martā, 1., 8. aprīlī)". Nepublicēts pētījums.
- ¹³ 2006. gada pavasarī I. Šulmanes promocijas darbam veiktajās intervijās ar dienas laikrakstu žurnālistiem.
- ¹⁴ Laikrakstā par atpalikušu no civilizācijas nodēvēta ģimene piedzen 3000 latus, LETA, 2006. gada 15. jūnijā.

ZINTA MIEZAINĒ, MĀRA SĪMANĒ

11. Politiskā līdzdalība

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
11.1.	Cik plašs ir brīvprātīgo asociāciju, pilsoņu grupu, sociālo kustību loks un cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
11.2.	Cik iedzīvotāju piedalās brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldēs un nevalstiskajās organizācijās vai citā brīvprātīgā darbā?	Apmierinoši	Apmierinoši	↘
11.3.	Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē?	Apmierinoši	Apmierinoši	↗

Pārskata periodā Latvijā tika pabeigta nevalstisko organizāciju darbības likumdošanas reforma. Latvijā nav būtisku biedrošanās brīvību ierobežojumu, var brīvi veidot gan neformālus sadarbības tīklus, gan arī formālas (juridiski reģistrētas) sabiedriskās organizācijas – biedrības, nodibinājumus, profesionālās asociācijas, arodbiedrības un politiskās partijas. Biedrību un nodibinājumu likums, kas stājās spēkā 2004. gada 1. aprīlī, vienkāršoja biedrību un nodibinājumu reģistrēšanas procedūru un samazināja izmaksas, kā arī liberalizēja nevalstisko organizāciju saimniecisko darbību. 2005. gada aprīlī sāka darboties sabiedriskā labuma statusa iegūšanas procedūra. Lēmumu pieņem komisija, kurā piedalās gan dažādu ministriju, gan arī nevalstisko organizāciju pārstāvji.

Pārskata periodā ir beigusies biedrību un nodibinājumu pārreģistrācija. 2007. gada maijā ap 3000 organizāciju atrodas likvidācijas procesā,

jo tās reāli pārstājušas darboties. Kopš reformas uzsākšanas turpinās mērens jaundibināto organizāciju skaita pieaugums. 2004. gadā dibinātas 802, 2005. gadā 949, savukārt 2007. gadā – 1238 organizācijas.¹ Uzņēmumu reģistra dati liecina, ka 2007. gada maijā Latvijā darbojās 7254 biedrības un 513 nodibinājumi. (Aptuveni par 2200 vairāk nekā 2004. gadā.)

Apmēram 1/10 daļa organizāciju ir ieguvušas sabiedriskā labuma statusu un darbojas sabiedriskā labuma jomā. (2007. gada maijā 896 organizācijas ir ieguvušas Sabiedriskā labuma organizācijas statusu.)² Sabiedriskā labuma organizāciju likums nosaka, ka *sabiedriskā labuma darbība* ir darbība, kas sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai tās daļai, īpaši, ja tā vērsta uz labdarību, cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzību, pilsoniskas sabiedrības attīstību, izglītības, zinātnes, kultūras un veselības veicināšanu un slimību profilaksi, sporta atbalstīšanu, vides aizsardzību, palīdzības sniegšanu katastrofu gadījumos un ārkārtas situācijās, sabiedrības, it īpaši trūcīgo un sociāli mazaizsargāto personu grupu sociālās labklājības celšanu.

Kaut arī Latvijā nav vienotu principu organizāciju klasifikācijai pēc to darbības jomas, zināms, ka nevalstiskās organizācijas darbojas gandrīz visās sfērās un visā valstī. Tomēr to izplatība ir nevienmērīga – lielāks sabiedrisko organizāciju skaits ir ekonomiski attīstītākajos reģionos – Rīgas, Vidzemes un Kurzemes reģionā.³

Latvijā darbojas arī neformālas interešu grupas. Mazas pašvaldības veicina neformālo grupu (kultūras un sporta kopas, ielas vai mikrorajona iedzīvotāju iniciatīvas grupas) aktivitātes. Arī lielpilsētās grupas veidojas uz ģeogrāfiskas kopienas pamatiem. Visbiežāk tās veidojas kādas konkrētas, aktuālas problēmas risināšanai vietējā sabiedrībā.⁴ Sociālās kustības pašreiz nav Latvijai raksturīga parādība.

Nevalstisko organizāciju ieņēmumiem ir tendence pieaugt.⁵ Ieņēmums ir ieņēmumi no biedra naudām, kas 2005. gadā gan procentuāli, gan arī absolūtos skaitļos ir samazinājušies. Šī parādība kontekstā ar tendenci veidot mazas organizācijas ar nelielu – līdz 20 – biedru skaitu ir nopietni izvērtējama organizāciju viedokļu neatkarības

kontekstā. Eksperti norāda, ka biedrības nav ieinteresētas piesaistīt lielu skaitu biedru, jo tas apgrūtina lēmumu pieņemšanu organizācijā – saskaņā ar likumu biedru kopsapulces kvorums sastāv no biedru vairākuma, nevis no ieradušos biedru skaita.

Pieaug NVO ieņēmumi gan no ziedojumiem, gan arī no saimnieciskās darbības. Ir finansiāli priekšnoteikumi organizāciju neatkarībai no tikai viena finansējuma avota, taču nav faktu, kas to apliecinātu atsevišķu organizāciju līmenī. Biedrības un nodibinājumi, kuri darbojas pilsoniskās sabiedrības attīstības un demokrātijas veicināšanas jomās, vēl joprojām lielā mērā ir atkarīgi no ārvalstu finansējuma un nav pārorientējušies uz citiem ienākumu avotiem (īpaši biedra naudām un ienākumiem no saimnieciskās darbības un pakalpojumu sniegšanas), kas nodrošinātu to viedokļa neatkarību.

Kaut arī Latvijas iedzīvotāji samērā aktīvi piedalās vēlēšanās, viņu līdzdalība sabiedriskajā dzīvē starpvēlēšanu periodos ir salīdzinoši zema. 2006. gada dati liecina, ka iedzīvotāji kļuvuši mazāk aktīvi un ir samazinājusies ticība, ka iespējams ietekmēt valsts un pašvaldību lēmumus. Ir samazinājusies iedzīvotāju līdzdalība gan politiskajās partijās, gan arī sabiedriskajās organizācijās.

Lai gan nav apkopoti dati par iedzīvotāju iesaistišanos brīvprātīgajā darbā, vairāki aptaujātie eksperti apgalvo, ka situācija brīvprātīgā darba jomā ir uzlabojusies. Arvien vairāk tiek piedāvātas brīvprātīgā darba iespējas – it īpaši īslaicīgos projektos (piemēram, *NATO* samitā, skolu jaunatnes dziesmu un deju svētkos u. c.). Pavērusās ievērojamas brīvprātīgā darba iespējas ārvalstīs, kas aktualizējas, Latvijas organizācijām iesaistoties starptautiskās sadarbības tīklos. Kaut arī politiķu vidū izpratne par brīvprātīgo darbu un tā nozīmi ir daudz lielāka nekā 2004. gadā, tomēr pēc ilgām debatēm valdības līmenī vēl nav pieņemts Brīvprātīgo darbības likuma projekts.

Kopumā var secināt, ka pēdējos divos gados ir samazinājies sabiedriski aktīvo cilvēku skaits. Vēl arvien ļoti zema ir iedzīvotāju līdzdalība jomās, kuras ir salīdzinoši nozīmīgas visai sabiedrībai – vides aizsardzība, sociālā palīdzība, veselības aizsardzība, cilvēktiesības. No šīm jomām iedzīvotāji vismazāk finansiāli vēlas atbalstīt

ar demokrātijas attīstību saistītus mērķus. Ir samazinājusies iedzīvotāju ticība savām spējām ietekmēt valsts un pašvaldību lēmumus.

Sieviešu loma politiskajā dzīvē turpina pieaugt, bet vīriešu skaits izpildvaras struktūrās, it sevišķi politikas ieviešanas un īstenošanas līmeņos (neskaitot iekšlietu struktūras), sasniedz kritiski zemu līmeni. Politikas veidošanas līmenī situācija maz mainījusies. 8. Saeimā, salīdzinot ar 7. Saeimu, ir par vienu deputāti sievieti vairāk. Ministru kabinetā viena ceturtdaļa ir sievietes – tās politiski vada tradicionālās "sieviešu jomas" – kultūru, labklājību, izglītību un e-pārvaldi⁶. Pašvaldību vēlēšanās 2005. gada martā ievēlēts 42,3% sieviešu un 57,7% vīriešu.

Valsts civildienesta pārvaldes dati liecina, ka civildienests feminizējas. 2006. gadā sieviešu un vīriešu īpatsvars visaugstākajos amatos ir vienlīdzīgs. Divu gadu laikā krasi (par 20%) palielinājies sieviešu – iestāžu vadītāju īpatsvars, kas atbilst dzimumu līdztiesības principiem, taču 2006. gadā civildienestā tikai 27% struktūrvienības vadītāja vietnieki un 32% izpildītāju bija vīrieši.⁷

Pārvaldes darbiniekiem jābūt kompetentiem dzimumu līdztiesības principos un jāspēj savā darbā šos principus pielietot. 2005. gadā veiktais pētījums liecina, ka tie spēj atpazīt tikai pašus vienkāršākos diskriminējošos gadījumus, izpratne ir nepietiekama un pašvērtējums šajā jomā ir "nepamatoti augsts".⁸

Finansējums Eiropas Savienības programmām sabiedrības un pārvaldes darbinieku informēšanai par dzimumu līdztiesības jautājumiem 2005. un 2006. gadā bija vairāk nekā miljons latu. Intensīvais darbs ar sabiedrību un dažādajām mērķa grupām turpmākajos gados būs ierobežots.⁹

Atsauces

¹ LURSOFT statistika, http://www.lursoft.lv/ebreq?Form=UR_STAT&Token=&id=41.00 (Pēdējo reizi skatīts 05.05.2007.)

² Finanšu ministrija. Sabiedriskā labuma organizāciju reģistrs. http://www.fm.gov.lv/sls/slo_registrs.xls (Pēdējo reizi skatīts 05.05.2007.)

- ³ Tirdz un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti, 2006. gada marts–maijs, 16. lpp.
- ⁴ Damberga A., Apkaimes attīstības rokasgrāmata, Valmieras novada fonds, 2007, http://www.vnf.lv/panelis/faili/ApkaimesGramata_web2.pdf (Pēdējo reizi skatīts 05.05.2007.)
- ⁵ Valsts ieņēmumu dienesta dati uz 01.07. 2006.
- ⁶ Aigara Kalviša vadītā valdība.
- ⁷ Apkopojumā nav iekļauti dati par Iekšlietu ministriju un tās padotības iestādēm, kā arī Ieslodzījuma vietu pārvaldi.
- ⁸ Rupenheite G. Vai pārvaldes institūcijām ir “dzimumu jūtīgas brilles?”, politika.lv, 14.02.2006., 1.–5. lpp. (Pēdējo reizi skatīts 08.05.2007.)
- ⁹ Labklājības ministrija. Informatīvais ziņojums par *Programmas dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam* izpildi. 31.01.2007., 2. lpp. www.lm.gov.lv (Pēdējo reizi skatīts 08.05.2007.)

EDVĪNS VANAGS, INGA VILKA

12. Pārvaldes struktūru atsaucīgums

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
12.1.	Cik atklātas un regulāras ir publisko konsultāciju procedūras pārvaldes struktūru darbībā un likumdošanā, cik vienlīdzīgas ir dažādu interešu paudēju iespējas piekļūt pārvaldes struktūrām?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
12.2.	Cik pieejami vēlētajiem ir viņu ievēlētie priekšstāvji?	Labi	Labi	=
12.3.	Cik lielā mērā valsts un pašvaldību dienesti ir pieejami un uzticami tiem, kas tos izmanto, cik regulāri notiek šo dienestu izmantotāju viedokļu noskaidrošana jautājumā par dienestu darbu?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
12.4.	Cik liela ir iedzīvotāju pašāvība un ticība jautājumā par pārvaldes struktūru spēju risināt sabiedrībai būtiskākas problēmas un iedzīvotāju spēju tās ietekmēt?	Apmierinoši	Slikti	↘

Satversme, Latvijas Republikas likumi, valdības noteikumi un citi normatīvie dokumenti paver samērā plašas iespējas iedzīvotāju līdzdalībai valsts pārvaldes institūciju un pašvaldību darbībā un lēmumu pieņemšanā. Diemžēl šīs iespējas tiek izmantotas diezgan maz. Iedzīvotāji ļoti reti piedalās pašvaldību domju (padomju) un to pastāvīgo komiteju sēdēs. Daļēji tas izskaidrojams

ar to, ka šīs sēdes Latvijā joprojām notiek darba laikā, nevis vakaros, kā tas ir lielākajā daļā Rietumeiropas valstu un ASV. Tikai nedaudzi iedzīvotāji ir tikušies ar saviem deputātiem.

Tāpat liela daļa iedzīvotāju nezina vai neizprot savas tiesības, ko viņiem dod likums "Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās" un Administratīvā procesa likums.

Sabiedriskās apspriešanas pat tajos gadījumos, kad tās ir obligātas, piemēram, teritorijas plānojuma un detālplānojumu apspriešana, parasti notiek formāli. Savā ziņā pozitīvs izņēmums bija Nacionālā attīstības plāna projekta apspriešana, kuru Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija organizēja ne tikai Rīgā, bet arī citos reģionos, uzaicinot reģionālo attīstības aģentūru, pašvaldību, augstskolu, nevalstisko organizāciju pārstāvjus, uzņēmējus un iedzīvotājus.

Arī gada publiskie pārskati, kurus sastāda pašvaldības un valsts aģentūras, nav kļuvuši par efektīvu līdzekli, kas vairotu iedzīvotāju līdzdalības iespējas. Reti kurš pārskats līdz ar formālu informāciju sniedz arī padarītā vērtējumu sabiedrībai aktuālu jautājumu kontekstā.

Vienlaicīgi ar iepriekšminētajām grūtībām un trūkumiem jāatzīmē arī vairāki pozitīvi risinājumi pēdējo divu gadu laikā.

2006. gadā pieņemts Valsts civildienesta ierēdņu disciplinārtbildības likums. Tas nosaka disciplinārpārkāpumu veidus, tajā skaitā nekorektu attieksmi pret personu, pildot amata pienākumus, pilnvaru pārsniegšanu un disciplinārsodus.

Papildus esošajām vēl vairākās valsts pārvaldes institūcijās un pašvaldībās ieviestas "vienas pieturas aģentūras", kas ievērojami atvieglo klientiem lietu kārtošānu. Turpmāk amatpersonām attiecībās ar iedzīvotājiem vajadzētu vadīties no moto "Nav nepareizu durvju", proti, visos gadījumos būt laipnam, izpalīdzīgam, pretimnākošam arī tad, ja klients nav griezies pareizajā adresē. Uzsākta e-pārvaldes un e-pakalpojumu ieviešana dažādos publiskās pārvaldes līmeņos. Tiek ieviesta kvalitātes vadība un personālvadība. Izveidotas Ministru kabineta, ministriju, valsts aģentūru un pašvaldību mājaslapas.

Beidzot Latvijā kopš 2007. gada sākuma ir tiesībsargs (ombudsmens), kas aizstāv iedzīvotāju intereses pret atsevišķu amatpersonu patvaļu un neobjektivitāti.

Kā sasniegtais pozitīvais rezultāts jāatzīmē, ka savlaicīgi un samērā kvalitatīvi veikts Valsts pārvaldes reformas stratēģijas 2001.–2006. gadam ietekmes uz valsts pārvaldes attīstību novērtējums (izpildītājs SIA M. Šimanes konsultāciju birojs). Nepietiekami publiskajā pārvaldē tiek piemēroti tādi reformu principi kā likumība, godīgums, atklātība, iejūtīga attieksme pret indivīdu, efektivitāte.

Šķiet, ka visiem nav skaidrs, kas ir lobisms (labā izpratnē) un savu personīgo vai politiskās partijas interešu stādīšana augstāk par sabiedrības un valsts interesēm. Aktuāla ir politiskā un valdības atbildība. Daži deputāti ar politisko atbildību saprot labumu piešķiršanu partijas biedriem, piemēram, mērķdotācijas pašvaldībām. Daļai deputātu un ierēdņu tādi jēdzieni kā politiskā atbildība, valdības atbildība, politiskā kultūra, pārvaldes kultūra ir samērā sveši.

2007. gadā veiktajā pašvaldību pašvērtējumā tikai 11% respondentu norādīja uz augstu un ļoti augstu politiskās kultūras līmeni pašvaldībā un 30% pašvaldību līderu – uz tikpat augstu pārvaldes kultūru. Kā viena, tā otra divās trešdaļās gadījumu tika minēta kā viduveja. Tikai ceturtda daļa no līderu kopskaita prognozē, ka tuvāko divu gadu laikā politiskā kultūra varētu paaugstināties, un puse – ka pārvaldes kultūra paaugstināsies.

Valdība ir atbildīga ne tikai pret Saeimu un pilsoņiem tradicionālajā formā par likumīgu, pareizu un savlaicīgu politisko un vadības lēmumu pieņemšanu un kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu, bet arī par pilsoniskas sabiedrības izveidošanu, proti, iedzīvotāju iesaistīšanu pārvaldē.

Visvienkāršākā un arī vismasveidīgākā pilsoņu līdzdalības forma ir pilsoņu piedalīšanās Saeimas un vietējo pašvaldību vēlēšanās. Diemžēl Latvijā šajā jomā vērojama negatīva tendence. 2005. gada pašvaldību vēlēšanās un 2006. gada Saeimas vēlēšanās, salīdzinot ar iepriekšējām vēlēšanām, vēletāju aktivitāte būtiski samazinājās. Vēletāju aktivitāte no 62% 2001. gada pašvaldību vēlēšanās nokritās līdz

53% 2005. gada vēlēšanās, tas ir, par 9 procentu punktiem, bet Saeimas vēlēšanās 2006. gadā pat par 10 procentu punktiem. Iemesls tik straujam kritumam ir lielas daļas pilsoņu vilšanās Latvijas valsts piekoptajā politikā un neticība, ka tā varētu uzlaboties. Ļoti zema ir iedzīvotāju uzticēšanās Saeimai un Ministru kabinetam. Augstāka tā ir pašvaldībām. Pašvaldībām uzticas apmēram puse no iedzīvotāju kopskaita (tādā pašā līmenī kā ES vadošajām institūcijām), centrālajai valdībai uzticas ceturtda daļa no iedzīvotāju kopskaita, Saeimai – vēl mazāk.

Bažas rada iedzīvotāju pasivitāte un mazā interese par pašvaldību darbību. Tikai 5% no pašvaldību vadītāju kopskaita 2005. gadā uzskatīja, ka iedzīvotāju līdzdalība pašvaldību darbībā bijusi aktīva. Turklāt 2007. gadā šis īpatsvars ir samazinājies līdz 4%. Pēc pašvaldību domju (padomju) priekšsēdētāju domām tuvākā gada laikā nav gaidāma uzlabošanās iedzīvotāju iesaistīšanās pašvaldību darbībā un lēmumu pieņemšanas jomā. Vēl sliktāk, viņi prognozē iedzīvotāju aktivitātes turpmāku samazināšanos.

Šādā situācijā grūti runāt par pilsoniskas sabiedrības izveidošanu.

Daļa valsts amatpersonu uzskata, ka Latvijā valsts pārvaldes reformas ir pabeigtas. Tam nekādi nevar piekrist. Pirmkārt, ir samērā daudz neatrisinātā un nepadarītā, īstenojot Valsts pārvaldes reformu stratēģiju no 2001. līdz 2006. gadam, tajā skaitā attiecībās starp sabiedrību un valsti un, otrkārt, publiskās pārvaldes reformas gan valsts, gan pašvaldību līmenī nebeidzas nekad, jo publiskā pārvalde nepārtraukti pilnveidojas un attīstās. Runa var būt tikai par atsevišķu reformu posmu pabeigšanu.

EDVĪNS VANAGS, INGA VILKA

13. Decentralizācija

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
13.1.	Cik neatkarīgi no centrālās valdības ir pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi un cik liels ir vietējās pārvaldes struktūru rīcībā esošais varas un resursu apjoms, lai tās varētu pildīt nepieciešamās funkcijas?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
13.2.	Cik lielā mērā vietējā līmeņa pārvaldes struktūras ir atkarīgas no brīvām un godīgām vēlēšanām, vai to darbība atbilst atklātības, atbildības un atsaucīguma kritērijiem?	Labi	Labi	=
13.3.	Cik plaša ir vietējā līmeņa pārvaldes struktūru un atbilstošo institūciju un apvienību mijiedarbība politikas veidošanā un īstenošanā, pakalpojumu nodrošināšanā?	Apmierinoši	Apmierinoši	=
13.4.	Reģionālais pārvaldes līmenis	Slikti	Ļoti slikti	↘

Pamatoti tiek uzskatīts – jo lielāka decentralizācija, jo lielāka demokrātija ir valstī. Pašvaldības ir demokrātijas spogulis.

Pēdējo divu gadu laikā Latvijā nav vērojama tendence uz decentralizācijas tālāku attīstību. Drīzāk otrādi – atsevišķām institūcijām un amatpersonām ir tieksme uz centralizācijas nostiprināšanu. Piemēram, pašvaldībām joprojām nav brīvas pieejas kapitāla tirgum.

Tās var saņemt kredītus komercbankās tikai ar finanšu ministra atļauju. Latvija ir vienīgā ES valsts, kurai ir šāds ierobežojums. Pēc pašvaldību finanšu autonomijas līmeņa Latvija atrodas ES valstu lejasgalā. Joprojām Latvijā ir tikai valsts nodokļi un nav pašvaldību nodokļu. Mūsaprāt, nekustamā īpašuma nodokli var pārveidot par pašvaldības nodokli, dodot pašvaldībām tiesības noteikt tā likmes likumā noteiktajās robežās.

Demokrātija un decentralizācija ir “nekad nebeidzams stāsts”, diemžēl ar kāpumiem un kritumiem.

Izpētot pašvaldību sistēmas 28 Eiropas valstīs, kā arī ASV, Kanādā, Meksikā un Japānā, var secināt, ka pēdējās trijās dekādēs ir vērojams demokrātijas un decentralizācijas triumfs un turpinās tendence tās tālākai attīstībai. Izņēmums ir dažas valstis (Lielbritānija, Norvēģija).

Analizējot desmit pilsētu pašvaldību likumus, kas darbojas Latvijas teritorijā, sākot no 1878. gada līdz mūsdienām, redzams, ka demokrātija un decentralizācija nav statiska – pēc zināma laika perioda vērojami tās kāpumi un kritumi. Ar pašvaldībām labvēlīgu nacionālā līmeņa politiku gribu, pašvaldību aktivitāti un pilsoniskas sabiedrības izveidošanu iespējams izvairīties no demokrātijas un decentralizācijas kritumiem.

Turpmāka politiskā, administratīvā, funkcionālā un ekonomiskā decentralizācija ir cieši saistīta ar administratīvi teritoriālo reformu vietējo pašvaldību līmenī un reģionālā iedalījuma reformu. Nereti tiek uzskatīts, ka nelielās vietējās pašvaldības veicina decentralizāciju. Patiesībā – tieši otrādi, mazās pašvaldības ir šķērslis decentralizācijas attīstībai, jo to administratīvā spēja nav pietiekama, lai uzņemtos jaunas funkcijas. Savukārt lielās vietējās pašvaldības ir spējīgas pārņemt noteiktas centrālās valdības līmeņa funkcijas.

Pētījumi liecina, ka ir spēcīga korelācija starp iedzīvotāju skaitu pašvaldībā un teritorijas attīstības līmeni. Nelielās pašvaldībās tas ir zemāks, lielās – augstāks.

Lielo pašvaldību galvenās priekšrocības:

- Finanšu resursu koncentrācija;
- sniegto pakalpojumu daudzveidība un augstāka kvalitāte;

- administratīvās spējas palielināšana;
- moderno vadības metožu izmantošana;
- efektīvas e-pašvaldības ieviešana;
- kvalificēta attīstības projektu izstrādāšana un īstenošana;
- līdzvērtīgas starptautiskās un iekšzemes sadarbības ar citām pašvaldībām, valsts institūcijām, universitātēm, uzņēmējiem organizēšana;
- sociāli ekonomiskās attīstības līmeņa paaugstināšanās visā pašvaldības teritorijā;
- nelabvēlīgo reģionālo atšķirību samazināšanās;
- lielās pašvaldības – inovāciju, produktivitātes, radošuma un kultūras daudzveidības veicināšanas.

Tajā pašā laikā lielajām pašvaldībām ir arī savi trūkumi – deputātu attālināšanās no iedzīvotājiem, iespējamo nomaļu veidošanās, dažkārt apgrūtināta pakalpojumu sasniedzamība. Taču tie nav samērojami ar priekšrocībām un tos iespējams mazināt.

Neskatoties uz acīmredzamām priekšrocībām, pašvaldību apvienošanās Latvijā noris gausi. Galvenie cēloņi tam ir politiskās gribas trūkums, atbildīgo ministru (šobrīd reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministru) maiņa un viņu atšķirīgā attieksme pret reformām vispār, pret teritoriālo reformu īstenošanas metodēm un pašvaldību optimālo skaitu.

Pašvaldību pašvērtējuma rezultāti rāda, ka 2005. gadā tikai 28% no vietējo pašvaldību domju (padomju) priekšsēdētājiem uzskatīja, ka pašvaldību apvienošanās ir nepieciešama, savukārt 2007. gadā – jau 40%. Kaut arī pieaugums ir jūtams, pārliecināšanas darbs jāturpina, īpašu uzmanību pievēršot mācīšanās procesam no veiksmes stāstiem un labas prakses piemēriem. Arī pašvaldību vadītāju pozitīvā attieksme pret reģionālo pašvaldību izveidošanu šajā periodā ir uzlabojusies no 49% līdz 61%.

Nenoliedzot lielo pašvaldību efektivitāti un atbalstot to izveidošanu, mūsdiā, tomēr nebūtu pareizi aizrauties ar tehnokrātisku pieeju un visas pašvaldības veidot līdzīgas kā ūdens piles, neņemot vērā katras teritorijas vēsturisko attīstību, ģeogrāfisko stāvokli,

kultūras tradīcijas, ekonomisko attīstību, kā arī iedzīvotāju identitāti. Nepieciešams saglabāt labvēlīgās reģionālās atšķirības, jo tieši tās bagātina katru pašvaldību un visu Latviju. Globalizācijas, informācijas sabiedrības, lielu starptautisku institūciju, inovāciju, intelektuālā kapitāla un radošuma prioritātes laikmetā Latvijai kā mazai valstij ir svarīgi nepazaudēt nacionālo un vietējo teritoriju savdabību.

Pirmais solis uz decentralizāciju nereti ir dekoncentrācija. Ja ar decentralizāciju saprot funkciju nodošanu no centrālās valdības līmeņa pašvaldībām, ar dekoncentrāciju saprot funkciju nodošanu no ministrijām to padotības iestādēm. Šajā sakarā lielas cerības tika liktas uz valsts aģentūru izveidošanu, ministrijām atstājot tikai stratēģisko plānošanu un vadību, savukārt pakalpojumu funkcijas nododot valsts aģentūrām, t. i., atdalot airēšanu no stūrēšanas. Turklāt bija iecerēts, ka valsts aģentūrām būs daudz lielāka brīvība un autonomija nekā pārējām valsts institūcijām. Diemžēl šis ieceres nav piepildījušas. Praktiski valsts aģentūru patstāvība nav lielāka kā citām valsts institūcijām. Tām tāpat jāaizpilda milzum daudz dokumentu. Līdzīgā situācijā atrodas pašvaldības, kurām ar katru gadu dažādām organizācijām jāsniedz arvien vairāk atskaišu un pārskatu.

Latvijā tālāku decentralizāciju un līdz ar to arī demokrātiju kavē ieilgusi administratīvi teritoriālā reforma vietējo pašvaldību līmenī un arī reģionālā iedalījuma reforma. Šobrīd rajonu pašvaldības ir:

- Funkcionāli vājas – atbilstoši likumam Par pašvaldībām tām ir tikai četras autonomās funkcijas;
- politiski vājas – rajona padomes deputātus neievēl tiešās vēlēšanās, savukārt padomi automātiski veido rajonā ietilpstošo vietējo pašvaldību – pagastu, pilsētu un novadu vadītāji;
- ekonomiski vājas – rajonu pašvaldībām nav savas patstāvīgas nodokļu bāzes, to budžeta ieņēmumus pamatā veido atskaitījumi no pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fonda un mērķdotācijas;
- pārāk mazas – 26 rajoni un septiņas republikas pilsētas ir pārāk sīks teritoriju mērogs, lai nodrošinātu iedzīvotājiem daudzveidīgus un kvalitatīvus pakalpojumus, līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību.

Iepriekšminētie trūkumi nosaka tieši vēlētu reģionālo pašvaldību izveidošanas aktualitāti un nepieciešamību. Kaut arī attīstības tendences liecina, ka Latvijā reģionālā līmeņa pašvaldības drīzāk nebūs, tomēr nevienā tiesību aktā tas nav apliecināts, līdz ar to šajā jautājumā pastāv zināma neziņa. Nereti izskan attaisnojums, ka reģionālā līmeņa sakārtošanu kavē ieilgusi administratīvi teritoriālā reforma vietējo pašvaldību līmenī. Šāda atruna nav pieņemama, jo nenoteiktība un neskaidrība jautājumos par reģionāli teritoriālo iedalījumu un reģionālajām pašvaldībām savukārt lielā mērā kavē administratīvi teritoriālo reformu vietējā līmenī. Mūsaprāt, abas reformas jāis-teno vienlaicīgi saskaņotā režīmā.

ŽANETA OZOLIŅA

14. Demokrātijas starptautiskās dimensijas

	Jautājumi	2005. gada atzīme	2007. gada atzīme	Tendence
14.1.	Cik brīva ir valsts pārvaldība no pakļaušanās ārējiem aģentiem ekonomiskā, politiskā un kultūras ziņā?	Apmierinoši	Labi	↗
14.2.	Cik lielā mērā valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem?	Labi	Labi	=
14.3.	Kā valdība atbalsta ANO cilvēktiesību instrumentus un mehānismus un ievēro starptautiskās tiesības?	Labi	Labi	=
14.4.	Kā valdība ievēro starptautiskās saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem, vai imigrācijas politika ir brīva no patvaļīgas sistemātiskas diskriminācijas?	Labi	Labi	=
14.5.	Cik konsekventa ir valdība, atbalstot cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē?	Labi	Labi	=
14.6.	Kādus pasākumus valsts īsteno (ja vispār īsteno), lai ņemtu vērā sabiedrības identificētās problēmas šajā jomā; kuri pasākumi ir prioritāri un kāds ir sabiedrības atbalsts?	Labi	Ļoti labi	↗

Svarīgākās izmaiņas, kas notikušas kopš Demokrātijas audita veikšanas 2004. gadā, ir Latvijas starptautiskā statusa izmaiņas. Triju gadu pieredze Eiropas Savienībā un *NATO* dod iespēju iezīmēt tendences, kuras tuvākajos gados noteiks valsts turpmāko darbību pasaules politikā un tās ienākšanu iekšpolitikā.

Valsts pārvaldība Latvijā nav pakļauta tiešam spiedienam no ārējiem aģentiem ekonomikā, politikā vai kultūrā. Pēc Latvijas pievienošanās *ES* un *NATO* ir samazinājusies iespēja citām valstīm ietekmēt iekšpolitiku. Tomēr Latvijas ģeopolitiskais izvietojums nosaka, ka ārējiem faktoriem vienmēr būs noteikta loma Latvijas politisko virzienu definēšanā. Atklāts ir jautājums par valsts spēju izmantot ārējos faktorus (*ES*, *NATO*) situācijās, kad tie sniedz iespējas pārstāvēt nacionālās intereses un ir nepieciešami ārējā spiediena (Krievija) mazināšanai, kad tas kļūst nevēlams.

Latvijai kā *ES* un *NATO* dalībvalstij, pārejot uz sabiedroto un partnervalstu līmeni, ārējo aģentu ietekme no Rietumeiropas un Transatlantiskās telpas valstīm mazināsies, taču pastiprināsies daudzveidīgas Krievijas aktivitātes kā līdzeklis savas ietekmes saglabāšanai Baltijas reģionā, kā arī attiecību veidošanā ar *ES*. Nav jāprognozē tieša un ar spēku realizēta ietekme, bet Latvijas vārīguma izmantošana savu interešu labā (piemēram, sociālā spriedze, minoritāšu jautājums, kļūmes drošības struktūru darbībā, atsevišķu ekonomisko sektoru boikots). Tādēļ nevar uzskatīt, ka valsts pārvaldība ir pilnībā brīva no ārējiem aģentiem.

Savukārt Latvija kā ārējais aģents pēdējos gados sevi ir pieteikusi kā demokrātijas eksportētāju, tas ļauj novērtēt uzlabojumus šajā jomā. Latvija aktīvi izvērs savas ārpolitikas jauno dimensiju – attīstības sadarbības politiku. Kopš 2003. gada, kad tika izstrādātas LR Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes¹ (2003. gadā), regulāri notiek Attīstības sadarbības politikas plānu definēšana katram konkrētam gadam. LR Ārlietu ministrija ir izstrādājusi individuālas stratēģijas Gruzijai un Moldovai, kuras uzskatāmas par attīstības sadarbības prioritārajām valstīm. (Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam²; Latvijas valsts stratēģija

attīstības sadarbībai ar Moldovu 2006.–2008. gadam³). Pieņemts jauns papildinošs dokuments – LR Attīstības sadarbības politikas programma no 2006. gada līdz 2010. gadam⁴. Minēto programmu papildina Konceptija finanšu palielināšanai no valsts budžeta 2006.–2010. gadā LR attīstības sadarbības politikas īstenošanai.⁵ Lai īstenotu attīstības sadarbības politikas mērķus un uzdevumus, 2005. gada decembrī MK izveidoja Attīstības sadarbības padomi⁶. Svarīgi atzīmēt, ka šajā padomē bez atbildīgajām ĀM amatpersonām darbojas arī Ekonomikas ministrijas, Finanšu ministrijas, Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas valsts sekretāra vietnieki un Valsts kancelejas direktora vietnieks, kas nodrošina arī citu ministriju iesaisti attīstības sadarbības politikas īstenošanā un koordinēšanā.

Latvija ir definējusi piedāvātās ekspertīzes jomas dažādos sektoros.⁷ Tomēr tā ir pārāk plaša un acīmredzami veidota kā vēlmju saraksts, ir pietrūcis koncentrācijas un starpministriju koordinācijas to noteikšanā. Tā, piemēram, var salīdzināt Tieslietu ministrijas sarakstu (ES tiesību pārņemšanas, plānošanas un koordinēšanas joma; Valsts zemes dienesta kartogrāfijas un ģeogrāfiskās informācijas sistēmas veidošana; zemes informācijas sistēmu veidošana; Valsts datu inspekcija; tiesu administrācija; Valsts probācijas dienesta pārvaldes joma; tiesu attīstības politikas joma; naturalizācija; komercķīlu reģistra izveide), kas ir ļoti vispārīgs, ar Aizsardzības ministrijas piedāvāto (humanitārās programmas, kas vērstas uz demokrātijas vērtību nostiprināšanu, demokrātiskas sabiedrības veidošanu; Bruņoto spēku demokrātisku kontroli; sabiedrības informēšanu; Ūdenslidēju skola; līdzdalība starptautiskās operācijās), kas ir veidots, pamatojoties uz jau uzkrāto pieredzi.

Latvija ir visu lielāko starptautisko organizāciju dalībiece (izņemot ODEC, kurā tā gatavojas iestāties). Attiecības ar visām starptautiskajām organizācijām tiek veidotas uz partnerības un atklātības principiem. Izmaiņas ir vērojamas tajā ziņā, ka pēdējos gados Latvijas pienākumos ietilpst ne vien attiecību veidošana ar starptautiskajām organizācijām, bet arī līdzdalība to jauno lomu definēšanā situācijā, kad strauji mainās starptautisko attiecību būtība un tajās dominējošie

procesi. Latvija ar savu pienesumu piedalās *NATO* transformācijā, kā arī ES nākotnes un politiku reformu apspriešanā. Kā pierādījums Latvijas pienesumam starptautiskās dienaskārtības veidošanā ir Latvijas Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas iecelšana par ANO ģenerālsēkretāra īpašo sūtni ANO reformu jautājumos un viņas kandidēšana uz ANO ģenerālsēkretāra amatu, kas aktualizēja jautājumu par demokrātijas principu ievērošanu kandidātu izvēlē un vēlēšanās, kā arī par sievietes lomu globālajā politikā.

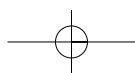
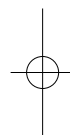
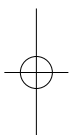
Latvija konsekventi atbalsta cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē. Kā ES un *NATO* dalībvalsts tā ieņem pozīciju, kas sakrīt ar ES un *NATO* dalībvalstu nostāju. Latvijas atbalsts cilvēktiesībām un demokrātijai ir īpaši aktīvs valstis, kuras ir prioritāras no valsts ārpolitikas interešu viedokļa – Baltkrievijā un Gruzijā. Latvijas dalība misijā Irākā un karaspēka kontingenta palielināšana Afganistānā ir piemērs ieguldījumam starptautiskajā drošībā.

Uzlabojies valsts pārvaldes dialogs ar sabiedrību ārpolitikas jautājumos. Sabiedrības pārstāvji pēdējos gados piedalījušies vairāku svarīgu Latvijas ārpolitikas un drošības politikas dokumentu izstrādē. LR Ārlietu ministrija aicināja Ārlietu padomi piedalīties Latvijas Ārpolitikas pamatnostādņu 2006.–2010. gadam sagatavošanā. Saeimas Ārlietu komisijā aicina ekspertus sniegt vērtējumus par aktuāliem ārpolitikas jautājumiem. Sabiedriskas apspriešanas Latvijas reģionos tika izmantotas, gatavojot informatīvo ziņojumu "Latvijas dalība ES – pamatprincipi, mērķis, prioritātes un darbība 2007.–2013. gadā". Gatavojot *NATO* samitu Rīgā, lielu uzmanību LR Ārlietu ministrija un LR Aizsardzības ministrija pievērsa publiskās diplomātijas pasākumiem. Pēdējos gados pieaugusi interese par akadēmiskiem pētījumiem starptautiskajos jautājumos un šo pētījumu izmantošana ārējās un drošības politikas īstenošanā.

Par ikdienas praksi ir kļuvusi pilsoniskās sabiedrības iesaistīšana Attīstības sadarbības politikas realizēšanā organizētā un neorganizētā veidā. Organizētā veidā šajā politikā piedalās Eiropas Kustība Latvijā (EKL), Latvijas Transatlantiskā organizācija (LATO), Latvijas Platforma attīstības sadarbībai (LAPAS). Individuālā līmenī atsevišķas aktivitātes īsteno augstskolas un eksperti.

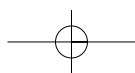
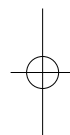
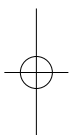
Atsauces

- ¹ Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes. Skat.: <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Attistibas-sadarbiba/pamatnostadnes/> (Pēdējo reizi skatīts 2004.23.09.)
- ² <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/Gruzija/>
- ³ <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/Moldova/>
- ⁴ <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/programma/>
- ⁵ <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/koncepcija/>
- ⁶ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=124783>
- ⁷ <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/eksp/jomas/>

Autori

Dr. Daunis AUERS	LU Sociālo zinātņu fakultātes docents
Ilze BRANDS KEHRE	Latvijas Cilvēktiesību centra direktore
Dr. Marija GOLUBEVA	Sabiedriskās politikas centra <i>Providus</i> pētniece
Dr. Jānis IKSTENS	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors
Dr. Valts KALNIŅŠ	Sabiedriskās politikas centra <i>Providus</i> pētnieks, LU Sociālo zinātņu fakultātes docents
Anhelita KAMENSKA	Latvijas Cilvēktiesību centra pētniece
Dr. Sergejs KRUKS	Rīgas Stradiņa universitātes vadošais pētnieks
Dr. Artūrs KUČS	LU Juridiskās fakultātes lektors, Starptautisko un Eiropas tiesību katedras vadītājs
Dr. h. c. Atis LEJIŅŠ	Latvijas Ārpolitikas institūta direktors
Zinta MIEZAINĒ	Latvijas Pilsoniskās alianses sabiedrības līdzdalības eksperte
Dr. Žaneta OZOLIŅA	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore, Politikas zinātnes nodaļas vadītāja
Dr. Feliciana RAJEVSKA	Vidzemes augstskolas asociētā profesore
Dr. Iveta REINHOLDE	LU Sociālo zinātņu fakultātes docente
Dr. Juris ROZENVALDS	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesors
Dr. Andris RUNCIS	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors
Māra SĪMANE	SIA <i>Māras Šimanes Konsultāciju birojs</i> direktore
Ilze ŠULMANE	LU Sociālo zinātņu fakultātes lektore
Alfs VANAGS	Baltijas starptautiskā ekonomiskās politikas studiju centra <i>BICEPS</i> direktors
Dr. Edvins VANAGS	LU Ekonomikas un vadības fakultātes profesors
Dr. Inga VILKA	LU Ekonomikas un vadības fakultātes docente

Stratēģiskās analīzes komisija

Stratēģiskās analīzes komisija tika izveidota 2004. gada 2. aprīlī pēc Latvijas Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas iniciatīvas, parakstot kopīgu rīkojumu ar Ministru prezidentu. Komisijas dibināšanas mērķis ir ar starpdisciplināriem, uz nākotni vērstiem pētījumiem veidot ilglaicīgu skatījumu uz Latvijas valsts un sabiedrības attīstību mūsdienu starptautisko procesu kontekstā.

Stratēģiskās analīzes komisijas galvenais uzdevums ir konsolidēt Latvijas zinātnisko potenciālu valsts stratēģiskās attīstības un interešu labā, veicot pētījumus par Latvijas kā pilntiesīgas Eiropas Savienības un *NATO* dalībvalsts iespējām un vietu pasaules attīstības procesos un veicinot kvalitatīvu dialogu ar likumdevēju, izpildvaru un sabiedrību kopumā par valsts attīstību un demokrātijas stiprināšanu.

Stratēģiskās analīzes komisijas pētnieciskie virzieni:

- demokrātijas attīstība Latvijā;
- Latvijas ekonomiskā attīstība;
- izglītība, zinātne, tehnoloģiju attīstība un inovācijas;
- Latvijas dzīves kvalitāte un tās dinamika;
- demogrāfiskie procesi;
- Latvija pasaules politikā;
- globālā dienaskārtība.

2006. gadā Stratēģiskās analīzes komisija, Latvijas Transatlantiskā organizācija un Vācijas Māršala fonds (ASV) kopīgi organizēja starptautisku konferenci "NATO transformācija jaunā, globālā laikmetā". Konference noritēja *NATO* Rīgas samita ietvaros.

Komisija piedalās Latvijas stratēģisko dokumentu izstrādē. 2005. un 2006. gadā tādi ir bijuši Nacionālais attīstības plāns, Latvijas izaugsmes modelis un Prioritārie zinātnes virzieni Latvijā, savukārt 2007. gadā komisija piedalās Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģijas izstrādē.

Stratēģiskās analīzes komisijas pētījumi

Galvenie starpdisciplinārie pētījumi

Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni (Apgāds "Zinātne", 2007)

Dzīves kvalitāte Latvijā (Apgāds "Zinātne", 2006)

Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits

(LU Akadēmiskais apgāds, 2005)

Latvijas politikas gadagrāmatas

Politikas gadagrāmata. Latvija 2006 (Apgāds "Zinātne", 2007)

Politikas gadagrāmata. Latvija 2005 (Apgāds "Zinātne", 2006)

Politikas gadagrāmata. Latvija 2004 (Apgāds "Zinātne", 2005)

Zinātnisko rakstu sērija

Latvija – Krievija – X (Apgāds "Zinātne", 2007)

Daugavpils kā attīstības ceļvedis (Apgāds "Zinātne", 2007)

Globālā dienaskārtība (Apgāds "Zinātne", 2007)

Stratēģiskās analīzes komisijas ziņojumi 2006 (Apgāds "Zinātne", 2007)

Latvijas ārpolitika un "robežu paplašināšana" (Apgāds "Zinātne", 2006)

Latvija un attīstības sadarbība (Apgāds "Zinātne", 2006)

Demogrāfiskā attīstība 21. gadsimta sākumā (Apgāds "Zinātne", 2006)

Latvija starptautiskajās organizācijās (Apgāds "Zinātne", 2005)

Zināšanu sabiedrību veidojot (Apgāds "Zinātne", 2005)

Demogrāfiskā situācija šodien un rīt (Apgāds "Zinātne", 2005)

Globalizācija un globālā politika (Apgāds "Zinātne", 2005)

Nacionālās intereses: formulējuma meklējumos (Apgāds "Zinātne", 2004)

Starptautisko konferenču publikācijas

Expanding borders: Communities and Identities

(LU Akadēmiskais apgāds, 2006)

Negotiating Futures. States, Societies and the World (LU Akadēmiskais apgāds, 2005)

Publikācijas angļu valodā

The Future of Europe (Apgāds "Zinātne", 2007)

How democratic is Latvia? Audit of Democracy

(LU Akadēmiskais apgāds, 2005)

Demographic Situation: Present and Future (Apgāds "Zinātne", 2006)

Latvia in International Organizations (Apgāds "Zinātne", 2005)

Yearbook of Politics. Latvia 2006 (Apgāds "Zinātne", 2007)

Yearbook of Politics. Latvia 2005 (Apgāds "Zinātne", 2006)

Yearbook of Politics. Latvia 2004 (Apgāds "Zinātne", 2005)

Strategic Analysis Commission
under the Auspices of the President
of the Republic of Latvia

How Democratic is Latvia
Democratic Monitoring 2005–2007

“Zinātne” Publishers
Riga 2007
In Latvian

Stratēģiskās analīzes komisija

**Cik demokrātiska ir Latvija
Demokrātijas monitorings 2005–2007**

Redaktore *Kristīne Ieviņa*
Maketētāja *Gundega Kārklīņa*

Formāts 60×90/16. SIA Apgāds "Zinātne",
Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV 1050.
Reģistrācijas apliecība nr. 40003576967.
Iespiesta Jelgavas tipogrāfijā.

